

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LV

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Петровић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Драго Ћујић*

Главни уредник

АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

БЕОГРАД
2008

Недељко Богдановић

ЗЕМЉОПИСНА И ЊОЈ СРОДНА ЛЕКСИКА
ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

САДРЖАЈ

Увод	433 [5]
Речник	440 [12]
Земљописна лексика југоисточне Србије.	487 [59]
О термилошкој страни речника	492 [64]
Народна земљописна лексика и научна терминологија	494 [66]
Географска метафорика	495 [67]
Географска лексика и шира семантика	496 [68]
Опште и посебно	500 [72]
Називи за биљне заједнице	503 [75]
Митологија и географска лексика.	505 [77]
Онимизација географске лексике	507 [79]
„Скривени“ географски термини	508 [80]
Географска синонимика	510 [82]
Језик речника	512 [84]
Извори и литература	514 [86]
Географическая и ей подобная лексика юго-восточной Сербии	514 [89]

УВОД

Лексика која се овде читаоцу нуди представља покушај да се забележе и протумаче речи које припадају географској терминологији, а у употреби су код говорника југоисточне Србије, приближно — у јужноморавској долини од прешевског краја на југу до Послонске планине, Буковика, Ртња и Тупижнице на северу; до Старе планине, пиротског Висока и Власине на истоку. То је источни део *југоисточне Србије*, који у лингвистичком смислу припада призренско-тимочким говорима српског језика.¹ То значи да су овде дате речи записане у назначеној области, али то не значи да оне, можда, нису познате и шире од ове области, било у говорима српскога језика, било у суседним говорима македонског или бугарског језика.

Иако дијалектолошка проучавања југоисточне Србије трају током целог двадесетог века, лексиколошка истраживања обележавају његове последње деценије и највиднија су

а) у виду теренске обраде ономастике (најпотпуније у зони Космета, али и других области),

б) у виду израде и публикавања дијалекатских речника (лесковачког, пиротског, тимочког, црноречког, лужничког или врањског краја — в. Литературу).

Овај се ток продужава израдом специјализованих, тематских речника (*Топоними зоонимског њорекла* В. Вукадиновића, *Јужноморавска њоврђарска лексика* Ј. Марковић) и лексичких збирки.

У томе низу појављује се и овај, првој замисли — *Земљоисни речник* ЈИС, у ствари — *речник географских њермина и речи везаних за ознаку њла и њжних слојева аѡмосфере*.

Речник, као засебан део овога рада, садржи, дакле, географске термине, у народној употреби, и у дијалекатској форми, за именовање географских реалија у простору (све што се тиче земље и воде), али и за ознаку квалитета тла. Некада за

---

¹ Границе те области дате су у дијалектолошкој литератури и оне секу више подручја географске, историјске или административне природе. Наиме, у неким одређењима југоисточна Србија иде на север до Нишаве и до Сврљишких планина, а наше — језички дефинисано — подручје иде и даље, до Зајечара. Или, Косово и Метохија, због историјских и административно-политичких разлога, обично се не убрајају у југоисточну Србију. Покушаји да се Космет и југоисточна Србија третирају јужном Србијом, опет, траже редифиницију у односу на стару (јужну) Србију, итд.

тај слој лексике заиста постоји термин (*бељуша*), а некада је у употреби дескриптивни израз (*бела земља*).

Појмови који се одликују дисперзијом особина (*месџо*) праћени су бројношћу речи (углавном придевске природе) којима се појам детерминише. Те речи нису увек терминизирани (*брдно место, равно место, голо место* итд.).

Подручје *Речника* представљено је преко релативно малог броја изабраних пунктова, али је списак допуњаван подацима из речника народних говора и шире литературе.

Значења дата у *Речнику* узета су из говора (са терена) и нису увек истоветна са онима која дотичне одреднице имају у другим крајевима или стандардном језику (*йадина* је негде „спуст“, а негде „зараван у подножју спуста“, и сл.).

Ради потпунијег увида у српску географску терминологију (која тек треба да буде представљена у целисти, чему — надамо се — и овај речник може да помогне), лексика из нашега пописа упоређена је са неким досадашњим прилозима географској терминологији (Шиц, Михајловић, Недељковић — в. ниже).

Иако ће читаоцу бити јасно на којим је начелима овај речник рађен, желимо да понешто и појаснимо.

1. *Из историје Речника*. Наше занимање за лексику којом се означавају реалности у простору траје већ дуже време. О неким сазнањима реферисали смо на једном научном скупу² и објавили краћи прилог, овом реферату комплементаран³. До сазнања која су тамо изложена дошли смо радећи на попису ономастичке грађе у селима Сврљишке котлине.⁴ Већ при томе послу уочили смо велики недостатак једног приступачнијег речника географских појмова и видан раскорак између онога што смо о садржају појединих термина сазнали током свога образовања и стања с којим се сусретали на терену, у живом говору. Ово друго постало је још видније када смо се, због потребе рада на другим дијалектолошким пословима, упутили ка моравској долини (Алексиначко и Нишко Поморавље) или ка врлетица Старе планине и Власине. Већ тада нам се зачела помисао о попису географске апелативне лексике (не само термилошкога типа) и њеном тумачењу онако „како је народ објашњава“. Окретање ка литератури ту помисао само је оснажило, уз пријатно уверење да би сваки напор у назначеном правцу могао бити допринос, макар и мален, настајању једне обухватније народне географске терминологије (или лексике). Заснивањем посебног научноистраживачког пројекта „Лексиколошка проучавања југоисточне Србије“⁵ на Студијској групи за српски

² *Географска имена у сврљишком крају*; *Onomastica jugoslavica*, бр. X, Загреб 1982, стр. 285–292, прештампано у: *О говору и именима*, Ниш 1990.

³ *Географски називи у шойоминији сврљишког краја*, Нишки зборник, бр. 8, Ниш 1979, стр. 171–183.

⁴ Ономастички су пописана сва села Сврљишке котлине и грађа предата за картотеку Одбора за ономастику САНУ.

⁵ То је, у ствари, био потпројекат пројекта Српска дијалектологија и издавање часописа Српски дијалектолошки зборник, чији је координатор Институт за српски језик САНУ. Потпројекат се код Министарства за науку и технологију Републике Србије водио под бројем 05T13.

језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу та се замисао претворила у обавезу.

Првобитна наша намера била је да се даде кратак речник географских појмова који су познати говорницима родног села, Бучума,⁶ у општини Сврљиг. Убрзо се видело да постоје и лексеми које су Бучумцима познате иако за њих немају основе у своме атару (*језеро*), да поред таквих речи имају у своју, „домаћу“ (поред *шеснац*, постоји *јздрело*), или се пак у суседном селу за исти појам јавља друга реч (у Бучуму *рй*, у Околишту *шрай!*). Радећи на попуни лексичког упитника за *Мали дијалектолошки атлас балканских језика* (РАН, Санкт-Петербург, рук. др Андреј Собољев) у Доњој Каменици код Књажевца — августа 1997, сазнали смо да тамо скоро и није у употреби реч „брдо“, а јесте *узбрдица* и *низбрдица*, већ се свако узвишење именује као „брег“!).

Како се рађао подједнак интерес да се један пункт (Бучум) детаљније представи и да се, са ширег подручја, обогати укупан фонд лексема, првобитна намера проширила се на целину сврљишког подручја. У прикупљању грађе на терену придружио се и Драчке Стоиљковић,⁷ наставник основне школе из Сврљига, који је, упознавши се са већ прикупљеном грађом, учинио много да се она употпуни значењима из осталих сврљишких села и тако створи почетни фонд од преко 800 речи које Сврљижани знају за именовање чињеница својих атара, својих планина (Сврљишке планине, Тресисаба, Девица), река (Тимок и његове притоке) и свога поднебља.

Одавде се речник почео ширити. Додуше, са сваком новом речи разарао се систем географске терминологије Бучума (и Сврљига), али се богатио фонд земљописне лексике југоисточне Србије. Што се подручје више ширило, настајале су опасности да се нешто и превиди. Због тога се приступило изради једног упитника (инвентара) за прикупљање географске лексике, уз извесну систематизацију углавном оперативне природе, како би се обезбедио систематичнији увид у лексику ове тематске области. Са таквим упитником најпре је самерена грађа из Бучума (шире: из сврљишког краја), а онда је по њему прикупљена грађа у селу Доњи Стрижевац (Бабушница). Са нарастањем амбиције да се сачини збирка са речима из југоисточне Србије, природно — расле су и обавезе. Срећном исходу ишла је наруку и чињеница да се са овог подручја располаже неколиким дијалекатским речницима (види Изворе) па је из њих исписано све што се у нашу тему уклапало. Сваки од ових речника давао је (вероватно због саме своје концепције) мање од било кога обрађеног пункта, али је, такође, сваки од њих садржавао и по једну прегршт атрактивних принова због којих је, баш као и због чињенице да они „још једном, са још једног места“ потврђују оно што смо и сами нашли на терену, ваљало да буду унети у нашу збирку.

⁶ Језичке особине овога села описане су у: *Говори Бучума и Белог Појока*, Српски дијалектолошки зборник XXV, Београд 1979, стр. 14+172.

⁷ Стоиљковић је стекао још једну заслугу, на којој му и овде захваљујемо. Он је у својству једног од рецензена прегледао рукопис и дао неколико корисних допуна.

Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу располаже и обимном рукописном збирком речи из црнотравског села Кална, коју је сачинио пок. Стојан Глигоријевића. И она нам је послужила као извор. Процент географске лексике у овој збирци од 34 хиљаде листића, међутим, тако је низак да је готово занемарљив.

Писани извори (хронике или монографије појединих места или региона, које су понекад имале и поглавља о природном окружењу, тј. географији) мало су нам користили, тек да се неки апелатив не испусти, јер су писци (као и географи!) успостављали књижевне облике и код речи са врло убедљивим дијалекатским обележјима (рецимо, без уважавања да на описаном терену није познат прелаз *-л* > *-о*, па онда пишу „део“, иако народ изговара *дел* или *деја*; нити глас *х*, па свуда пишу: „врх“, иако је у народу: *вр*; а чува се вокално *л*, те није „дубина“, већ *длбина* или *дубина*); или да група *ки*, *ги* > *ћи*, *ђи* и сл. те су нормални облици: *мађила* и *ћиречана* итд.)⁸.

2. *Садржај Речника*. Речник доноси речи којима се именују садржаји простора, они природни као и они који су дело човека у његовој природној или културној, националној или социјалној историји. Међутим, нисмо се хтели одрећи ни једног броја лексема које нису термини у строжем смислу речи, али које или из термина произилазе (*киша* → *киши*, *кишно* (време), *окишило се*), или су у основи термина (*требити* → *ћребеж*, *ћребежина*, *ћребина*). Овакве речи, рекли бисмо нетерминске, нису се нашле као одреднице, али смо их давали у тексту који као (проширена) аргументација иде уз одговарајуће одреднице географске терминологије.

Не треба овде (ни због саме природе народних говора) тражити потпуну строгост ни у разлучивању лексема које би биле термини од оних које макар једном својом страном, једним значењем улазе у сферу опште лексике, или неке друге терминологије. Речник, упрошћено гледано, дакле доноси а) речи које су овде (у области географије) с пр(а)вим значењем, б) речи које јесу географске, али „опслужују“ и комуникацију у некој другој области живота, и в) речи које своје основно значење (гледано данас, и у говорима који су захваћени пописом) имају у некој другој области, а овде, у секундарној функцији, имају и значење географских термина (иако су често метафорично употребљене). Схематски то би се и овако дало представити:

а) *џланина*,

б) *брдо* (1. узвишење веће од брега, мање од планине, али 2. део ткачког разбоја итд.),

в) *венац* (1. сплет од цвећа, 2. стење у низу).

⁸ Оваквом раскораку између службене и народне употребе географске лексике посвећен је посебан рад Слађане Степановић-Николић: *Службена и народна микрорайонимија Сврљига*; објављена у серији „Прилози културној историји Сврљига“, књ. 2, Етно-културолошка радионица Сврљиг, 2002.

Дакле:

„а“= географско,

„б“= географско и још нешто,

„в“= нешто друго, али и географско.

Наш речник не гради хијерархију значења јер као тематски речник реги-струје само оно значење (географско) које је тема речника.

3. Нешто о *ѝринѝијској сѝрани* Речника. Ми сматрамо да речи које се односе на једну област природе, живота, рада или мишљења могу чинити њену терминологију, али да појам „лексике једне области“ јесте шири и да није исто што и терминологија те области. Она укључује и терминологију, али и друге речи које су ту неопходне, али немају терминолошку прецизност или искључивост.

На почетку рада рачунали смо да ћемо моћи да се бавимо само географском терминологијом. Али, поље нам се, нужно, проширило.

Уношење метеоролошке лексике у речник земљописне лексике можда и нема много оправдања. Ипак, ми то чинимо са следећих разлога.

У народу није много одвојена земља од неба па су блиске и речи којима би се ова два пола света описивала.

Можда према географској терминологији и хидрографска терминологија представља засебан ток. Па ипак се она у оваквом речнику лакше подноси него метеоролошка.

Радећи на земљописној лексици (широј и мање једнозначној од терминологије) нама је било тешко да одвојимо *кишу* од *блаѝа*, *снег* од *ѝрѝине* (стазе у снегу), *ветѝрометѝину* од *ветѝра*, *осоје* и *ѝрѝосоје* од *сунца*, као и *климу* у целини од *земљишѝа* у целини. Једна *локва* као ознака за спуштено тле на путу има смисла само ако је испуњена водом (од кише или отопљеног снега); представа *ѝомбе* (смрзлотине на стази) неодвојива је од *мраза*; *лед(е)ник* је тек с *ледом* реч за опис реалѝе на тлу; *росуља* иде с *росом*, *ѝукоѝина* са *сушом*.

Још један разлог, баналан и зато, можда, очигледан је ту: ко зна да ли ће се неко решити да попише испонова метеоролошку лексику која је нама овде већ у списку, и да ли ће бити прилике да се и она објави?!⁹

Зато је она ту, иако знамо да замагљује унеколико садржину нашега Речника, али и сама магла јесте неодвојива од планине или низине, па и од водених површина из којих се диже.

4. О *уѝтројсѝиву азбучника*. У Речник су ушле именице, које у највећем броју и имају терминолошку вредност, потом — један број придева који нам се учинио нужним у гео-графском (или земљо-описном) смислу (*ваљуѝас*, према *вал* у

⁹ Али, никад не реци: никад! Млада и полетна Марија Пејчић-Митић, из Сврљига, истина, под нашим „притиском“, урадила је дипломски рад на Филозофском факултету у Нишу, с темом: *Метѝеоролошка лексика у говору Сврљига*. Тај смо рад, унеколико, подешен, објавили као пету књигу Прилога културној историји Сврљига (в. Литературу). Из њених теренских записа овде је као потврда постојећих речи са значењем у селу (М)ерицелату, али и као допуна од 20–30 речи, ушло и у наш списак, на чему јој остајемо захвални.

неком другом подручју), иако се они употребљавају увек у синтагмама с речју на коју се односе. Глагола је већ мање. Њих смо, као и придеве, уносили кад за неки семантички садржај није позната именица, али се у глаголу садржи неки структурни елемент који је на другим просторима (и литератури која нам је била у пажњи) био уграђен у именицу. Рецимо, немамо *брид*, али имамо *бриди* [ветар], и то некако увек везано за типичан терен — за брдску косу, оштру узвисину или одређени ветар — по правцу, јачини или годишњем добу када дува. Искључивањем метеоролошке лексике из фонда земљописне лексике, ми бисмо се лишили оваквих информација. Или, *Сџружина* и *Сџружишиће* не живе сада као апелативи, али постоје као микротопоними, и то су обрисине на којима ветар *сџруже*. Онда смо то „струже“ споменули уз ветар као један од његових сталних атрибута. Иако смо рад насловили *Речником*, овде има и нешто другачијих једница: укључили смо синтагматске конструкције када припадају географској лексиси. Њих нема много, а неке се од њих у другим крајевима познате у облику једне речи (*кисела вода* = киселица).

Што се придева тиче, они су баш то: *придеви у џерминолошкој функцији* (детерминишу јединицу географске лексике). Они нису самостални и ознака за род их бележава као придеве. Такве јединице нашега списка увек подразумевају и оно на што се односе. Пример: *урџено* увек подразумева нешто: њиву, ливаду, земљиште, имање..., што ће понекад (у тексту) бити и довођено у везу.

Питање деривације није решавано, тако да систем: основна реч > деминутив / аугментатив није консеквентно извођен, иако ће се у неким случајевима регистровати и по неки од извођених облика, али само онда када смисао деривата није постојање граматичке чињенице (деминутив / хипокористик, или аугментатив / пејоратив по субјективној оцени), већ ако тај облик без обзира на граматички поступак деривације има оправдања у терминолошком правцу (кад *брде*, које је обликом деминутив, није „брданце“ већ напросто *брдо*, или *барушићина* није израз субјективне оцене, већ бара одређеног квалитета, и сл.). Кад је, ипак, дата изведеница с ознаком „дем.“, ту нам се учинило да тако треба учинити, јер ће то бити занимљиво за даље истраживање географске терминологије на овом терену, или пак зато што је тако учињено у извору одакле смо узимали лексему.

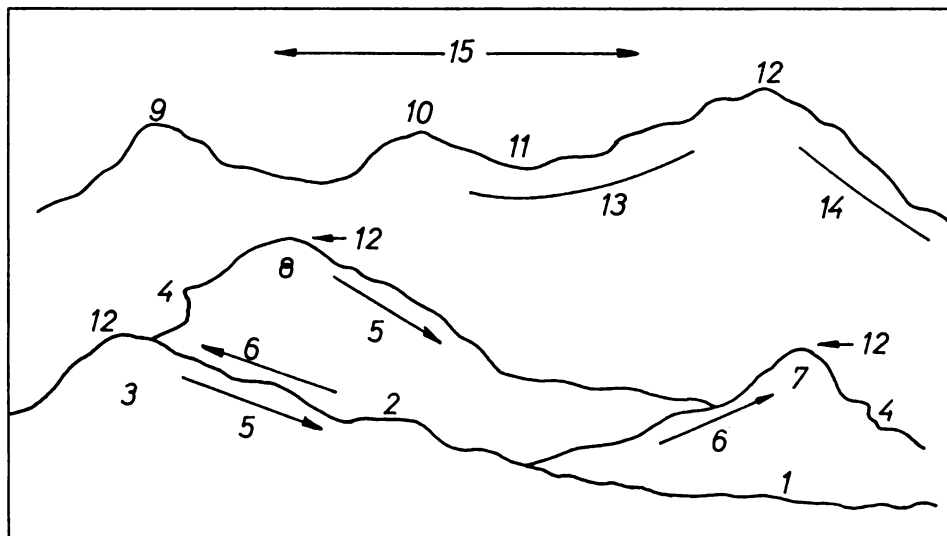
После одреднице, дате на првом месту и масним словима, и граматичких ознака: м. = мушки род, ж. = женски род, с. = средњи род; плт. = pluralia tantum; прид. = придев; гл. = глагол, даје се дефиниција према географском схватању у говору Бучума (Б). За њом долази дефиниција из других извора, ако није истоветна са Б. Будући да је број наших извора ипак мален, додавали смо и кратицу осталих извора тамо где се дефиниције подударашу, како бисмо информисали „да се и ту тако“ дотична лексема схвата и употребљава. Дефиниција дословце преузета из извора даје се под наводницима. У једном броју случајева нисмо имали дефиниције, него смо прибегли народском објашњењу „тако се каже...“, иако смо то избегавали кад год смо могли. Такве формулације јесу тачне, али су недовољно савршене да би биле дефиниције појма. Ипак, надамо се да неће сметати кориснику *Речника*.

*

Ограничени временом и трошковима ми нисмо стигли докле смо наумили, нити захватили колико смо хтели, због чега ће *Речник* и својом количином (обимом, обухватом, појединостима обличког или значењског типа) и прецизношћу свакако бити непотпун. Читалац из подручја које смо узели у обзир лако ће му наћи мане, упоређујући оно што сам зна са оним што смо ми покупили и узбучили.

Али, оно што нас чини срећним јесте чињеница да смо настојали да у пуној мери представимо (онолико тачно колико сами знамо да је тако) лексику коју разумемо под појмом „географско“ и да ауторски (у своје име, а и како бисмо друкчије?!) гарантујемо да смо стечена сазнања одговорно пренели читаоцу. Наша срећа биће увећана ако се увећа број речи које придонесу и други истраживачи, ако се саопшти неко ново, нама непознато, значење и ако се поправи оно што је могло код нас остати мањкаво због недовољне обавештености, или заблуде.

С том надом овај спис и предајемо јавности.

Легенда: 1. равниште, 2. байр, 3. брдо, 4. бoлван (стена, камен), 5. нiзбрдица, 6. узбрдица, 7. чука, 8. брдо, 9. тумба, 10. облик, 11. седло (самар, превалац), 12. вр, 13. коса, 14. страна, 15. планина.

РЕЧНИК¹⁰

авлија ж. двориште Б.

алине плт. вихор, ветар који дува у-круг и понетосуво лишће и прашину носи ка небу у овлику обрнуте купе Б, в. *вейрушиће, вршунка, бабине вирће, бабине џурће*.

алога ж. шума, густиш, в. *алуга*.

алошка ж. шумица, дем. < *алога* Тим.

алуга ж. шума, честар, густиш; пеј, отравнела башта „идем да окопам онуј *алугу*“ Б.

алуја ж. олуја РЈС.

амбис м. оштра стрмина Б.

аргач м. „ограђен простор за овце на пашњаку или дворишту“ РЈС.

арија ж. „неплодно, обично пространо земљиште“ РЈС, у Б *јурија*.

арница ж. 1. пашњак, чистина (необрадива) — „Ајте там на *арницу*, па се играјте!“ Б; 2. земља која се оре Б; 3. напуштена њива (зато што више није плодна) Врањ.

арничка, дем. < *арница* Б.

атар м. 1. територија села или општине; 2. подручје испаше Б.

арница ж. земља која се оре Врањ. в. *орница*.

бабине вирће плт. в. *бабине џурће* Стол.

бабине џурће плт. свитак који направи ветар (в. *алине*), има облик леквка са стра- ном окренуто небу ДС.

бавка ж. плиће (и пречником мање) удубљење у земљи: исто што и *байка* Б.

багремак м. багремова шума Б.

багремар м. исто што и *багремак* Б.

багрењак м. исто што и *багремак* Б.

багрењар м. исто што и *багремак* Б.

базовњак м. место где има доста зове Б.

бајр м. пропланак, обично на врху мањег узвишења; мање узвишење Б, Загл; „брдо, узвишење“ РЈС.

¹⁰ Техничке напомене о слагању: 1. полугласник се слаже знаком њ, а место овог знака у азбуци долази иза „а“, са којим се у говору људи испитиваног подручја често и меша; 2. вокално л слаже се знаком /л/; 3. африката „дз“ даје са као /s/ (засидотина); 4. акценат је експираторан и бележи се знаком /'/. Примери су акцентовани према стању у извору одакле су преузети; 5. у случају да одредница има више ликова, повезивање се врши упућивањем на друге одреднице *Речника*; 6. кратицом (σ). упућује се на речи код којих читалац може наћи и шире објашњење, па је корисно да их погледа; 7. ознаке дем(инутив), аугм(ментатив) су иначе упућивачке, па код њих нема ознаке „в“, а речи на које се односе увек су у азбучнику. Скраћеницом *ālij*. (pluralia tantum) означава се реч која има само облик множине, или се у географској функцији употребљава само облик множине. Ознаке м, ж, с. обележавају род именица. Ознаке порекла речи (односно говора одакле су преузете) виде се у списку извора.

- бајрче** с. „брдашце“ РЈС.
- банкина** ж. бочни, гранични део пута који штити коловоз од одроњавања, насип Б.
- бања** ж. извор топле воде, топлик Б.
- бањница** ж. 1. топлик, топла вода; 2. сунчано место на реци где је обично купалиште Б.
- бапка** ж. в. *бавка* Б.
- бапчница** ж. дем. < *бајка*, јамица Тим.
- бара** ж. мочварно, поводно земљиште (у Б. нема правих бара као стајањих вода) Б, К.
- баретина** ж. аугм. < *бара* Б.
- барница** ж. дем. < *бара*, мање мочварно земљиште (обично с изворчићем) Б, К.
- барничка** ж. в. *барица* К.
- барљак** м. запуштено барушљаво земљиште Б.
- барушљаво** (земљиште) с. вододржно (место в.) Б.
- барушљак** м. барско, вододржно земљиште Б, К, в. *барљак*.
- баруштина** ж. аугм. < *бара* Б.
- барчуга** ж. бара, или блатиште Б.
- батлак** м. „место где је велико блато“ Врањ, у К један се заселак тако зове.
- батуня** ж. в. *бошуня*.
- бацамак** м. блато ЦРек.
- бача** ж. в. *башта*.
- бачијште** с. „место где је била бачија“ Пир.
- бачиште** с. место где су баште или где су некад биле баште.
- бачиште** с. место где су некад биле бачије (обично на пашњаку) Б.
- бачкалште** в. *бачкало*.
- бачкало** с. „земљиште поред извора, кладенца, вира и потока где је много блата и прљаве воде: каљуга“ Врањ; у Голешници (Јастребац) блато у локвама после кише где се (у планини) купају дивље свиње; „блатњави вир“ Леск.
- бачкарник** м. „житко блато“ Леск.
- бачкољ** м. „блатиште. в. *бачкарник*, *бачкољак*“ Леск.
- бачкољак** м. „каљуга“ Леск.
- башта** ж. врт с поврћем (будући да градина може бити и башта с цвећем, без поврћа) Б.
- башча** ж. в. *башта*.
- башчеванџница** ж. земљиште за баштованлук „башта, земљиште на коме баштован производи поврће за тржиште“ Пир.
- башчица** ж. „дем. од башча, баштица“ Пир.
- бџјарм.** „зовина шума“ РЈС.
- бџје** с. место под зовом Б, в. и *базовњак*.
- бедем** м. насип који служи за заштиту од воде која може да надође Б.
- беџен** м. *бедем* (в).
- безгорница** ж. предео планинског земљишта без шуме Б.
- бездан** м. провалија, обично у кречњачком кршу; понор несагледиве дубине Б.
- бездџн** в. *бездан*.
- бела земља** ж. врста земље по боји, каолин, служи за прање конопљаног рубља Б, ДС.

- бѣла-кал в. *белило* К.
 белило с. бела земља, каолин, служила за прање платна ДС.
 белица ж. бела земља Б.
 белут м. облутак (камен) Б.
 белутѝк м. исто што и *белуѝ*, *белуѝак* Б.
 белутѝк м. песковито тле са белуцима Б.
 белутѝрак м. „камени белутак“ РЈС.
 белуша ж. бела земља, белица Б.
 белушѝрак м. „в. белутрак“ РЈС.
 бељајка ж. бела земља, чест назив за њиву у сокобањском крају.
 бељува ж. „бела, растресита земља“ Загл 56.
 бељуша ж. бела земља Б.
 бивѝк м. привремено боравиште сточара на пашњаку у току лета Б.
 бигар м. „земљиште поред извора, подводно“ ЦРек.
 бигѝр м. бигар, 1. шупљикава и мека кречњачка стена жућкасте боје, седра; 2. кречњачке наслаге на стенама у речном кориту Б; „камен, сига, бигар“ Пир.
 било с. 1. горња ивица уздигнутог тла; 2. превој Б; 3. „заобљен врх неког узвишења“ Загл.
 билце с. „брдашце“ Врањ.
 биље с. ланац од више узастопних била и преседлина.
 блага вода ж. укусна, лака вода¹¹ ДС, везује се за неки извор одакле се узима за пиће или за прање (може да буде без много кречњака)..
 блатанцѝ с. дем. < *блатѝо* в. Б.
 блатѝиште с. аугм. < *блатѝо* в. Б.
 блатљѝак м. расквашено, блатњаво тле К.
 блато с. 1. расквашено тле; 2. тле које је често под водом Б. У К се везује и за стари назив Власинског језера. В. *живо блатѝо*.
 бловѝунка ж. „плитко и мало удубљење, плитка јама полулоптастог облика“ Тим 2.
 бловѝунчица ж. дем. < *бловѝунка*.
 бобѝвнште с. место где је сађен боб Б.
 бобук м. дубље место на воденом току (у реци, потоку), не мора бити вир („Лѝти се купемо у бобук“) Б.
 бобѝунка ж. плића рупа, исто што и *бавка* Б.
 бобучѝ с. дем. < бобук Б.
 боклѝк м. „ђубре, љубриште“ Пир, К.
 бѝлван м. овећа стена, обично истакнута или усамљена (као у селу Ргошту, код Књажевца, или на обали Бованског језера).
 борѝк м. борова шума ДС.
 бостѝан м. бостаниште Б.
 бостѝаниште м. место где се сади или где је сађен бостан (диње и лубенице) Б.
 ботѝуња ж. „земља која садржи доста муља“ Врањ.

¹¹ Вода добра за пиће („лоша“ вода може да буде тешка, заборљива итд.).

- боцкарник** м. 1. место где има боце у изобиљу; 2. фиг. закоровљено место Б.
- брабиња̀ло** с. в. *бробиња̀ло*.
- бразда́** ж. 1. удубљење које прави плуг при орању Б; 2. плугом дијагонално после орања и влачења направљене дубље бразде за одвод воде при јакој киши („Завлачили смо, још сѐмо да напуштамо *бразде*, па смо готови“) Б.
- браздица** ж. 1. дем. < *бразда*; 2. свако плиће удужно удубљење Б, К.
- браник** м. забран, гај, шума, увек себиска (која има газду < *сајбија* < *сахибџија*, ни-кад државна или друштвена) Б; „мала приватна шума“ Леск.
- бра̀ниште** м. што и *браник* Б; „мала приватна шума“ Леск.
- бранништѐнце** ср. дем. < *бранишће* в. Б.
- бра̀ниште** с. „*браник*, шумски забран“ ЦРек; „мала приватна шума“ Леск.
- брв** м. прелаз преко воде преко положеног дебла Б; то је један од типова прелаза, остали су: *газ* (в), *џрескакала* (в), *риџаљћа* (в), *вешаљћа* (в).
- бр̀вно** с. в. *брв* ДС.
- бргола̀зна** ж. 1. неродно земљиште, орано па напуштено; 2. голет Б.
- брданце́** с. дем. < *брдо* Б.
- брдѐнце** с. в. брданце, К.
- брди́ште** с. аугм. < *брдо* (кад досади у пешачењу) К.
- брдло́** с. *брдо* (в) (у Топлом Долу, Пирот).
- брдо** с. узвишење веће од брега, мање од планине Б, у К брег.
- бре́г** м. извишење, мање од брда, в. *баур* Загл..
- бреговит**, -а, -о прид. терен са више мањих узвишења Б, ДС.
- брегорџија** ж. бреговито подручје Загл⁴⁹.
- брежџк** м. 1. дем. < брег, 2. мањи брег Б, ДС.
- брзобџина** ж. „слаба, посна њива“ Луж.
- брџе́** с. брзова шума Б.
- бресјак** м. брестова шума, шумарак (с нијансом кумулације и аугментативности) Б.
- брџе́** с. брестова шума/шумица Б.
- бреста́к** м. в. *бресјак* ДС.
- брџе́** с. „дем. од брег, брдашце“ ЦРек.
- брза́к** м. део воденог тока на стрмијем терену („Пошљ рак на *брза́к*...“ нар. изр.) Б, ДС. „2. брзи ток воде — Улетео ко шаче у брзак“ Леск.
- брзџи́к** м. брзи поток („Врвина иде све овама уз во́ду, покре *брзџи́к*“) Б; в. и *брзак*.
- брзи́ца** ж. брза река Б.
- брзобџина** ж. слаба, посна њива ДС.
- брло́г** м. 1. смеће; 2. сметлиште (део авлије где се баца смеће из куће — „*Брло́г* се смита у буњиштарку па износи на буњиште“ Б); 3. блато од растопљеног снега и земље, в. *каџишће* ДС; неуређено место Б, 4. животињско легло; 5. густиш где има звери (не односи се само на легло).
- брло̀жните** с. сметлиште Б.
- бробџиња̀ло** с. мравињак, купаста гомила земље у којој живе мрави Б, ДС, К.
- бро̀д** м. прелаз преко воде, где се вода гази или прескаче (као да више није у апелативној служби, а чува се у топономастичкој — Лалинац, код Сврљига, али и другде). Има и ојконима Брод у више источносрбијанских регија.

- бр̄с м. „шумарак где стока може да брсти“ Пир.
- бр̄сник м. млада шума коју стока може брстити Б.
- бр̄чкало с. бара, каљуга К, в. *бачкало*.
- бр̄чкољ м. гажењем начињена каљуга К.
- бр̄чкоља̄к м. пеј. *брчкољ* (в). К, има значење нечег што је изобилније.
- бр̄чкољина ж. блатиште; — „Од брчкољину се не мож иде по пут“, К.
- бр̄чкољине плт. јако еродирано и избраздано земљиште Загл 101.
- бузал̄к м. (ређе: бузалак), „1. пашњак, утрина и уопште место где расте ситна и густа трава; 2. део њиве који се не оре јер је вододржан, а обрастао травом“ Врањ.
- бӯјица ж. вододерина где се увек после киша слива вода.
- бӯк м. место где вода пада, обично са стене бучећи, слап, водопад (Галибабинац).
- бӯка ж. теснац Стол.
- букар̄ м. букова шума Б, ДС, К.
- булван̄ м. исто што и *болван*.
- булван̄ м. исто што и *болван*.
- бумбуле̄ с. „значи сасвим мало узвишење“ Пољ. 111.
- бунар̄ м. објекат за снабдевање водом, ископан у земљи, озидан каменом, или обложен бетонским зидом Б.
- бунар̄иште с. 1. место са више бунара; 2. место где је некад био бунар Б.
- буњ̄исце с. мало буњиште в. К.
- буњ̄иште с. љубриште, место у дворишту где се избацује смеће из куће Б, К.
- бурј̄аниште с. место под бурјаном (аптовина), али и неком другом травуљином.
- бус м. мн. бусје — комад земље заједно с травом Б.
- бӯчало с. јак извор гргољавим изданком (у с. Околишту постоји јак извор који се зове Бучицрево) Б; „место где бучи вода; водопад“ Врањ, в. и *бук*.
- бӯчело с. в. *бучало* Врањ.
- бӯчина ж. исто што и *бучје* (Галибабинац).
- буч̄ја̄к м. букова шума (кумулација са призвуком аугментативности) Б.
- бӯчје с. 1. букова шума, буквик Б; „млада букова шума“ Врањ; 2. „место где бучи вода; водопад“ РС.
- бӯчњак м. бујица, „туј жури вода“ ДС.
- буца̄к м. забачено, неприступачно место („Имам дрва, ал како да ји извлечем из онај буца̄к“) Б.
- ва̄да ж. каналић за довођење воде до баште, или на воденицу (вада није природни, већ уметни, љуском руком уређен ток) Б, ЕЈС К.
- вадет̄ина а. „дуга, широка и дубока вада“ К.
- ва̄днште с. место где су некад биле ваде за воденицу, па остале напуштене и заројене К.
- валог̄ м. „1. мала увала; 2. блага удолина“, исто и *валога* Врањ.
- валог̄а ж. 1. плиће удубљење у земљи, веће од *бавке* (в); 2. вртача на једној страни нагнута и отворена Б; „увала, вртача“ Пир.
- валт̄ина ж. превој ДС.

- валуга** ж. „плитка долиница у равнијем пределу у којој је земљиште влажно, а трава бујнија“ Загл 98; исто што и *валога* Б.
- ваљута** м. тле пуно ваљутака, в. *ваљуџ* Б.
- ваљутак** м. округло камен, различите величине, облутац ДС.
- варник** м. 1. кречњак; 2. у Јаловик-Извору (Књажевац) кремен-камен, камен који добро варнички (у Сврљишкој Топли *Варнички вр* је планинско узвишење, све од кречњака).¹²
- варош** м. насеље организовано „на градски“, скоро као општи појам за насеље које је без одлика села. Једно насеље које се у XVI веку (по турским пописима) звало Подградје (испод града Сврљига), сада носи име Варош.
- вашариште** с. место на ком се одржава вашар Б.
- ведрина** а. влага која „стиже“ ноћу из ведра неба К, в. *ведрињак*.
- ведрињак** м. пеј. јача *ведрина* (в). — „Не ваља да човека бије *ведрињак*“ К.
- ведровито** (време) с. време с ведрим небом К.
- венџ** м. стење у поретку попут венца Б; „дугуљасто, ониже брдо лучног облика“ Загл 49.¹³
- ветар** м. кретање ваздуха изазвано различитом темперауром тла Б. ~ се именовати по различитим својствима: а) по начину обликовања ваздушне масе: *вијан-вештар*, *вирујан*, *виџљџ*; б) по температури: *џидџал* ~, *жџџак* ~, *ладан* ~, *врућак*; в) по јачини: *јак* ~, *слаб*~, *ћувик*; г) по оштрини: *џињњк*, (ветар који *џробива*; д) по смеру дувања: *југ*, *северинко*, *северњак*; дем. *вештрџк*, *џавеџрџк*; љ) нека имена ветрова: *горјанин*, *кошава*, *завномуд*, *врекавац*, *козјодер*, *с(в)ињоморац*, *кривџ*, *сувомразац*.
Изр. *вештар* бије, брише, беснеје, дере, шиба, *џробива*; *раздува се*, *усили се*, *разлудује се*, *ублажи се*, *уџија се*, *уџиши се*, *смири се*, *меџе* (наноси снег), в. *меџава*.
- ветрџ** м. в. *вештар* Б.
- ветретина** м. аугм. *вештар* К.
- ветрила** с. плт. место изложено честим ветровима (Лалинац).
- ветриште** с. *вешромџина* (в).
- ветровџина** ж. в. ветромџина (Галибабинац).
- ветромџина** ж. место изложено ветровима. Разлика према ветрилима је у томе што је ветромџина на удару ветра, кад га буде, а ветрила су на правцу сваког ветра и преко њих се секу правци више ветрова (Б).
- ветруџе** плт. в. *алине*; — Ка рџпи ко *вешруџе* да га дџгоше К.
- вешаљња** ж. прелаз преко воде, или преко брвна, или с камена на камен, али такав да је преко воде (на кочевима) причврџена мотка за коју се човек држи док прелази реку.
- вивољца** ж. „нагло невреме, изненадна хладноћа, в. *вивуљца*, *џерјаз*“ Леск.
- вивуљца** ж. „вејавица, меџава, в. *џифуљца*“ Леск.

¹² Немамо података да се овако зове и креч.

¹³ Места у изворима који нису у облику речника, даје се страна издања.

- вигњиште** с. место где обично бивакују Цигани чергари, најчешће мајстори (ковачи и калајџије) који поправљају сеоске алате, и где после њиховог одласка увек има напуштених огњишта и пепелишта Б. Вигњиште је и место у просторији ковачници, где је огњиште с мехом и наковњем. Некад се цела та циганска ковачка просторија зове *вигањ*; фиг. замагљена или прљава просторија. В. *йадалиштие*.
- видњиште** с. место некадашњих примитивних топионица — „У видњиште наши стари топили железо“, в. *вигњиштие* К.
- видриште** с. место на води, „место где се баве видре“ (обично код воденице) Леск.
- вијан-ветар** м. вихор, ветар који дува с планине РЈС.
- виноград** м. место засађено виновом лозом, Ниш; на ширем простору обичније *лозје* и *лозје* (в).
- вир** м. 1. место на реци, дубље од осталог тока; 2. место на реци где се вода, „окреће“, врти; 3. удубљење начињено у тлу, испуњено водом Б, у башти — служи за залевање расада ДС, К. Некад ђ посебном наменом, да се ту дотоком или избијањем „завири“ вода ради залевања баште. Вирови се копају и на пашњацима, па се ту задржава вода од киша или снега ради појења стада. В. и Врањ. стр. 130; „1. бара..., 2. ковитлац — Какви вирови има овај мала река“ Леск.
- вирџк** м. дем. < *вир* К.
- вирина** ж. „место где извире вода — Куде се вири вода“ Врањ.
- вирина** м. велики вир К.
- вириште** с. место с више *вирова* (в) Б; „1. извор, вир, 2. ковитлац“ Леск; „в. вири-ветар“ Пир;
- вирјан** м. вихор, јак ветар који дува на махове; — (Не стој на ветар да те пробива *вирјан*) Б.
- вирљак** м. земљиште с много *вирова* К.
- вирулица** ж. невреме Леск.
- вирчџк** м. дем. < *вир* Б.
- вис** м. 1. највиши део извишеног тла; 2. врх који се одликује висином Б, К.
- висија** ж. висински делови једног предела, обично ширег простора.
- висина** ж. висинско земљиште, навиши делови тла у побрђу Б, К.
- висота** ж. исто што и висина (в) Б.
- височина** ж. *узвисина*, *висина* (в), *висија* (в) Б.
- витлџц** м. 1. ветар, 2. ковитлац у води Леск.
- вџтрушка** ж. „кружни ветар, у ковитлац“ К, в. *вџтрушка*.
- вишњак** м. *вишњар* (в). ДС.
- вишњар** м. воћњак с вишњама Б.
- влачџтина** ж. „траг где је нешто вучено“, што је често на планинским теренима где се људи служе влаком (рачвасто спојеним гредицама којима се стави ја-рам) ради превоза дрва, сена, или камена с виших предела К.

- водá** ж. 1. назив за мањи извор, обично с отоком, 2. сваки водоток Б; в. *лака* ~, *шешка* ~, *заборљива* ~.
- воденица** ж. 1. воденица, млин на води (зграда са постројењем); 2. честа ознака терена где је воденица Б.
- воденичиште** с. место где се налази или где је била воденица Б, К.
- водетина** ж. аугм. јака вода, поплава К.
- водешља́к** м. пеј. < *вода*, обично на тлу после дугих киша или од отапања снега К.
- водица** ж. мањи (тањи) водени ток, слаба истока из омањег извора Б, поточић К.
- водиште** с. јака и дуготрајна падавина „како си паде водиште, ко бог (= небо) да пропаде К.
- вододерина** ж. 1. бразда, јарак или жлеб који издуби водени ток или бујица; 2. тле изровано водом Б.
- вододра́жан**, -жна, -жно м. в. *вододржан* К.
- вододр́жан**, -жна, -жно прид. тле које је увек квасно, обично ливаде у низини Б; **вододр́жно** (тле, место) 1. тле које има сталну влажност било зато што је у подножју па прима воду из околине, било зато што је на неком непропустљивом (глиненом) слоју који држи воду; 2. барушљаво земљиште Б, К, в. *место*.
- водопла́вина** ж. „поплављено земљиште“ Леск.
- водурина** ж. обилна киша К.
- возиља́на** ж. клизиште на леду К.
- во́тњак** м. в. *воћњак*.
- воћња́к** м. парцела засађена воћем, али родним дрветима (а не, рецимо, малином, купином и сл.).
- во́чњак** м. воћњак ДС.
- вр** м. врх, највиши део узвишеног тла Б.
- вра** м. гомила (земље или камена) Б.
- врба́к** м. место обрасло врбом Б, ДС.
- врбља́к** м. в. *врбак* К.
- врвина** ж. стаза, путања Б, ДС, путељак К. У Б су јасна разграничења: *врвина* је стаза — за пешаке, стоку, а све што је с основном *йуш* — то је саобраћајница за пролаз запрежним колима; в. *козја* ~.
- врвинка** ж. дем. < *врвина* Б.
- врвиште** с. тле испресецано путањама Б; „стаза, путања; место које је угажено од пролажења људи или стоке“ Пир.
- врворица** ж. каменито тле које се осипа, в. и *граош* Б.
- врџавац** м. врста ветра (в) Б, в. *козјодер*.
- врџло** с. јачи извор, где вода избија одоздо Б, К.¹⁴
- врелце́** с. мање врело Б.

¹⁴ На пиротском терену, на жалост без прецизне забелешке, чули смо и изговор: *врело*, и члановано: *врелџо*.

вре́ме с. опште стање атмосферских прилика: а) с обзиром на годишње доба: *лејтње / лејтњо* ~ време с особинама јула и августа; *зимско / зимње / зимње* ~ време с одликама типичним за јануар и фебруар; *јролејно / јролејњо / јролејњо* ~ време с особинама типичним за месеце април и мај; *јесење / јесењо* ~ време с особинама типичним за октобар и новембар; б) с обзиром на погодност за посао и путовање: *добро* ~ време погодно за обављање послова на отвореном простору, за путовање, хип. *временце*; *убаво* ~, *лејо* ~ време с ведрим небом и умереном температуром; *лоше* ~ време с падавинама, и ветром, неповољно за пословање и путовање, пеј. *времишће*; в) време с обзиром на температуру: *ладно* ~, *студено* ~ време с ниском температуром; *настудњикаво* ~, *струљкаво* ~, *ладњикаво* ~ време с температуром нешто нижом од уобичајене за неко место и неко време; *меко* ~ (за зимских дана) време нешто топлије од уобичајеног; *смекнело* ~, *смекшало* ~, *одмекнело* ~, *одмекшало* ~ хладно време чија хладноћа попушта; *шойло* ~ (за зимских дана) време с температуром нешто вишом од уобичајене; *оштро / оштро* ~ време с ниском температуром праћено мразом и ветром; *застуденело* ~, *застудело* ~ време које прелази у хладно; *мрскаво* ~ време с лакшим мразом; *шойушило* ~ хладно време с падавинама с видљивим знацима смиревања и повишења температуре; *жега*, *жежница*, *ојеклица* време с изразито високом температуром, *ћий(е)љц*; г) с обзиром на присуство ветра: *ветровишо* ~ време праћено ветром; *ојужило* ~ време под дејством јужног, топлог ветра (кад се зими топи снег, а лети подиже успара), *југовина*; *олујно* ~ време праћено олујом (ветром и падавинама); *смирило се* ~ време кад престаје дејство ветра; *мирно* ~; д) с обзиром на атмосферски притисак: *шешаво* ~, *шмурно* ~, *шешко* ~, *задушљиво* ~, *задушчина*, *загушљиво* ~, *усјара*, *усјарчина*, *заусјаршијина*, *оморина*; фиг. ~ *се нањури*, *намриши*, *нарогуши*; њ) с обзиром на падавине: *кишовишо* / *ћишовишо* ~, *снеговито* ~, *мржгаво* ~, *врњава*, *врњавина*, *лоше* ~; е) називи за невреме: *кијамеш*.

изр. зло ~ време с ветром и падавинама, опасно за путовање; *нездраво* ~ нетипично време: летње време с наступима хладноће, или зимско с честим изменама топло-хладно; *јасје / јчешко* ~ ветровито и превртљиво време, праћено падавинама и ветром; *јраво* ~ 1. време с најбољим карактеристикама за неку сезону, 2. најбоље време за неки посао (сетву, косидбу и сл.).

времјште с, лоше време Б Тим, в. *време*.

врлет м. 1. стрмина; 2. шири простор са изломљеним тереном Б.

врлетно место с. побрђе Б; в. *место*.

врљина ж. „врлетно место“ РЈС.

врло с. „стрмо место; мали или већи успон; — „Тешко уз тој *врло* да искочив кола“ Врањ2; в. *место*.

врло место с. низбрдица Б, в. *место*.

врлоча ж. врлет, врлетно место Тим.

врљаво прид. стрмо место Врањ.

врљак м. врлет Б; „земљиште на стрмом месту — врљаво место“ Врањ.

врњава ж. „невреме, падавине“ Леск.

- врњавина** ж. „невреме, падавине“ Леск.
- вртача** ж. 1. мање или веће удубљење округлог облика, некад и више од 100 метара у пречнику Б; исто и у Врањ, али и: 2. „вртлог; дубоко место у реци где се вода мути РЈС; удубина у земљишту“ РЈС“.
- вртачка** ж. „део летњег тора где су овце“ РЈС.
- вртиште** с. вртлог в. Б.
- вртлог** м. 1. место на воденом току где се вода (због неког убрзања и препреке) врти Б; 2. ветар вихор Б, в. *алине*.
- вртлотина** ж. в. *вршлог* (на воденом току) ДС.
- вртолија** ж. 1. вртлог на воденом току; „речни виру коме се врти вода“ Тим2; 2. вртача где се сливају бујице Б; вртача, велико удубљење у земљи Тим2.
- вртоп** м. вртача левкастог типа, веће дубине Б, ДС.
- вртушка** ж. „ваздушни ковитлац, в. ветрушка“ Леск.
- врућак** м. „врућ ветар“ Леск, в. *вейтар*.
- врчи** (вода) место где вода жубори у брзом току ДС.
- врчић** м. дем < *вр*.
- вршанка** ж. врх Б.
- вршџк** м. дем. < *вр* Б; „вршчић — вршџк му се сџг не види од маглу“ Леск.
- вршина** ж. заобљени врх брада, в. *шуйанар* ДС.
- вузаљка** ж. клизиште на леду Леск.
- вузаљћа** ж. клизавица (на леду или влажном глинастом земљишту) Б.
- вузганица** ж. „клизавица“ Пир.
- вунија** ж. левкаст спуст између суседних узвишења Б; „теснац, клисура“ Пир.
- габарје** с. грабов шумарак Б.
- габрава** ж. „грабова шума“ РЈС.
- габрак** м. грабова шумарак Б; „грабово шипражје“ Пир, Врањ К.
- габрике** ж. „грабова шума“ Врањ.
- газ** м. место на води где се она газом прелази, обично је ток широк (не може се прескочити), али плитак Б.
- гамила** ж. гомила (земље, камена) в. Б; „гомила, мноштво“ Леск.
- гарак** м. „плитко земљиште на коме усеви, ако нема довољно кише, пригоре“ Загл. 56.
- гаревина** ж. 1. згариште; 2. тле крчено паљењем Б.
- гарина** ж. „место где је паљена шума“ Врањ; „Реч гарина значи место где је посећена шума“ Пољ, „искрчена шума, па потом паљени пањеви“ Пољ.
- гариште** с. згариште, обично у шуми Б.
- глава** ж. обло узвишење Б; „издвојено брдо које доминира околином“ Загл.
- главица** ж. мањи заобљени врх на узвишењу Б.
- главни пут** м. најважнији пут у атару; в. *йуш* ДС.
- главута** м. високи стеновити блокови, с „капом“ на врху, настали тако што шири завршетак штити тле испод себе од разарања па се начине земљани стубови (познат је комплекс главутака у Ђаволој вароши на планини Радан).
- гладна** (земља) ж. неплодно тле Б.

- гладни́ца ж. фиг. испошћена, неродна неплодна земља Б. Можда је ово и фигура-тивно, али у топонимији постоји Гладни дел, у више атара.
- гла́ма ж. велика стена (Шарбановац); „голет, каменито и голо брдо, чука“ Пир; „каменито узвишење обично пирамидалног облика“ Загл 50.
- гласни́к м. споредни (вертикални) отвор на пећини Б.
- глéтаво (земљиште) с, врста гла. „Глетаво земљиште је густо, глинасто и влажно, тешко за обраду“ К.
- глéтеница ж. блатњава земља (в). ДС.
- гли́б м. блатиште Б, ДС; „кашаста земља“ Леск.
- гли́бав (снег) м. *југав снег* (в) који се (кад дуне југ) под ногом растапа К.
- глиба́нац м. „земљиште где се налази дубок глиб; вир у коме је дубоко блато“ Врањ.
- глибо́тина ж. *глиб* (в). Б.
- гли́на ж. 1. свака иловача; 2. особита иловача за грнчарску производњу Б, — „зевња што се праве грњци од њу. Глина дође ко кахеста (суцрна)“ ДС, в. *ума*.
- гложа́к м. „глогова шумица“ Пир, ДС.
- глождáр м. глогов шумарак Б.
- гложја́к м. глогов честар Б.
- гло́жје с. исто што и гложјак Б; „потес где расте глог“ РЈС.
- гми́жа ж. ситна киша К.
- гмичко́љ м. глибав *снег* (в) К.
- гму́ца ж. „...грудва, — „Дé поглé каква́ је онóј гму́ца на пúт“ Леск.
- гола́к м. огољена (необрасла) висинска површ Б.
- гола́ш м. голет, исто што и голина Б, ДС, Загл 54.
- голина́ и го́лина ж. голет Б, ДС.
- голове́трина ж. голет изложена ветровима К.
- голомра́зица ж. време кад је тле смрзнуто, без падавина Б, в. *време*.
- голомрзли́ца ж. хладно време без падавина ДС, в. *голомразица*.
- гомíла ж. куп земље или неког другог материјала (песак, камен) К, в. и *гамила* Б.
- гомíлка ж. дем. < *гомила* (в).
- гора́ ж. шума (нисмо регистровали значење „планина“, сем у басми: „Нека иде (зло) у гору и у воду“!). Б, браниште, луг, забран, шумарак ДС; „шума, планина“ Пир, и: гóра „планина“ Леск, „бујно шумско растиње“ К.
- гора́к м. проређена, ретка шума (в. *редак* Б) ДС.
- горéтина ж. „исто што и гарина“ Врањ.
- горíца ж. ситна шума — „Слабу *горíцу* íмам, са́мо ситна́к“ К.
- горја́нин м. „свеж, прохладан ветар с горе — Ја подуни ветре *горјанине*“, нар. пe-сма Пир.
- горуна́к м. шума од горунова дрвећа Б.
- гору́нште с. горунова шума К.
- горуња́к м. исто што и горунак Б К.
- гору́ње с. горунова шума Б.
- граба́к м. грабова шума Б.
- гра́д м. ледена падавина Б.

- град¹** м. највеће насеље у систему село — варош — град, са специфичном организацијом грађевинске и друштвене структуре ДС.
- град²** м. ледана падавина Б.
- градџк** м. „дем. < *град*² Пир.
- градџ** м. „ограђен простор за стоку“ РЈС.
- градина** ж. врт, башта (нема значења „развалина града“) Б, „Ограђен простор за садњу поврћа“ К.
- градиниште** с. место где су некада биле баште, градине Б, К.
- градинка** ж. баштица Б; дем. < *градина*.
- градинче** с. дем. < *градина* Б, ДС.
- градниште** с. остатк непознате грађевине; исто што и гредџ (нема значење аугментатива) Б, ДС; више локалитета у К.
- градобијав** (облак) облак који, по искуству људи, носи град Рс.
- градушка** ж. „град, туча; ситна ледена зрна која каткада падају с кишом“ Пир.
- грамада** ж. гомила камења (обично начињена кад се њива рашчишћава и треби од камења) Б, К; „гомила, купа (земље, камења), громада; планински масив“ Пир; „уздужна гомила камења (обично сакупљена); међе где су гомиле камења“ РЈС.
- грамађа** ж. в. *грамада* Врањ.
- граот** м. *врворица* (в) Б.
- граотак** м. тле „засићено“ ситним камењем, в. *граош* Б, и в. *чегрљиво* (место).
- граотљиво** (земљиште) шљунковито тле Стол.
- грапа** ж. „неплодно земљиште“ РЈС.
- грапчина** ж. грабак в. (Галибабинац).
- грабаљ** м. „стрмо земљиште“ Пољ 112; „планински гребен“ РЈС.
- грбина** ж. коса, горња ивица окомитог и дугуљастог узвишења Б.
- грбњак** м „гребен издуженог узвишења“ Загл 50.
- грбен** м. горња страна литице Б.
- гредџ** м. развалине некадашње грађевине (или насеља) којој се не зна имена Б.
- гремада** ж. в. *грамада* ЦТ.
- грз** м. „влажно земљиште“ РЈС.
- грзда** ж. гомилица (земље) — „Каква је оној *грзда* по авлију“ Леск.
- грмада** ж. в *грамада*, — „стрпал камење на *грмаду*“ ДС.
- грмађа** ж. в. *грамађа*.
- грмање** с. тле обрасло жбуњем, трњем ДС.
- грмак** м. „грм, грмљак“ Пир, жбуње, ЦТ, в. *грмање* ДС
- грмљак** м. „грмље, жбуње“ Пир.
- грмуда** ж. „грудва земље или снега“ Пир, грумен земље ГС.
- грмутка** ж. „дем. < *грмуда*“ (в) Пир.
- гробишта** с. гробље Б, ДС, К.
- гробниште** с. исто што и *гробништа* Б.
- гробљишта** в. *гробништа*.
- гроват** м. „ситан камен“ РЈС.

громада ж. в. *грамада*.

гроот м. в. *граоѿ* Б.

грсничиште с. место где се сеје конопља ДС.

грсниште с. место где се сејала конопља (грснице) Б.

груаѿч м. „ситно камење одломљено од стене; земља измешана са ситним камењем — Тај ми њива не рађа јер је сам груаѿч“ Врањ.

груваѿч м. в. *груаѿч*.

груда ж. грудва, комад земље Б.

грудва ж. комад земље, снега, блата; исто што и *груда*.

гүвнисце с. дем. < *гүвнишѿе*.

гүвниште с. место где су некада била гумна Б, ДС, К.

гүвно с. 1. гумно, место где се (помоћу говеда или коња) обављала вршидба жита Б, К; 2. чистина на зараванку у шуми Б.

гудура ж. каменита клисура, кланац Б.

гүмниште с. „место где се скупља, и дене, снопље ради вршидбе“ Ниш.

гурла врста кладенца, где вода извире са стране и слива се преко дрвеног олука (‘гурла’) већег од шопура Загл.

густак м. густиш, честар Б, ДС, К.

гутиње с. кромпириште (гута = „кромпир“) К.

гуштак м. густиш (Белоиње).

далап м. долап, уређај за вађење воде из плитког бунара Б.

далап в. *далай*.

дѿж м. „киша“ Пир.

двор м. двориште, место пред кућом (никад не значи кућу или домаћинство) К.
Уређеније домаћинство има *двор* (авлија пред кућом) и обор (део дворишта где су помоћне зграде и стаје за стоку).

деја м. (у зонама јужноморавског говора) *дел* в.

дел м. брдо, обично дугуљасто Б; „брег, брдо — Па излезе на дел горе“ Пир.

делница ж. деоница имања (њиве, ливаде, шуме) Б, деоница добијена после деобе имања ДС.

детелинниште с. место под детелином Б.

дибидолна ж. без објашњења у ЦРек, в. *дибидочина*.

дибидочина „ж. аугм. од *дибидолина*“ ЦРек.

дибина ж. дубина (реке) Тим.

дивљина ж. предео удаљен од насеља, и редовно неприступачан Б.

дигла се (могла) — уобичајени израз за нестанак магле ДС. Супротно: *иадла* м.

дира ж. траг звераци у снегу Б, К.

длагунца ж. дугачка и тесна њива ДС.

длбнна ж. дубина (реке, долине) Б.

длбочина ж. дубодолина, дубок дол Б.

длбина ж. дубина Тим.

дно с. део речног корита под водом Б.

- доброглед / доброглед** м. „узвишење са кога се пружа поглед у даљину, видико-вац“ Загл 50.
- до̀л** м. долина, спуштено тле између два узвишења Б; уска и дубока долина у брдовитом пределу, често суви поток“ Загл 98.
- дољѝк** м. хип.од дола Тим.
- долѝна** м. дужи и дубљи дол в. Б, „расед између два брда“ К.
- долѝница** ж. мања долина; дем. < *долина* Б.
- долин̀ка** ж. долиница Б, К.
- долин̀че** с. в. *долиница* РЈС, К.
- долињѝк** м. 1. долина, 2. дугачка долина ДС.
- долѝч** м. дем. < *дол* Б.
- долчѝк** м. дем. < *дол* Б.
- до̀с** м. „до, долина — Кукуруз у дос пре убије мана не на брег“ ЦРек.
- дошлѝ** (река) гл. израз за набујалу воду ДС.
- дра̀чина** ж. предео обрастао ниским бодљикавим растињем (Галибабинац).
- дрвнѝк** м. део дворишта где се смештају дрва Б.
- дрезда̀к** м. в. *дрездак*.
- дрезда̀к** м. и *дрездак* „ситна шума (леска, дрен, граб и др.). Изведеница од прасловенске речи *дрезга*. Према Скоку, синоним честа, гора, шума и др. постиснули су стару реч *дрезга* (Етим. 2, 434)“ Врањ.
- дрена̀жа** ж. канал начињен тако да се напуни камењем па онда затрпа, ради одвођења воде или исушивања вододржног земљишта Б, канал за одвођење воде из њиве или неког објекта ДС.
- дренѝк** м. тле обрасло дренам.
- дренѝк** м. в. *дрене* ДС .
- дрѝње** с. дренав шумарак Б.
- држа̀ван** (друм) м. — пут који не припада селу, већ је ширег значаја ДС.
- дрма̀н** м. гора, шума.
- дробњѝк** м. камен који се лако дроби Б.
- дру̀м** м. 1. уваљан или калдрмисан пут, који спаја више места Б, ДС; 2. тле тако угажено да је отврдло као каменити друм („Терали ђубре преко њиву па напрајили друм“) Б.
- дубѝвица** ж. „Место под дубовима, под храстовом шумом“ Загл 55.
- дубара̀к** м. место где је шума искрчена Б.
- дубја** плт. „стара храстова шума. *Дуб* је стари дебео храст, *дубица* је уопште назив за храст“ Врањ.
- дубје** с. храстова шума Б.
- дубра̀ва** ж. шири појас под шумом Б.
- дубанѝште** с. место где се сади, или где је успевао дубан Б.
- дувка** ж. удубљење у земљи, јама, рупа Б, ДСж; „мања рупа“ РЈС.
- дула̀н** м. „кладенац ограђен и покривен плочама. На једној страни је отвор за захватање воде“ Врањ 132 (фуснота); „Реч дуло у врањанском крају значи отвор извора“ Пољ 115; „место где се колективно захвата вода“ Леск.
- дуло̀** с. „отвор одакле избија вода, односно отвор извора“ Врањ.

дуња́к м. 1. дуњар (в) Б, ДС; 2. скуп дуњина шибља („Дуња се растољује, па кад нарасте дуња́к, затвори градину“) Б.

дуња́р м. воћњак с дуњама Б.

дупка ж. „рупа, отвор; јама; јазбина животиње“ Пир.

дупни ка́мен м. стена с рупом Б. У Луж. *дуйним* = правим рупе; в. *камен..*

дупчи́ца ж. „дем. < *дуйка*, рупица“ Пир.

ђе́зир м. „канал за одвођење отпадних вода, фекалија (метатезом добивено од ђе-риз)“ Пир.

ђе́рам м. уређај за вађење воде из плићег бунара ДС.

ђе́рен м. мочварно и кисело земљиште. „Место где се појављује слана вода „Врањ и нап. тамо 132; „глина; слано земљиште које лижу овце“ РЈС.

ђе́ренка ж. „њива где се појављује слана вода и где је земљиште слано“ РЈС.

ђе́риз м. „канал, прекривен каменим плочама или бетоном (Пред капију направил *ђе́риз*, да му вода не улази у обór)“ Кам2.

ђе́л м. „блатњава рупа на путу“ Леск.

ђе́бре с. ђубриште Б.

ђе́брови́та (земља) ж. — плодна земља, с доста хумуса ДС, К.

ега́л м. „пролаз којим пролазе овце при мужи“ Луж.

егре́к м. в. *јегрек*.

е́ле с. присоје, Врање.

енде́к м. *јендек*, *јаруга* (Укотрљал се пијан у *енде́к*) ЦТ

ендече́ с дем. < *ендек* (Одлете лопта онам, у *ендече́*) ЦТ.

ери́чиште с. „место где се сеју јари усеви“ Загл 53.

е́чмиште с. в. *јечмишће* К.

жабокре́чна ж. 1. плитка вода прекривена алгата; 2. устајала вода Б; 3. „зелена скрама у виру или бари, — Колка се жаброкречина уватила у вир!“ К“.

ждрелó с. узана камена клисура Б.

ждреља́к м. више повезаних *ждрела* (в) на речном току Б.

же́га ж. врућина, време с високом температуром Б, К; (ће цркне од же́гу) ДС, в. *време*.

же́жница ж. 1. „несношљива врућина“ Лужн, ДС, в. *време*; 2. „земљиште у припеку (спрама слунце)“ Врањ.

же́жничште с. место где се некад правио ђумур ДС.

жељка́рник м. „место где живе корњаче (жељке); уопште неплодно место и кржљава шума према сунцу“ Врањ; „напуштено зиратно земљиште“ Леск.

же́шчина ж. врућина К.

жи́вица ж. површински слој тла, на којем расте биље Б; в. *зравица*.

жи́во блатó с. дубоко блато, у које се може потонути К; в. *блато*.

жи́жница ж. место где је прављен дрвени ђумурК.

жи́риште с. место са жирородним дрвећем Б.

жи́рoвник м. „предео богат жиром“ Леск.

жила ж. 1. линија која одваја камену стену на слојеве; 2. слој руде у тлу.
жица ж. подземни ток воде („Копали бунар па наишли на *жицу*, ал слаба“) Б.
жљеб м. уздужна бразда на стени, или у тлу Б.
жљебина ж. окомита страна узвишеног тла Б.
жљебура ж. 1. исто што и жљебина в.; 2. теснац у стењу Б, 3. извор из кога вода истиче са стране, преко неког жлеба (од лима или коре дрвета) Б.

забе с. шума Врањ.

забеја м. шума Врањ.

забел м. в. *забран* Б.

забел м. „забран. в. *браниште*“ Леск.

заборљива (вода) ж. непријатна, неукусна, тешка вода (в) ДС; в. *вода*.

забран м. шума (себиска, која има власника и која се негује, гаји), исто што и браник или браниште (в.) Б.

завет м. место заклоњено од ветра ДС.

заветрина ж. место заклоњено од ветрова Б, К.

завијутак м. што и завитак, према којој речи се ова осећа књишком.

завијутка ж. кривна, окука (На другу *завијутку* е њина кошара) ЦТ.

завитак м. „окука пута или реке“ Врањ.

завој м. кривина на путу.

заврта ж. „земљиште где река прави окуку — куде река заврћа“ Врањ.

завртина ж. 1. вртлог на текућој води; 2. вртача у коју се сливају бујице, в. и *вр-шолија* Б.

загажња ж. „газ, место за прелажење реке“ Леск.

заглабачка ж. блатњаво место ДС, К.

загон м. „пролаз за овце при мужи“ Пир; в. егал Лужн.

заграца ж. „заграда, ограда; заграђено место“ Пир, ограда ДС, „заграђена њива по којој пасу овце или јагањци без чувара“ К.

зададе се (облак) изненада се облак појави на небу Б, ДС.

задрљана (зевња) ж. земља заравњена дрљачом после обраде ДС.

задушчина ж. запара, обично пре кише, в. *заусиарчина* ДС, в. *време*.

засидотина ж. „засидано место“ К.

зајажотина ж. место у речном кориту које је напуњено наносом и отежава проток воде, а може и скренути водени ток Б.

заједница ж. 1. место које још није раздјељено наследницима Б, ДС; 2. „потес где многа домаћинства имају своју парцелу; заједнички потес за више домаћинства“ Врањ.

замет м. „обор за овце на појати“ Пир; „покретна ограда за овце“ Леск.

запис м. заветно дрво (обично храст) с каменим крстом и крај око њега Б.

запоткан, -а, -о место где је забадањем гране стављено до знања да је забрањена паша Б, К.

зараван м. пропланак на равном делу узвишења Б.

зарожак м. земљиште шиљастиг облика, које се као рог увлачи у околно тле Б.

зароји свр. прекрије наносом (вода) неки простор Б.

- зарџи** (се) свр. током времена извор се прекрије муљем и затвори Б.
- засек** м. назив за парцелу која оштро „улази“ у суседну парцелу.
- заселак** м. део села, исто што и *мала* Б.
- засметанила** (вода) — вода која од прљавштине, или неке масноће, има превлаку, сметану¹⁵ ДС. Неретко је мирна вода која извире из неког рудишта.
- затрапје** с. „земљиште иза брда, иза трапа“ Загл 50.
- зауспарштина** ж. запара, оморина после кише ДС, в. време.
- збирниште** с. 1. део села где се окупљају људи ради договора и око свечаности; 2. место где се окупља стока више власника и формира заједничко стадо пре изласка на пашу Б.
- згура** ж. остаци материјала после топљења неке руде Б; шљака Леск.
- згурња** ж. „талог, шљака, згура“ в. Пир.
- здравица** ж. слој тла испод живице, „за кућу се темељ копа до здравицу“ Б.
- зевња** ж. „земља“ ДС; „Искочила глиста на зевњу.“ РЈС, К; в. *лукава зевња*.
- зевњица** ж. „дем од зевња — земља“ Лужн.
- зем** ж. земља у изразима: *назен, узем, њодзем* ДС.
- земаљно место** с. место без камена, плодно и погодно за обраду Б, в. *место*.
- земја** ж. земља Леск.
- земља** ж. 1. општи назив за тле, 2. материја тла Б; а) према материјалном саставу (в. место 2а); б) према боји: *бељуша, њељуша, црница, црвеница*; в) према (не)погодности за обраду: *глейшава, њецава, лака, клејава, сийкава, њешка*; г) према плодности: *гладна, њодна, њосна, родна*; 3. површина земље, простор (Има *земљу* око два *ектера*) Б.
- земљани пут** м. пут кроз поље (ненасипан) Б.
- земљиште** с. тле Б, пеј. *земљиште*.
- земња** и: *земња* ж. „земља“ РЈС.
- зидурине** ж. плт. остаци некадашњих грађевина Б.
- зима** ж. 1. годишње доба; 2. хладноћа (зима ми нешто) Б, 3. хладно време уопште (данџ бџш зима) Галибабинац, в. *време*.
- змијарник** м. 1. *мрџвило* (в), легло змија; 2. „место где се често виђају змије и други гмизавци. Обично је то камењар или ситна шума у припеку“ Врањ; 3. фиг. запуштено земљиште претворено у густиш; „место где се легу змије“ РЈС.
- зидурине** ж и **зидурине**. плт. *зидине* в.¹⁶ Б.
- зукар** м. „вододржно место где расте трава зука“ Врањ.
- ивак** м. ивова шума К.
- ивар** м. *ивак* в. К.
- ивора** ж. плитко левкасто удубљење у стени, где се скупља кишница Б, ДС.
- иворка** ж. дем. < *ивора* Пир.

¹⁵ *Сметана* је и павлака, масна скрама (скоруп) на куваном млеку.

¹⁶ У земљописном смислу само у облику множине, док је однос *сид* мн. *сидови* са значењем „зид“.

игриште с. 1. игралиште; 2. место у селу где се о свечаницима игра коло; „место за играње“ Леск; 3. место на коме расту печурке („Печурке расту на *игришти*“ — Белоиње). В. *колишће*;

ижиште с. кућиште, место где је била кућа (ижа) Б.

извирало с. место са више изворчића на дну, врук Б.

извор м. место где вода извире из земље Б.

извориште с. извор и место околу њега Б.

издан и **издан** м. место где избија вода („Врело је имало *издан* погоре, ал затрпан“) Б.

излаз м. место на излазу из села, из њиве, из дворишта Б.

изливотина ж. место где се вода излива Б.

измаглица ж. ситна киша која сипи из магле, а не из облака РС.

иловача ж. врста густе, масне земље, тешке за обраду ДС.

иљавица ж. „земља тешка за обраду (иљава), а неплодна“ Врањ.

имање с. имањак у земљи (њивама, ливадама, шуми) Б.

имот м. имање, имовина обично у земљи ДС.

имотљак м. имање ДС.

ињак м. изобилно иње Б, К.

иње с. смрзнута магла на гранама дрвећа Б ДС.

исвирала¹⁷ плт. извориште са више врукта Б.

истока ж. вода која истиче из неког извора Б.

јабукар м. воћњак с јабукама Б.

јабукарник м. в. *јабукар* ДС.

јабучар м. в. *јабукар* Б.

јажа ж. в. *јаз*.

јаз м. 1. устава на води ради прибирања и скретања воденог тока; 2. место где је река преграђена да се вода пушта на воденично витло Б; 3. преграђен водени ток уопште К.

јазбина ж. рупа у којој пребивају животиње (јазавац, лисица) Б, ДС.

јазвина ж. јазбина, рупа у којој живе животиње, обично јазавци и лисице Б.

јагодњак м. место под јагодама К.

јалак м. исто што и *јарак* (в) Б.

јалија ж. „широк и празан простор, чистина, пољана“ Пир; ледина Леск.

јаловак м. јаловина, неродна земља ДС.

јаловарник м. „пашњак где се чувала јалова стока“ а има и тумачења да је то неплодна, јалова земља Врањ.

јама ж. 1. рупа у земљи 2. *јамка* (в) Б.

јамка ж. мања рупа у коју се нешто сади (младица воћа и сл.) Б.

јаник м. пчелињак, в. и *љаник*.

¹⁷ Мислимо да овај облик, који је лакше разумети као *из-вирала*, долази спајањем са (и)-*свир*-, јер се може претпоставити шум који је, будући да је више врукта, различите јачине и боје. То је, дакле, место где вода извире, али и „свири“.

- ја́рак** м. прокоп за отицање воде, чује се и *јалак* Б.
ја́руга ж. спуштени део тла окомитих страна Б.
јасења́к м. јасенова шума ДС.
је́грѣк м. „летњи тор за овце, са оградом од трња или лесе, који се поставља на ливади или њиви и повремено помера ради нађубривања земљишта“ Пир.
је́грѣчиште с. „место на коме је био јегрѣк“ Пир.
је́зава ж. земљиште око јаза Б.
је́зерина ж. 1. „равно место или удубљење где се вода језери, избија из земље и задржава се“ Врањ; 2. јако врело (будући да у овом крају правих језера нема); 3. где се вода шири и дуже задржава Б; место где је лежала вода Пољ 115.
је́зеро с. шири простор под водом после кише или при отапању снега Б, ДС.
је́зерце с. 1. слабије врело; 2. привремена стајаћа вода (после кише или при отапању снега) Б.
је́лак м. место где расту јеле К.
је́ља́к м. место где расту јеле (у Б јелом зову јову).
је́ндак м. в. *јендек* ДС, К.
је́ндек м. ров, канал за одвођење воде у време киша Б.
је́чмиште с. њива под јечмом Б, К.
ју́г м. јужни, топао ветар Б, ДС.
ју́гав, -а, -о ~ *снег* (в) снег који се одмах топи ДС; ~ време (в) време док дува ветар југ Б.
ју́гов м. в. *југав*.
ју́говна ж. топло време (током зимског раздобља), може бити и без југа ветра Б, ДС, в. време.
ју́ри (вода) израз за воду која убрза ток ДС.
ју́рија ж. чистина, „Ајд на *јурију* па се играјте“ Б; „широк, неограђен простор“ Леск; в. *јалија*.
- кава́л** м. каналић између оцака с поврћем, којим иде вода при наводњавању (Алексинац).
ка́л м. блато (као апелатив ређе, али се више чува у топонимима *Калиње*, *Калница*, *Калощина*) Б; в. *калник*.
ка́лдрма ж. каменом поплочан пут кроз насеље Б.
кале́ с. „утврђење, тврђава“ Пир.
кали́ште с. 1. блатиште уопште, 2. место где се прави блато за цигле ЦТ, в. *калник*.
кални́к м. „земљиште одакле се узима материјал за тугле“ Леск.
каљни́ште с. блатиште, блато, каљуга Б, глиб ДС.
каљу́га ж. блатиште Б.
кама́ње с. зб. „камење“ Пир.
ка́мен м. 1. камен уопште; 2. стена, 3. каменито тле Б; в. *дуйни камен*.
камено́лом м. место где се ломи камен за насипање пута Б.
каменчѣ́к м. 1. дем. < *камен*; 2. камењар од ситног камења Б; каменито земљиште Тим.

- каменче** с. дем. < камен Б.¹⁸
- каменчек** м. „каменчић“ Пир.¹⁹
- камењ** м. камен Леск.
- камењак** м. каменито тле, *камењар Б.*
- камењар** м. исто што и *камењак Б, ДС.*
- камењарник** м. „каменита и неплодна земља“ РЈС.
- камнк** м. „камен“ Пир, ДС; в. *йлочес камик.*
- канал** м. прокоп за одвођење воде Б.
- капија** ж. „делови града на главним улазно-излазним путевима“ Пир.
- капина** ж. стена надстрешена, која чини заклон (стаду или људима, од сунца или кише) Б.
- капчуг** м. „1. вода од кише или отопљеног снега која капље са крова, капавица; 2. део земљишта под кућном стрехом на који капље вода са стрехе“ Пир; „део плаца захваћен стрехом“ Лужн.
- карпа** ж. „брдо“ Пир; „стена; камена плоча“ РЈС.
- каскада** ж. 1. степенасто корито реке, 2. врста воденог тока — „вода тече на каскаду“ ДС.
- кастриница** ж. „место с окресаним дрвећем“ РЈС.
- катун** м. „летње боравиште Рома скитача“ Пир.
- кашкаваљџиџица** ж. „бачија; радионица где се израђује кашкаваљ“ Пир, ДС.
- кашкало** с. блатњаво место, каљуга Пољ 114.
- кијамет** м. „невреме, олуја“ РЈС, в. *време.*
- китка** ж. „истакнута брда и узвишења уопште на којима се налазе храстови и бункве“ Врањ. У сврљишком крају као да се успоставља нека паралела: ако је дрвеће у низу или купу, то је *кишка*, а ако је тако с камењем, онда је то *венац*.
- кичер** м. камењар, стеновито узвишење, у Б. *ћичер.*
- киша** ж. општи назив за падавину из облака, у облику водених капи; а) по годишњим добима када пада: *йролейња / йролејна ~, лейња~ , јесења~ , зимска / зимња~, измаглица*; б) по температури: *сйудена ~, ладна ~, ледена ~*, која не мора бити праћена ледом, градом, дем. *кишица*, аугм. *кишурина*; в) по начину падања: *~ мрждори, ~ роси, ~ йрокайује, йљусак*; г) нека имена кише: *сенарка, лозјарка, росуња*; д) с обзиром на начин падања киша: *влажи, кайе / кайња, , молави, роси, сийе / сийи, мрждори, зароси, йророси, ромиња / ромида, наали се*; д) с обзиром на јачину киша: *лије, љуџне, музе, налева, молави, йљуизйиши, цибри, цийа; йровали облак.*
- изр.** *~ йада, ~ врне; ~ йада ко из рукав, ~ йада ко из койъл, ~ йада на йљусак, ~ йада на слайови; ~ йројде на севање; ~ йројде на грмеж.*
- кишица** ж. слаба, тиха и не много хладна киша Мер.
- кишурина** ж. дуготрајна, досадна прохладна киша Мер.

¹⁸ Изван Т-Л говора могуће је и *каменче*, са истим значењем. Облик *каменчек*, који се појмовно може везати са *каменче*, мислимо чути и *каменче*, са истим значењем.

¹⁹ Облик *каменчек*, који се појмовно може везати са *каменче*, мислимо да ипак долази после асимилације *ь* у *е* иза палатала ч.

- к^ла^данац м. уређен извор, озидан и обично покривен Б; мањи извор где вода избија из земље ДС; „извор ископан у земљи“ Леск.
- к^ла^данче с. дем. < *кладанац* Б.
- к^ла^данчиште с. место где је био кладенац Б.
- к^ла^денац м, в. *кладанац* Леск.
- к^ле^јавица ж. клејава (с доста глине) земља, тешка за обраду Б.
- к^ли^завица ж. оквашено тле (од кише или снега), неподесно за ходање, или лед на којем се деца клижу Б.
- к^ли^за^лћа ж. стаза (на леду, или путу) по којој се деца клизају Б.
- к^ли^зиште с. 1. стаза за клизање; 2. тле које клизи Б.
- к^ли^зо^тина ж. клизиште в. Б.
- к^лис^ура ж. теснац кроз каменито тле Б, ждрело ДС.
- к^ло^бук м. мехур на води (за време јаких киша) Б, ДС.
- к^ло^бур^џ м. мн. клобурџи, в. *клобук* Б.
- к^ло^ко^чак м. „каменито земљиште пуно плоча“ Загл 56.
- к^ле^шт^џ м. теснац између стена Б.
- к^ле^шт^ица ж. теснац Б.
- к^лџ^ч м. 1. савијутак реке; 2. савијутак пута; 3. завој долине Б.
- к^ован^лк м. „пчелињак“ Пир.
- к^овит^лц м. „ковитлац, вртлог“ Леск.
- к^оз^ја ^вр^вина ж. врло узана стаза Б.
- к^оз^ја ^пута^{ња} ж. в. *козја врвина*.
- к^оз^јо^дер м. североисточни ветар који дува из правца Пирота, од њега зебу козе ДС, в. *врекавац, с(в)ињоморац*.
- к^оли^ба ж. сточарско станиште које обухвата а) колибу за овчара, б) повату за овце, в) плевњу за сточну храну („Лети живимо на *колибу*, там ни стока“) Б, ДС.
- к^оли^биште с. место где су, или где су некад биле колибе Б.
- к^олиште с. место у шуми (у пречнику од неколико корака) где упевају печурке; в. *игриште* Б.
- к^ол^ник м. 1. колски пут; 2. „место где пролазе сеоски путеви; земљиште које је испресецано сеоским колима“ Врањ.
- к^оли^ј ^пут м. пут за пролаз волујских кола (недовољно широк за остала возила), *колник* (в) Б, в. *йуџ*.
- к^оли^ница ж. „удубљени трагови које су начинили точкови на пољском путу“ Загл 59.
- к^оло с. „ливаде или њиве у кругу — колчasto земљиште“ Врањ.
- к^олов^рт^нна ж. вртлог који се појављује кад наиђе *йоводња* (в) Б.
- к^омп^ири^ште с. место где се сади или где је сађен кромпир; место где о кромпир обично добро успева Б, ДС.
- к^оноп^лиште с. место где се сеје (јер ту најбоље успева) конопља Б.
- к^оп^но с. непром. место с којег се отопио снег (Где је у-слнцу, онó копно, а где је умртвин, неће снег скоро отпи) Б, *коино* ДС.
- к^оп^от^ина ж. „испрекопано земљиште“ Врањ; земљиште које је ископано јер ту сељаци копају корење папрати за исхрану свиња — Пољ.

- корито** с. 1. место воденог тока Б, ДС; 2. тле између два брда, спуштено у облику корита, в. *корубина* ДС; 3. врста појила за стоку ДС.
- коруба** ж. жлеб од издубеног стабла, постављен у корито реке (да спречи мућење воде кад се пере веш) Б; и за напајање стоке ДС.
- корубетина** ж. аугм. < *коруба* Б.
- корубина** ж. тле спуштено између два узвишења ДС.
- коруз** м. „стврднути горњи слој обрађене земље“ РЈС.
- корутина** ж. „предео окружен брдима“ Пир.
- коса** ж. стрмо земљиште, стрма страна издуженог брда или планине Б.
- косина** ж. страна узвишења Б.
- косиште** с. место које се коси, ливада, обично тешка за косидбу Б.
- костол** м. каменито тле, камењар ДС.
- кота** ж. висинска тачка, у поимању мештана: највиша тачка неког узвишења Б.
- котак** м. место где се дивље животиње паре ДС.
- котало** с. в. *кошак* Стол.
- котџ** м. место у воденици где су смештени витлови Б.
- котљџ** м. котласта вртача Б.
- котлина** ж. 1. вртача; 2. спуштени део веће површине Б.
- коцка** ж. коцком поплочан пут Б.
- кочар** м. посебан простор у систему сточарског станишта, „део трле где су јагањци“ РЈС.
- кошара** ж. место на трли где се затварају говеда ДС.
- кошевина** ж. ливада сенокоша Б.
- крај** м. 1. земљиште на граници неког подручја Б, ДС; 2. назив ширег простора (Наш *крај* је овуј годин остал без вођу) Б; 3. део сеоског насеља, заселак Б; чест мт. *Крајишће*.
- креж** м. смрзло тле, смрзнута површина тла; тле које се скрежило, в. *скреж* Б.
- крекало** с. блатиште, тле са житким блатом Б.
- кремен** м. врста камена Б.
- кремик** м. „кремен (камен) — Здрав како кремик“ Пир.
- кречана** ж. место где се зидају пећи за печење креча Б.
- кречар** м. камен погодан за печење креча, варник в. Б.
- кривџ** м. хладан ветар који дува преко зиме, са истока или са североистока и доноси снег Б, в. ветар.
- кривина** ж. савијутак пута Б, ДС.
- кривуља** ж. кривудава стаза Б.
- кркљичина** ж. рупа у земљи коју прави кртица ДС.
- крс** м. место са заветним крстом Б.
- крстопутина** ж. раскрсница путева Б, ДС.
- кртина** ж. 1. свежа хумка после сахране покојника Б; 2. кртичина в.; мравињак.
- кртињак** м. хумић земље који изрије кртица К.
- кртичина** ж. гомилаца земље коју на површину избаци кртица Б.
- крупавица** ж. „град, туча“ Пир; „киша са снегом“ РЈС.
- крушак** м. воћњак с крушкама Б, ДС.

- круша̀р** м. в. *крушак* Б.
круша̀к м. место (честар) где расту дивље крушке Б.
круша̀је с. воћњак с крушкама Б.
крушка̀риник м. место где расту крушке, или воћњак с више крушака Б.
крушља̀к м. воћњак са старим, сасушеним крушкама Б.
крча̀вина ж. тле искрчено ради обрађивања Б.
крша ж. стрмина Б.
кршѝна ж. стрмина (на путу), *крша* (в) Б.
кука ж. кривина, савијута̀к реке или пута, „окука реке; земљиште где је окука“
 Врањ; в. *кључ*.
ку̀лина ж. место са остацима старих градова, утврда или зграда којима се не зна
 порекла и имена Б.
ку̀лиште с. исто што и *кулина* (в) Б.
куп м. гомила земље — „исипали зевњу на куп“ ДС.
купарѐ с. в. *куй* Стол.
ку̀си пото̀к м. 1. поток који пресушује; 2. поток који понире.
ку̀шиште с. место где је некад била кућа (или куће) Б.
ла̀вина ж. „непогода, олуја“ РЈС.
ла̀з м. „мали простору шуми или поред шуме, где је дрвеће посечено да би се до-
 била обрадива земља“ Врањ.
ла̀зна ж. в. *лаз*.
ла̀зинка ж. дем. < *лазина*.
лазу̀рка ж. дем. < *лаз*.
лаја̀ ж. мала и узана парцела на којој расте лук; исто што и *леја* (в) Б.
ла̀ка вода ж. укусна, питка вода ДС.
ла̀кче с, лашче, мали лаз, мали пропланак Витковац, у Рибару: *лајче*.
ла̀павина ж. 1. *југав снег* (в) који пада и одмах се топи; 2. снег помешан с кишом Б.
ла̀павица ж. 1. *лајавина* (в) Б; 2. време с лапавином Б, ДС; у Лужн *лајавица*.
ла̀повина ж. *лајавица* (в) РЈС.
лапчу̀г м. *лајавина* (в) Пир.
лѐваница ж. „барица од просусте воде“ ЦРек.
лѐгало с. место (брлог) спавања звераци (зец, мечка) Б, К.
лѐд м. смрзнута вода на тлу, реци...Б, ДС.
лѐдена (киша) хладна киша ДС, в. *киша*.
лѐдиѝа ж. 1. обрађивано па напуштено земљиште Б; 2. земљиште које се не обра-
 љује ДС; голет ДС .
леја̀ ж. ДС, К. в. *лаја* Б.
лековнѝк м. извор лековите воде (Гулијан).
леска̀р м. лесков шумарак Б.
лешнѝца ж. мала леја ДС.
лешјѐ с. в. *лескар* Б.
лешта̀к м. в. *лескар*, лесков шумарак Б, К.
лешта̀р м. в. *лескар* Б.

- лештарје в. *лескар* Б.
 лештарник в. *лескар* Врањ.
 ливада ж. тле обрасло травом, поље за пашу и сенокошу Б, К.
 ливадје с. поље под ливадама Б, К.
 ливађе с. шире поље под ливадама Б, ДС.
 ливатка ж. ливадица Б.
 лизавица ж. „место где овце лижу слану земљу или стену“ Врањ.
 лизала с. плт. „земљиште где на више места овце лижу земљу“ Врањ.
 лингар м. „слаба земља — Зар неку земљу има? Све *лингар*“ Врањ; „неплодно земљиште“ РЈС.
 липак м. липова шума Б.
 липар м. в. *лиџак* Б.
 липарје с. в. *лиџак* Б.
 липје с. в. *лиџак* Б.
 лискун м. 1. камен плочар који се цепа на fine листиће Б, ДС; 2. тле које се кида у слојевима Б.
 лице с. страна узвишења окренута сунцу Б; в. *у-лице*.
 лозјак м. необрађен виноград Б.
 лозјарка ж. слаба киша (мана) која штети виновној лози Б.
 лозје с. место под виноградом, виноград Б, ДС.
 лозјенце с. дем. < *лозје* Б.
 лозјице с. дем. < *лозје* Б.
 лозјиште с. место где је некад био виноград Б.
 лојзак м. в. *лозјак*.
 лозјарка ж. слаба киша за време летњих жега која на више лози изазива пламењачу. Каже се: „Пада мана“ Б.
 лојзе с. в. *лозје*.
 лојзенце с. в. *лозјенце*.
 лојзиште с. в. *лозјиште*.
 локва ж. плиће удубљење испуњено водом (обично на путу) Б.
 локвица ж. рупа у земљи, најчешће на путу Б.
 лолак м. легло јежева, може бити у земљи, али и слами, сену ДС.
 лом м. „место у реци где се крију рибе“ РЈС.
 ломан м. „трњак, шибљак“ ЦРек.
 лоћка ж. „остатак барице“ Леск.
 лочка ж. „локва, барица — Ја мислим плочка, оно било лочка“ Пир, рупа у земљи испуњена водом ДС.
 луѓ м. 1. ливаде у низини, поред воде — Кад овце пасу по лугови, метиљаве се Б; 2. „шума поред реке. Назив је готово ишчезао из свакодневног говора. У топонимији има више примера“ Врањ; 3. шума око које је тле без растиња ДС.
 лужак м. баруштина, мокра земља ДС.
 лука ж. ливада поред воде Б; „вододржне и плодне њиве и ливаде поред реке; уопште земљиште које је влажно и на равном месту“ Врањ, „земљиште крај реке“ Леск.

лукава зевња ж. песковита земља ДС.

лукар м. место где се сади лук (погодно за лук); башта или део баште под луком Б.

лукарник м. в. *лукар*.

лучиште с. место где се с вечери одвајају (луче) овце из заједничког, смешаног (здруженог) стада Б.

љаинк м. „место где се држе кошнице, пчелињак“ Пир, РЈС.

љапавица ж. в. лапавица Мер.

љизгавица ж. клизаво и блатњаво земљиште Б, ДС; клизавица Леск. К.

љизгоч м. „в. *љизгавица*“ Пир.

љопавина ж. падавина влажног снега, в. лапавина Б.

љопчуг м. „мокар снег са кишом, лапавица“ (в) Пир, в. *љойавина*.

љузгавица ж. снег помешан с водом, лапавица (в) Рс.

љутавина ж. оштар снег „из ведра неба“ који као иглице удара у лице, провејава у хладно зимско сунчано јутро Б.

љутевница ж. „дрвенкаста земља која је недовољно плодна; неплодна земља која садржи доста камења“ Врањ.

мајала ж. в. *мала* Пир.

магила в. *мађила*.

магла ж. магла Б, в. *могла*.

маглица ж. дем. < *магла* (в) Мер.

маглуштина ж. аугм. < *магла* (в) Мер.

магура ж. стеновито узвишење Б.

мадан м. „рудно место, рудник самоков, видње. — „Ка ковеше мадан у Грацку, зевња се тресеше од силно“ К.

мађила ж. „земљано узвишење, могила“ Пир.

мађилка ж. в. *мађила*; у Лужн. и „мехар, камен међаш“.

мајден м. 1. место где се вади камен или песак Б, ДС; 2. рудник Б.

мајденче с. дем. < *мајден*. Б.

макадам м. пут од камена туцаника Б.

мала ж. махала, заселак Б, део села ДС, К.

малиниште с. место где је некад био малињак.

малињак м. место под малинама К.

манџа ж. слаба и кратка киша која изазива пламењачу на виновој лози Б. в. *лозјарка*.

манастир м. манастир (објекат и земљиште око њега) ДС.

мандра ж. сточарско станиште, где се и млеко прерађује Б; „место где се лети на пашњацима чувају овце и прави качкаваљ и сир, бачија“ Пир, „идем на мандру да узнем благоту“ К.

масина ж. тле на голом узвишењу обрасло травом која се коси ДС.

мајница ж. 1. средишњи део воденог тока Б, ДС; 2. река која има притоке ДС.

маторник м. „део винограда од бразде до бразде или од бразде до међе; део њиве — Има да копамо још један маторник у лојзе“ РЈС.

мьчур м. „баровито земљиште, бара“ ЦРек.

- међа** ж. граница поседа Леск; *меџа* у Б; ознака за границу поседа (камен, колац, засад неког шибља и сл.) К.
- међак** м. „шира међа обрасла трњем или другим растињем“ Врањ.
- међурек** м. место између водених токова (Галибабинац).
- мељак** м. песковито и тињаво, обрадиво тле поред реке Б.
- месте** с. „месташце, мало место“ Леск.
- местенце** с, в. *месте* Б.
- местиште** с. пеј. место неподесно за обраду или за пролаз Б.
- место** с. 1. општи назив за део простора који се по некој карактеристици може схватити као целина: („Има да оремо још на две местети“) Б; а) у односу према сунцу: *присојно, осојно, мривина, ладно*; б) у односу на ветар: *изложено, заклоњено, обрисина, сџружина, сџружиште*; в) у по правцу горе — доле: *узбрдно, високо, ниско, сџрмо, врло, врлейно*; г) по присуству / одсуству воде: *суво, њригорљиво, оцедно, мочурљиво, вододржно*; д) с обзиром на биљни покривач: *голо, шумовишо, џравно, рудо*; њ) с обзиром на постојање узвишења: *бреговишо, валовишо, кршевишо, бреговишо*; е) с обзиром на постојање удубљења: *изровано*; 2. тле: а) према материјалном саставу: *земаљно, каменишо, њсковишо, бигарљиво, чагарљиво*; б) према погодности за обраду: *џешко, обрад(љ)иво*; в) према компактности: *здраво, ровишо, сийкаво, сийарно*; 3. насељено место („Из којe си ти место?“) Б.
- међава** ж. ветровито *време* (в), време са снегом и јаким ветром Мер.
- мечина** ж. тле без камена, „меснато“ Б.
- мечкарник** м. пеј. запуштено земљиште, густиш Б.
- меџа** ж. 1. међа, граница поседа; 2. ознака границе поседа (обично укопан камен) Б, ДС.
- меџак** м. 1. поље исецкано међама Б; 2. „међа“ Пир; 3. „нека њива једног власника или више власника која може служити за заједнички пролаз стокe у току лета“ К.
- мнообд** м. прилаз ДС.
- миро** с. освештено, заветовано дрво у пољу, око кога обилазе литије; в. *зайис, џоџиис* Б, свето дрво ДС. У околини Леск. мира су општи назив за обрадиве пределе атара: „Код нас је доле утрина, а горе су мира. По мира имамо њиве“, в. аналогију у: *ситори*.
- млака** ж. изворплитке издани, обично у низини Б.
- могла** ж. магла (в) (Густа могла ко тесто, у око да ти бркне с прс, не види се) ДС, К.
- модрац** м. камен плаве (сивкастоплаве) боје (Јаловик Извор).
- модрџц** м. в. *модрац*.
- модрењак** м. камен сивозелене боје К.
- моз** м. в. *мос* К.
- мозе** с. мањи мост, мостић К.
- молави** несвр. слабо пада (о киши) Мер.
- моравиште** с 1. напуштено корито Мораве; 2. плодно земљиште попут оног око Мораве.

- моропутина ж. пут којим се више не пролази, који је „замро“ и зарастао у коров Б.
 морузиште с. „њива са које је обран кукуруз“ Пир, ДС.
 мџс м. грађени прелаз преко воде Б, ДС, К.
 мџторњак м. „јендек, — ’Онакој пијан паднуја у моторњак и туј заспаја“ Леск.
 мџчар м. „врста земље — Мочар је земља која у пролет држи воду, а у лето је сува
 и испуца, па се тешко работи“ РЈС.
 мџчарје с исто што и мочар (в).
 мџчвара ж. земљиште стално под водом ДС.
 мџчурка ж. „врста земље која дрљи воду и није погодна за пољопривредне кул-
 туре“ РЈС.
 мџчурљив, -а, -о влажан, подводан (о земљишту) Тим2.
 мравинало с. мравињак (Галибабинац).
 мраз м. 1. хладно време Б, К; 2. иње (све уватил мраз, и дрва и траву) Б. Изр. Мраз
стигне, фиг. закове, скове. Снег се шџоји, коинеје.
 мрва ж. ситан делић земље Б.
 мрвица ж. дем. < мрва Б.
 мрвка ж. дем. < мрва Б.
 мржгаво (о времену), праћено ситном хладном кишом, „по мало облачно“ РЈС,
 в. *мрждори.*
 мрждорн несвр. (о киши) пада тихо и ситно с повременим прекидима Б.
 мрзлица ж. 1. мраз, в. *голомразица* Б, ДС; 2. хладно време Б; 3. *џоледица* К.
 мрскаво (време) в. време Мер.
 мрсна (земља) ж. плодно тле Б.
 мртвило с. легло змија, *змијарник* (в) Б, „камењар или пећина где се окупљају
 змије да презиме“ К.
 мртвина ж. мртваца, осојна страна узвишеног тла Б, северна страна брега ДС.
 мртваца ж. осојно место Б, „сеновито место“ К.
 муљ м. талог на дну реке, или после поплаве Б.
 муљак м. тле чији је састав муљ Б; врста тла поред реке — „нанела вода муљак“ ДС.
 муљевина ж. земља с муљем (лако се обрађује и плодна је) Б.
 мутељак м. пеј. мутна вода Б.
 мутењак м. в. *мутељак* К.
 мутљџц м. в. *мутељак* К.
 мутница ж. мутна вода, обично текућа, К.
 мутуљига ж. в. *мутељак* К.
 мутуљница ж. в. *мутељак* К.
 мушило с. место где спава пас, псеће легло Б.
 наџли се свр. навади се, затраји се (о киши) Мер.
 наџеиште с. снежни нанос, в. *сосје* ДС.
 наџејина ж, чешће у мн. *наџејине* снежни нанос Б.
 наџејиште с „нанос снега“ РЈС.
 наџејџтина ж. в. *наџејина* Б.

на̀двожња̀к м. мост преко неке саобраћајнице (пруге преко пута, или пута преко пруге).²⁰

на̀мет м. нагомилани, ветром навејани снег Мер.

на̀ро̀јина ж. наплавина, тле које је плављено Б.

на̀ро̀јотина ж. земља коју је нанела поплава Б.

на̀сѐвница ж. део њиве дуж бразде, онолико широк колико се руком може расејати семе Б, ДС, К.

на̀сеље с. општи назив за насеобину где људи стално живе.

на̀сип м. део пута који је попуњен навожењем земље ДС; ојачана обала реке ради заштите од поплаве.

на̀тунтѝло се свр. (о небу) превукло се тамним облацима, намргодило се Б, ДС, в. *иенџаво* време.

нѐбо с. небески свод Б, ДС; с обзиром на облачност: *ведро* ~, *чисто* ~ небо без облака; *облачно* ~, *смаглило* ~ небо превучено маглom; *фиг. намршџено* ~ небо прекривено облацима; *нарогушено* ~ небо с предзнацима за кишу.

недоклѣ̀чко м. снег у облику залежених гранула леда ДС.²¹

нѐрѐзина ж. „неузорано земљиште; њива која дуго није орана“ Врањ.

нѐрѐзине ж. плт. запуштен виноград, шипражје Б.

нѝзбр̀дица ж. окомито тле (гледано наниже) Б.

нѝзбр̀дичав, -а, -о стрм (о земљишту, терену) Б, ДС.

нѝзбр̀дница ж. в. *нѝзбр̀дица* Б.

нѝзина ж. 1. тле које се спушта; 2. тле које је у подножју („У *низину*“ расте пшеница, а овде мо̀же и у по̀ високо“) Б.

нови́на ж. разорана ледина Б.

њи́ва ж. тле које се оре ради сетве житарица Б, ДС.

њи́вица ж. мала њива, дем. < *њи́ва* Б.

њи́вичка ж. „дем. < *њи́ва, њи́вица*“ Пир, К.

њи́вичља̀к м. пеј, њива, лоша (за обраду неподесна) њива К.

њи́вче с. њивица Б, К.

оба̀дѣ̀к м. место где (у изобилју) расте бурјан (аптовина) Б.

о̀бала ж. тле на граници с воденим током, узан појас земљишта поред воденог тока или водене површине Б.

обѝкѡ̀лка ж. заобилазница, кривина на путу којом се што обилази, или се прилагођава терену Б.

о̀блак м. згуснута водена пара у атмосфери, из које може падати киша (в. *џишо-вист* ~) или снег (*снеговист* ~) ДС, в. *градобијав* ~.

изр. *Облак се зајодева, ѝревлачи, влачи, ѝодиза, гунгули, развукује; облаци куљају, бију се, муџе се, сударају се, склајају, накањују се (спремају се за кишу), намешџају се, наџуле се.*

²⁰ Реч у новије време ушла у говор села (Сврљиг).

²¹ Снег у облику недоситњеног, недотуцаног (*недокл-чен*) леда, несаситњеног града.

- облик м. стена која наликује људској фигури Б.
- обловат (камен) камен облутак К.
- облог м. „мањи потес близу села — Пушти рано овце у облог, да се напасу док не опече сунце“ К. Мислимо да је ово исто што и *обложина* в.
- обложина ж. непоорана ораница, остављена да „одлежи“ Б, ДС.
- облутак м. обао камен, белутак (Јаловик Извор), „обловат камен“ К.
- обор м. „1. двориште, авлија..., 2. ограђено место за стоку, тор“ Леск.
- обреж м. обала и приобаље, узвишена обала реке Б.
- обрежје с. в. *обреж*.
- обрис м. „место изложено ветру“ РС, Рс.
- обрисина ж. узвишено место изложено ветру Б, Рс.
- обронак м. литица, узвишење „одсечено“ с једне стране Б.
- обрушина ж. обронак, страна брда која се руши, обрушава Б.
- овсиште с. место где добро успева овас Б, ДС.
- овчарник м. сточарско станиште од више колиба и појата Б.
- огорелица ж. „место где је запаљена шума“ Врањ.
- огоретина ж. „место где је изгорела шума“ Врањ.
- ограда ж. 1. међа земљишта којом се обележава посед и чува од штете коју може нанети стока Б; 2. ограђено земљиште ДС.
- оградња ж. место са више ограђених парцела Б.
- ограђа ж. „ограђен простору којем пасе стока; уопште ограђен простор оградом или трњем (међама)“ Врањ.
- огредња ж. в. *оградња*.
- огрења ж. ограђено земљиште да стока не би упала у усев ДС.
- одвеште с. „место са ког је ветар однео снег“.
- одврата ж. место где се скреће водени ток (на почетку баште и сл.) Б.
- одврта ж. в. *одврати*.
- одијало с. споредни извор, поред главног извора, или секундарни извор који се отвори кад се главни зароји Б.
- одорина ж. тле на стрмом терену, коме је од вишегодишњег орања скинут обрадивни слој, па остала камена и неплодна подлога Б.
- одрон м. тле с кога се одроњава земља или камење Б.
- одроњак м. маса (камена и земље) која се одронила Б.
- одушка ж. мањи откоп на водојажи где сувишна вода може отећи кад река надође Б.
- окапина ж. плиће наткриљено удубљење у стени с чије ивице капље вода Б, К.
- окио с. место на њиви где вода избија из земље ДС.
- окоштона ж. тле и трава окошена око нечега (зграде, дрвета, слога) Б.
- окука ж. кривина на путу или воденом току Б, ДС.
- окућница ж. земљиште око куће, проширено двориште Б.
- олалија ж. „гробно место ван званичног гробља, где се сахрањују самоубице, лица друге вере, некрштена деца“ Пир.
- олуја ж. јачи ветар, који носи Б, ДС.
- омара ж. спарина К.
- оморина ж. в. омара Б, ДС.

- омће** ж. (нисмо чули јд.) мање количине нечега (шуме, ораће земље, облака). Постоји изрека („На омће, на омће (= овде-онде) како тијовачко орање“). У Лужн. „омка 1. замка, 2. пролаз кроз плот или тарабе.
- опеклици** ж. вишедневна летња врућина Б.
- оплазина** ж. место где је плуг искочио из земље и оставио неорани део бразде Б, неузорано парче земље између две бразде ДС.
- опрљуша** ж. посна, пригорљива (опрљена) и неродна земља Б.
- опршка** ж. „танак слој снега“ РЈС.
- оралија** ж. земља која се оре Б.
- ораница** ж. земља која се оре Б.
- ораниште** с. тле под њивама Б.
- орање** с. узорана површина њиве Б.
- оризар** м. „пиринчано поље“ Леск.
- оризиште** ср. „Пиринчано поље, в. *оризар*“ Леск.
- ориште** с. 1. земља која се оре; 2. напуштена њива Б; 3. чистина „места где се скупљају нечисте силе ноћу и играју. Ако их неко угледа, оне га осеће“; 4. место за игранку.
- орница** ж. 1. ораница Б, „земља за орање“ Леск, 2. чистина, ширина уопште Б; 3. „напуштена њива, исто што и арница“ Врањ; 4. њива или ливада окружена шумом ДС; „пашњак“ Загл 105.
- орничка** ж. „запуштена њивица“ РЈС.
- оройгриште** с. „место где се младеж окупља и игра коло“ Пир.
- осој** м. в. *осоје* Б.
- осоје** с. „земљиште које не греје или мало греје сунце“ Врањ.
- остров** м. острво Власина.
- острила** с. плт. клизиште, тле које клизи у слаповима Б.
- отока** ж. 1. вода која се одваја од реке, рукавац; 2. јарак којим отиче таква вода; 3. вода (осока) која излази из штале Б.
- отрадија** ж. чистина Б; „широк празан простор, чистина“ Пир.
- отредија** ж. в. *отрадија* Б.
- оцедиште** с. оцедно место, нагнуто тле с којег се вода цеди брже него са осталог тла Б.
- оцак** м. јама за садњу кромпира Б, ДС.
- паветрџ** м. слаб ветар, ветрић Б.
- пад** м. 1. „косина брега — Вода тече низ брег јер има пад“ Луж, ДС; 2. водопад ДС.
- падалиште** с. 1. стрмо земљиште Б; „удубљење у земљи, удолина, котлиница, вртача, клизиште“ Тим; 2. место логора Цигана чергара („Ви несте ни за циганско падалиште“ — прекор упућен немирној деци — Пирковац).
- падина** ж. 1. стрмина; 2. подножје неког узвишења Б.; „дол ширих и блажих страна, она је у ствари једна питомина у брдовитом пределу“ Загл 99.
- падница** ж. дем. < *падина* Б.
- паднка** ж. мања *падина* (в) Б.

- пади́нчина ж. аугм. < *йадина* Тим.
 пади́ште с. в. *йадалишће*.
 пазари́ште с. вашариште, „пијаца“ Леск.
 пала́нка ж. варошица.
 пале́ж м. „Земљиште на коме је пожар уништио растине“ Загл 55.
 паље́вина ж. тле очишћено паљењем ради обраде ДС.
 панађу́рште с. „вашариште“ Леск Пир.
 панаџу́риште с. пољана где се одржава вашар Б.
 панди́рало с. место где вода понире Б.²²
 па́пратиште с. земљиште обрасло папраћу Б.
 парамі́да ж. „пирамида од високих греда испуњена сламом, постављала се на највишим котама и палила у случају ратне опасности“ Луж; сада је честа апелативна ознака маркантних узвишења — некадашњих сигналних тачака.
 параси́на ж. необрено, запуштено, запарложено земљиште које се некад обрађивало Б.
 параспúр м. њиве које су некада биле спахијске. Врањ.
 парце́ла ж. 1. део земљишта; 2. део земљишта за градњу неке зграде Б.
 па́рче с. мања парцела обрадиве земље ДС.
 па́сиште с. *йашњак* (в) Б.
 паша ж. поље под попашама Б.
 пашалџ́к м. земљиште где се напаса стока, испаша Б, Леск.
 па́шиште с. *йашњак* (в) Б.
 пашни́к м. *йашњак* (в) (Над чешмú све *йашни́к*) Б.
 па́шњак м. тле обрасло травом где пасе стока Б, ДС.
 пезу́л м. тле на наизбрдици које се осипа Б.
 пељу́г м. слаб снег који је тек покрио земљу Б, ДС.
 пепељу́ша ж. тле посно и растресито, боје пепела Б.
 пе́ралиште с. „перило“ РЈС.
 перја́з м. бура, олуја, в. *вивулица* Леск.
 песакљѝ́ва (зевња) песковито тле ДС.
 песакљѝ́вница ж. „Пешчана њива“ Врањ.
 песе́к м. 1. сипкава зрнца тврдих минерала; 2. песковито тле Б.
 песку́љица ж. песковита земља Б.
 песку́ша ж. земља с доста песка у своме саставу Б.
 пећи́на ж. хоризонтално удубљење, обично у стеновитом тлу Б.
 пећу́ра ж. в. *йећина* (Галибабинац).
 пѝ́ч м. в. *йећина* Б.
 пѝ́штер м. „каменито земљиште с пукотинама“ Врањ.
 пѝ́штера ж. *йећина* (в) Б.
 пештерѝ́на ж. 1. аугм. < *йећина*; 2. тле са доста рупчага (пећина) Галибабинац.
 пешчанѝ́к м. „пешчано земљиште“ Врањ.

²² Овако гласи и један топоним у селу Перишу, где понире Сврљишки Тимок.

- пешч^ар** м. камен настао од таложних стена Б.
- пи^јац** м. место у граду где се продаје и купује на отвореном простору Б.
- питом^ина** ж. место не много брдовито и заклоњено од ветра Б.
- пла^вило** с. „земљиште које плави река“ Врањ.
- пла^дниште** с. 1. место под хладовином (природном или начињеном) где се овце за време летњих жега одмарају око поднева Б; 2. чистина Б.²³
- пла^з** м. маса (камење, земља, снег) која се нагомила клизећи низа страну.²⁴
- пла^на** ж. шира висинска површ (обично неизломљена), на власинском терену „Тој там *и^лана*, а такој ју и зовемо“.²⁵
- пла^ндиште** с. „место за пландовање“ Леск, Пир, ДС.
- пла^ц** м. место где је кућа и окућница Б.
- пл^еш** м. голи планински врх Б.
- пли^ћак** м. место на реци где се корито шири и вода бива плитка.
- пл^от** м. ограда од прућа или трња Б, ДС.
- пл^оча** ж. равна стена Б, Загл 57.
- пл^оч^ак** м, тле с плочастим камењаром Б.
- пл^оч^ар** м. камен који се одваја по слојевима, плочама Б.
- пл^оч^арник** м. „место где су плоче од камена, које понегде људи ваде за покривање помоћних зграда“ Врањ.
- пл^оч^ес ка^мик** м. плоча ДС.
- пл^ошт^ак** м. „место где су камене плоче“ РС.
- пл^усак** м. јака, густа и брза, обично краткотрајна киша Б, ДС, в. *киша*.
- пов^ата** ж. в. *појата*.
- пови^јуша** ж. 1. страна узвишења савијена у облику лука; 2. таласаста горња ивица узвишења Б.
- п^оводња** ж. *појлава* (в) Б.
- пов^ршка** ж. водена површина („Погле, на површку нешто плива“, Шарбановац).
- п^одвожњак** м. пролаз неке саобраћајнице испод површине тла, или испод неке грађевине (пруге испод пута, пута испод пруге, или улице испод неког другог грађевинског објекта) Сврљиг. ²⁶
- подг^ор** м. в. *пригор*.
- п^одгорина** ж. појас брежуљкастог земљишта између планине и равнице.
- п^одина** ж. равница у подножју брада Загл 53.
- подл^есина** ж. клизиште. У Б и *Лесила* топоним са својствима клизишта. У Тијовцу: доњи део брада, у подножју.
- пој^ата** ж. сточарско станиште (обухвата колибу за пастира, са делом за млечне прерађевине, појату са настрешницом за стоку и сеник) Б.

²³ Изгледа да то долази од потребе да планишта не буду где је загушљиво, где је запара, већ где ваздух слободно струји, пошто овце не воле загушења. Чули смо у детињству: „Ејте там, на *иладшише*, па се играјте“, а то је значило тамо где је чистина, где нема зграда и растиња.

²⁴ Нажалост, испуштен је податак о извору.

²⁵ Наша белешка са Власине.

²⁶ Реч је у новије време ушла у говор села, и то вероватно фиг. са значењем пролаза између зграда.

- појатиште** с. 1. место где су биле појате ДС; 2. место на пашњаку са више појата.
- појилиште** с. „место на којем овце пију воду“ РС.
- поља̀на** ж. 1. шири простор, не много уздигнут Б; 2. „шири пропланак у шуми“ К.
- поља̀ниче** с. дем. < *пољана* Б.
- поље** с. 1. шири простор уопште; 2. тле под усевима („Покре Тимок је боље поље од наше“) Б. У пиротском крају, око Темске, поље је општи назив за низину, тако да се тле диференцира на планину и поље. Житељи низинских села су „пољци“.
- пољевица** ж. клизавица Б; „расквашена, блатњава стаза“ Луж.
- пољски**—пут м. пут за одлазак на њиве, пут кроз поље — ненасипан и неуваљан ДС.
- пондира̀ло** с. в. *йандирало*.
- понира̀ло** с. место где понире вода (Вртовац).
- понира̀љна** ж. вода која понире (штуца).
- поплава** ж. периодичан јаки ток воде која надође од киша или топљења снега и плави земљиште шире од уобичајеног тока Б, ДС.
- порој** м. „набујао поток, бујица“ Пир.
- поројина** ж. земљиште које је вода поплавила Б.
- поројница** ж. „мутна вода“ РС.
- поседак** м. „плац: двориште, кућа и друге зграде сеоског домаћинства“ Врањ, „земљиште за подизање зграде“ Леск.²⁷
- посло̀н** м. „добро ограђена настрешница где леже овце преко лета, чини саставни део појате в. у којој леже овце зими“ Луж.
- посна** (земља) ж. неплодно тле Б.
- поста̀д** м. „место одакле се започиње жетва на њиви“ Леск.
- постат** м. део њиве који се обрађује (копа, жање) у једном захвату Б, ДС. В. и *йребој*.
- поступ** м. стање воденог тока, када набујала вода подигне ниво и прелије воденични витао који због тога престаје да се окреће — „наишъл *йосийуй*, па поступило воденицу“ Б.
- пота̀ка** ж. „стаза, путања“ Пир.
- потека** ж. стаза. У Б. се ово значење изгубило, али је остао топоним Вре(л)ска *йошока*.
- потес** м. шири простор, обично страна Б, ДС.
- потка̀пина** ж. надстрешена стена која чини хлада стаду, или га штити од кише или ветра Б, Пир, К.
- потку̀ћница** ж. земљиште у окућници (због брдовитог терена обично испод куће), а можда и зато што је „под кућом“, аналогно: под њивом..., најчешће обрађено Б.²⁸
- пото̀к** м. 1. мањи водени ток Б, ДС; 2. долина којом тече поток (стални или који пресушује, тј. *суви* или *куси* п.) Преконога; в. *куси* ~.

²⁷ У Б је *йоседѝк* посело, обичај да се оде у посету и мало, уз причање и евентуално чашћење — поседи.

²⁸ Касније смо сазнали да је то окућница, која се у катастру води под „кућа“.

- по̀топ** м. велика поплава, после које вода данима остане на поплављеном земљишту ДС.
- поточара** ж. воденица на реци Б.
- поточе** с. дем. < *йойок* Б.
- поточка** ж. мањи поток Б.
- потресија** ж. 1. вододржно тле; 2. живо блато; 3. тресетиште Б.
- потресуља** ж. тресетиште, пловеће острво у Власинском језеру Власина ЦТ.
- пра̀в** (снег) сув, растресит снег Б.
- пра̀г** м. „каменита греда преко које прелази пут“ Загл 50.
- прашѝна** ж. ситне честице суве земље Б,К.
- прдало** с. врста извора, где вода из земље избија вертикално избацујући песак, који онда пада натраг, „дави“ извор, који због тога „прди“.
- прза̀ља** ж. клизавица (в) Б.
- прѐвалац** м. „превлака; пролаз између два места“ РЈС, Загл 50.
- прѐвалов** м в. *йревалац* РЈС.
- прега̀з** м. место на реци које се може газом прелазити Б.
- прегла̀бица** ж. попречно улегнуће на путу, где кола „клецну“ Б, Пир, Врањ; „рупчага на путу“ РЈС.
- прегла̀вица** ж. „в. *йреглавица*“ РЈС.
- прегледу̀ша** ж. „исто што и *доброглед* (в)“ Загл 50.
- прегло̀бина** ж. улегнуће на путу К.
- прего̀н** м. „пролаз“ РЈС.
- преко̀п** м. „део баште где се сади паприка“ Луж.
- прела̀з** м. место где се прелази каква препрека (поток, плот и сл.) Б, ДС.
- прѐлог** м. „неорана њива“ Врањ.
- прѐлука** ж. „пролаз, путања, стаза“ Пир.
- прео̀д** м. прелаз Б Врањ.
- преро̀в** м. „1. каналић у винограду који служи за одвођење воде /.../, 2. површина у винограду између два каналића. — Дњи́с обрамо едџн преро̀в и дру̀ђијат полови́н“ Тим.
- пресѐдлина** ж. седло, супуштена ивица косе Б.
- пресѐдљиво** тле где се смењују улегнућа и уздигнућа ДС.
- прескака̀ла** с. плт. место где се прелази река скачући с камена на камен Б.
- прѐслап** м. „пролаз између два брда (узвишења); земљиште између два брда (узвишења); благо улегнуће између два брда (узвишења)“ Врањ.
- прѐслоп** м. в. *йреслай* РЈС.
- преслопу̀т** м. „пут који води преко преслопа“ Врањ.
- претру̀п** м. парцела баште, већа од леје Б.
- претру̀па** ж. в. *йрейруй*.
- пречя̀ц** м. исто што и пречица в. Б.
- пречя̀на** ж. „пречица“ Леск, ДС.
- пречя̀нка** ж. „пречица, в. пречина“ Леск, Пир.
- пречя̀ца** ж. преки, краћи пут или стаза Б.
- пржа̀р** м. припек Врањ.

- прјкина** ж. „1. неплодно зиратно земљиште..., 2. део спрженог земљишта“ Леск, „неплодно, сунцем спржено место“ Пир.
- пржуљ** м. „присој, суво, прегорљиво земљиште“ ЦРек.
- прзаљћа** ж. клизавица Б, ДС.
- пригар** м. „земљиште, изложено сунцу, на коме усеви брзо пригоре, осуше се“ Пир.
- пригор** м. „пригревица — Но ми је лојзе на пригор...“ Леск.
- пригорљиво** (место) плитко место, окренуто сунцу, које се брзо суши те усев на њему за време жеге „пригори“ Б.
- пригревина** ж. в. *пригрејина* Леск.
- пригревица** ж. в. *пригрејина* Б.
- пригрејина** ж. место „у сунцу“, присоје Б.
- прижег** м. „земљиште у припеку“ Врањ.
- припека** ж. челопек, место „у сунцу“ Б.
- припеч** м. в. *припека*.
- припечина** ж. „место изложено сунцу“ Луж.
- припрт(а)** (?)²⁹ „1. узан пут; 2. стрма узбрдица“ Луж.
- присоје** с. страна узвишења окренура сунцу, супр. *осоје* (в) Б.
- пристранак** м. оно што је уза страну („Још да пооремо онај *пристранак*, па смо готџи с орање“) Б.
- приток** м. в. *пришока*.
- притока** ж. водени ток који се улива у снажнији ток (поток или реку) Б, ДС.
- прич** м уздигнуто место окренуто сунцу Тим (и топ. Мала прич).³⁰
- причал** „страна окренута сунцу“ Тим, „каменито земљиште окренуто сунцу“ Загл 57..
- причел** м. исто што и *причал* Загл 58.
- приче** с. место у припеку Врањ, в. *причељ*.
- причељ** м. „присој“ ЦРек.
- прлог** м. „1. запуштено зиратно земљиште..., 2. речни ианос“ Леск.
- прљуга** ж. в. *прљуша*.
- прљуша** ж. растресита и посна (пепељава) земља Б. Кад неко плитко оре, каже се: „Само прљућа“. Такође: „Плуг оре длкоо, а рало само прљућа“.
- приак** м. ситна шумица К.
- приар** м. ситна, кржљава шумица Б Врањ.
- провалија** ж. вртача, често бездна Б.
- провлачушка** ж. „узан и низак отвор у плоту кроз који се може провући само пузећи“ Луж.
- прогон** м. узан пролаз између њива, за истеривање стоке на пашу Б.
- прогорелица** ж. „Шумско земљиште страдало у пожару“ Загл 55.
- прозрац** м. шупља стена (позната, али књишка реч за Б).

²⁹ Из извора није могуће закључити да ли ово може бити именица, или само придев у функцији атрибута.

³⁰ Више речи биће у делу „Скривени“ географски термини.

- прокоп** м. исто што и *канал* (в) Б.
- пролаз** м. 1. место где се пролази кроз неку ограду; 2. теснац између зидова или стена Б.
- пролизинка** ж. стаза.³¹
- пролока** ж. 1. јаруга начињена од воде за време пљускова; 2. узано корито воде на стрмом терену Гаре (Црна Трава).
- пролука** ж. 1. исто што и прогон в. Б; 2. узан пролаз (кроз плот, између стена и сл.) ДС; 3. „мала чистина у шуми“ РЈС.
- промично** (време) време с лаким променама Мер.
- промка** ж. „узан пролаз, улаз (у башту, виноград)“ Пир.
- промће** ж. (у Б нисмо чули јд.) стрме и неприступачне долине Б.
- пропас** м. бездан в. Б; „вртача кроз коју понире вода“ Загл 98.
- пропус** м. отвор, одушка за отицање воде Б.
- пропушка** ж. узан пролаз, као прогон в. Б.
- пробсек** м. 1. пут просечен кроз шуму; 2. пролаз начињен кроз какав непроходан предео, усек Б.
- пробстор** м. општи назив за површину тла ДС.
- прслина** ж. пукотина у стени Б.
- пртиња** ж. 1. путања у снегу; 2. стаза уопште Б, „пробијена путања кроз неки терен“ Леск.
- пртњика** ж. дем. < *пртјина* Мер.
- пруга** ж. саобраћајница с положеним трачницама за пролаз железничких возова.³²
- пруд** м. нанос песка и муља на обалу реке Б; „спруд, издигнуто песковито земљиште у речном кориту“ Пир, „спруд, напуштени део речног корита“ Леск.
- прудна** ж. место у речном кориту, обично на плићаку, где има много нанесеног песка („Овај прудина се много раширила“), „простор поред реке“ Леск..
- прудиште** с. прудина с које се повукла вода Б.
- пуклџтина** ж. пукотина (у стени или на тлу после јаке суше) Б, ДС.
- пустара** ж. 1. напуштена земља која се некад обрађивала; 2. напуштено, домаћинство или станиште Б.
- пустиња** м. аугм. напуштено домаћинство (кућа и окућница) Б.
- пут** м. општи назив за тле којим се иде, јаше, вози Б; в. *колни* ~.
- путанка** ж. стазица Б.
- путањница** ж. дем. < *пуџањња* Б.
- путањња** ж. путања Б; в. *козја* ~.
- путџк** м. дем. < *пуџ* Б.
- путе** с. „путић, стаза“ Леск.
- путиња** ж. „странпутица“ Леск.
- путњика** ж. стазица Б, ЦТ; „путић, стаза, в. *пуџе*“ Леск.
- путишта** „ж. (sic!) путеви, лоши путеви“ Пир.

³¹ Реч даје А. Белић у *Дијалектима...*, стр. 384.

³² Реч се више не осећа књижевном (пруге су у југоисточној Србији познате већ један век, у Нишу од 1884).

- равнина ж. 1. в. равница; 2. зараван, пропланак Б, К.
 равница ж. равно тле Б, ДС.
 равничка ж. „мали равни део земљишта“ РЈС.
 равниште с. исто што и равница в. Б, ДС; зараван Пир.
 равњак м. „равно место, најчешће на некој узвисини“ Врањ.
 развалотина ж. разрушено здање уопште (кућа, мост и сл.) Б.
 разводница ж. развође, место где се вода разлива у више рукаваца.
 разграца ж. „место чија је ограда испроваљивана, разграђена“ Пир.
 раздеротина ж. јаруга в.
 раздолак м. место где се речни ток дели у два рукаваца Б.
 раздолце с. „земљиште између две долине (потока)“ Врањ.
 раздолци м. плт. место где се састају две долине Б, Загл 52.
 разлевиште с. место где се разлива река ДС.
 разлеж м. „мала равница (од неколико ари) у брдовитом пределу“ Загл 53.
 разлив м. *разлевиште* (в) ДС.
 разливотина ж. место где се вода (кад набуја) разлива Б.
 разлуци м. плт. место у низини где се вода, кад надође, разлива Б.
 разлевиште с. место где се обично вода разлива Б.
 разор м. место на њиви где се „расклапају“ бразде Б.
 рака ж. гробна јама, гроб.
 рамњак м. в. *равњак*.
 расадник и расадник м. леја где се негује расад поврћа пре но што се расади у ба-
 шти Б.
 раседло с. место где је дошло до спуштања земљишта дуж раседа Б.
 раскрсје с. раскршће путева Б.
 раскрсница ж. раскршће.
 раскрстиште с. „раскршће“ Леск.
 распадина ж. падина ДС.
 распутна ж. „странпутица“ Леск.
 распутниште с. „1. странпутица..., 2. раскрсница“ Леск.
 растока ж. 1. место где се водени ток дели у више рукаваца Б; „место растакања,
 подвајања текуће воде“ Леск, „одвојак од речног корита за воденицу, ба-
 шту и др.“ РЈС; 2. место где се вода, кад набуја, разлива претварајући се у
 плићак Б.
 ребро с. „издужено каменито брдо“ Загл 50.
 ребрње с. „побрђе“ РЈС.
 ред м. низ засада (воћака, поврћа, кромпира и сл.) Б.
 редак м. ретка шумица, шумарак, најчешће проређен крчењем Б.
 река ж. 1. текућа вода уопште; 2. место дуж воденог тока („Оремо у реку“) Б.
 ретежак м. „проређена шума, ретка гора“ Луж.
 речниште с. 1. земљиште поред реке Б, РЈС; 2. „место где је некад текла река“
 Врањ.

- р̑жиште** с. место где успева и где се сеје раж Б.
- рид** м. узвишење окомитих страна Б; „брдашце“ Луж; рид је у ствари издужено брдо и узвишење уопште Врањ.
- ридак** м. 1. шири појас под *ридовима* (в); 2. камење поред реке; 3. каменито тле са ретким и slabим растињем Б.
- ридине** ж. „хридине“ Леск.
- рија** ж. „изровано земљиште“ РЈС.
- риљевина** ж. тле обрађено риљањем ДС.
- рипаљка** ж. „место на реци где се прелази преко поређаних каменова“ РЈС, в. и *рипаљка*.
- рипаљћа** ж. водопад на воденом току Б.
- ришор** м. бреговит терен, „ридиње“ К.
- ров** м. 1. дубљи прокоп у земљи; 2. јама, рупа за трапљење кромпира или воћа и чувања преко зиме Б.
- ровина** ж. тле изровано ерозијом Б.
- ровине** ж. плт. 1. ровина в.; 2. жаруга в., удубљење оштрих страна Б; „урвине, вододерине“ Загл 101.
- родна** (зевња) ж. плодно земљиште ДС.
- роса** ж. слаба ноћна падавина ДС, у Б *роса*.
- росуља** ж. 1. сеновите ливаде у осојној страни Б; 2. „врста земље која слабо рађа, сува и ретка земља“ Врањ, ретка земља ДС.
- рпа** ж. гомила (земље, камења, песка) Б.
- рт** м. дуже и окомитије брдо Загл; исто што и *рид* (в) Б.
- рубина** ж. ивица стрмине, стене и сл. Б.
- руда** ж. 1. стена која садржи неку руду; 2. општи назив за састав (квалитет) тла („Тај земља (њива) има си такву руду и не помага јо никакво ђубрење“) Б.
- руденица** ж. „исто што и рудина или ледина“ Загл 56.
- рудина** ж. тле обрасло ситном и ретком травом, „рудо“ земљиште Б; у Пир. рудина, „ливада“ Леск.
- рудник** м. место где се вади руда, али може и обичан камен или песак Б, ДС, К.
- рудó** (место) место без растиња, голет Б.
- рујнна** ж. руина, развалина (обично се везује за остатке неког непознатог градишта) Б.
- рујиште** с. камењар где расте руј Б.
- рунка** ж. „плодна земља“ Загл 57.
- рупа** ж. удубљење у тлу или стени, јама Б; „благо улегнуће; увала; котлиница“ Врањ; „удубљење у земљи или стени; благо улегнуће; увала“ РЈС.
- рупашка** ж. „јамица“ РЈС.
- рупиште** с. удубљено место, место с удубљењима Пољ 117.
- рупчага** ж. већа рупа Б.
- рупче** с. „дем. < *рупа*“ РЈС.

- сáбориште** с. место окупљања људи, обично наред села, или око неког култног места Б.
- савáт** м. „планински пашњак, испасишта на планини“ Пир.
- самовíриште** с. извор с више врутака, где вода „врије“ Б.
- сáстав** (река) м. ушће ДС, на реци Власини постоји и насеље Састав Река.
- састáвци** м. плт. место где се састају потоци, путеви или долине Б.
- сáспа** ж. „нанос снега“ Пир; „снежан нанос“ РЈС.
- свињáрник** м. „1. место у селу где се ујутру скупљају свиње да би их свињар отерао на пашу; 2. стаја за свиње“ Пир.
- свля́чнице** с, дем. < *свлячиште* К.
- свля́чиште** с. *клизиште* (в) Б К.
- свлячóтина** ж. „клизиште“ Луж К.
- свр́тина** ж. „земљиште заклоњено од ветра и погодно за зидање куће“ РЈС.
- свр́тинка** ж. „дем. од свртина“ РЈС.
- свр́тиште** с. станиште, пребивалиште (Кад се човек посели, он изгуби свр́тиште) Б.
- северíнко** м. ветар који дува са севера (Ка дуне *северинко*, све заваља метлóвине³³) ЦТ.
- сéдалниште** с. планински превој, седло Б.
- сéдло** с. планински превој, спуштена горња ивица косе Б.
- сéлниште** с. место где је раније (најчешће по предању) било село Б.
- сéло** с. 1. насеље; 2. средина села, где се људи окупљају Б.
- селцé** с. дем. < *село*.
- сенáрка** ж. слаба и неочекивана киша која поквари суво сено на ливади Б, в. *киша*.
- сенокóша** ж. ливада која не служи за испашу стоке, већ за косидбу сена Б.
- сењáк** м. место где се дене сено К.
- сéча** с. „место где је шума посечена, па избиле младице“ РЈС.
- сечáр** м. шума која се сече, проређује Б.
- сéчина** ж. 1. шума која је сечена ради проређивања, неговања; 2. грање и дрвље које је сечено кресањем (за исхрану стоке) Б; крчена шума К; „в. сеча“ РЈС.
- сéчинца** ж. оштра избочина у стени Б.
- сечóтина** ж. „место где је посечена шума“ РЈС.
- сивџ́ц** м. камен сиве боје Б.
- сига** ж. 1. комад земље заједно с травом; 2. врста лаког камена порозне структуре Б; „промрзла земља и водњикав лед, — „По целу реку наватала се сига“ К.
- синóр** м. 1. место под међама; место на граници економског (обрадивог) дела атара и оног „изнад села“ под пашњацима (Мужинац, Сокобања); 2. „потес неодређене површине“ Врањ.
- снпáвница** ж. врста земље која се лако сипа приликом обраде Б.
- снпáк** м. материјал који настаје осипањем тла Б.
- снпáр** м. песковито и ерозивно тле Б, врљак в. ДС.
- снпéљ** м. „нанос песка или земље; место где се земља одроњава“ Врањ.

³³ У ЦТ *метловина* је бреза, која се на Власини зове и *мејлика*.

- сиписце** с. дем. < *сийишше* К.
- сипиште** с. сипак, „земљиште прекривено шодером“ К.
- сирењарница** ж. „зграда у којој се прави сир на бачији“ Луж., у оквиру бачија (у колиби) део пастирског планинског станишта.
- сирина** ж. „Реч сирина означава воду у којој је прана вуна“ Пољ 120. На истом месту: Сирињарник топ. шума и њиве. У Округлици (Сврљиг) још у XV веку Сирина (мезра), сада топоним Ширина.
- сиска** ж. леденица настала од капавице с крова Мер.
- ситнак** м. „ситна, још неотета гора“ Луж.
- скакала** с. плт. 1. слап на воденом току, 2. место где се река прелази с камена на камен Б.
- склад** м. в. *слог*.
- склап** м. 1. талас воде; 2. удар ветра: „Ветар нема, нема па на склап дуне“ К.
- склопчина** ж. спуштено тле са свих страна затворено узвишењима Б, Загл 52.
- сковандрци** свр. прејако смрзне тле (о мразу) Рс.
- скок** м. 1. мањи водопад на потоку Б; 2. „крш, камењар; каменито земљиште — Куд понорску ђуприју Црна река се пробила кроз некакав грдан скок“ ЦРек.
- скреж** м. смрзла кора земље — „Подмрзла земња па само божји скреж“ К.
- скрежи се** каже се за замрзавање тла Б, ДС.
- сламиште** с. место где се обично дене слама Б.
- слана** ж. следена водена пара за хладних јесењих ноћи Б.
- слани** (вода) несвр. каже се за укус *заборљиве* (в), смрдљиве или *йешке* (в) воде ДС.
- сланиште** с. 1. слано земљиште Б, „место где земља или вода имају слан укус“ Врањ; 2. осојна страна пашњака (под сланом).
- сланопаца** ж. „место где слане чешће и више падају“ Пир.³⁴
- слап** м. 1. мањи водопад, скок (в) воде Б; 2. удар јаке кише (Кад је ветар, ћиша бије све на *слајови*) К, в. *склај*.
- слатина** ж. мочварно земљиште Б, ДС.
- слзји** (вода) каже се кад вода иде танким млазом, в. *црцори* ДС.
- слнвџк** м. *шљивар* (в) Б.
- слнвџарник** м. „шљивик“ РЈС.
- сливник** м. в. *сливак*.
- слог** м. горња (тераса) међа њива на нагнутом земљишту Б, ДС; „њиве степенасто поређане и с уздигнутим међама“ РЈС.
- слота** ж. невреме праћено кишим / снегом и ветром Б.
- смьклотина** ж. „земљиште које се одронило, које клизи“ Врањ.
- смьчиште** с. „земљиште које клизи“ РЈС.
- смџт** м. снежни нанос ДС.
- смџгли се** свр. падне магла ДС.

³⁴ У Б је *сланопаца* и врста крушке која сазрева кад подјесен почне падати слана.

смџница ж. в. смоница Б.

смџница ж. збијена земља, плодна али тешка за обраду (реч је позната, али као да је за Б. књишка).

смрдан м. извору баруштини Б.

снег м. општи назив једне врсте падавине, в. југав~, ирав~, сийак, ~ целџ, корав~. изр. снег забели, обели, иролайти, заснежџи, зайељуџи, веје, наруби, фиг. накрка, наљуља.

сџвине плт. „исто што и усувотине“ Загл 52.

сокак м. улица у селу Б.

сокаче с. дем. < сокак Б.

солила плт. „коса низ коју клизи ситан камен“ Загл 102.

сџлиште с. „место где се крми (соли) стока“ Врањ.

соспа ж. 1. рпа снега који се нахвата на гранама дрвећа; 2. грудвице меканог снега од више спојених пахуљица Рс.

сприја ж. олуја с падавинама, киша на ветар Мер.

спруд м. нанос песка на обали реке Б.

спрудџште с. место дуж реке, са спрудовима Б.

средорек м. место између вода Б, и то од састава Врањ.; „спруд, острвце усред реке“ Пир, Врањ, Загл 112.

средоридина ж. „узвишење између двају брда“ Врањ; „место насред гребена неког рида, тј. брдашца“ К.

срџседло с. центар села, место окупљања људи Б.

срџцало с. Луж. в. средсело Б.

стаза ж. пешачки пут преко травнате површине, сада се осећа књишким, јер је уобичајено врвина (в) Б.

стазица ж. дем. < сџаза.

сталовњак м. в. сџоловњак Б.

станац (камен) непокретан камен Б.

становџи камик непокретан камен „урастао“ у земљу ДС.

станце с. „место где се састају речице, потоци или путеви“ Врањ.

станци плт. в. сџанце.

стар-дом куџиште, темељи некадашње куће ДС.

старопутина ж. траг на тлу од неког напушеног пута.

стена ж. 1. стена и тле око ње; 2. већи камен уопште Б.

стењак м. кумулативно: стење Б.

стење с. литица, стеновито тле или каменити појас Б.

стој м. „камен у трли на излазној капији на којем седи особа кад музе овце“ РЈС

столовњак м. камен станац Б.

стрампутница ж. 1. споредни (неправи) пут; 2. беспуће Б.

страна и страна ж. једна страна узвишеног тла Б, ДС, „нагнута површина брда или планине“ Врањ. Врла ~ ж. стрма страна брда (јер постоји могућност да од двеју страна једна буде и блага, или да се „пење“ уз планину) Б.

стриџште с. стрниште, њива с које је пожњевено жито Б.

страње с. шири потес благе стрмине Б.

- стрми́на** ж. *низбрдица* (в) или *узбрдица* (в), „стрма страна узвишења“ Загл 51..
- стрми́нка** ж. „краћа стрмина“ РС.
- стрна́** ж. страна (в) Врањ.
- стрни́ште** с. „стрњика“ Луж, њива с које је пожњевено жито Б.
- струга́** ж. сужени простор у тору где се стадо натерује на мужу Б; „теснац где се музу овце“, „тор, трла“ РС.
- стру́жина** ж. место где је некада била струга Б.
- стру́жиште** с. 1. исто што и стружина* ; 2. отворено место, обично узвишење, изложено оштрим ветровима (кошави) Б.
- стру́ља** (мт. Струља орница) ж. „Струља значи оштра“ Пољ. 122. У Сврљигу *сџруљкаво* место, управо: место с благим нагибом.
- стру́љкаво** хладњикаво (о времену) Мер.
- стубла́** ж. „озидани кладенац“ Тим.
- стубли́на** ж. извор (врста извора); „чесма. Шупље дрво (стубал) постави се где је извор, па се из њега захвата вода“ Врањ. У Пирковцу *чамбура*.
- студе́нац** м. исто што и кладанац в. Б.
- стунти́** се свр. наоблачи се тамним претећим облацима (о небу) Б, ДС.
- ступка́** ж. „1. корак; 2. траг стопала“ Пир.
- су́ва (река)** ж. речно корито где река већи део године не тече.
- сува́т** м. в. *сават*.
- сува́ча** ж. 1. река која је већи део године без тока; 2. долина без воденог тока.
- суви́ пото́к** м. 1. поток који пресушује за време лета, 2. долина којом тече поток који пресушује Б.
- су́во** с. 1. сувота (где стена заклања од падавине), 2. општа ознака за тле без влаге Б,³⁵
- суводо́л** м. долина кроз коју не тече вода Б.
- суводо́лица** ж. в. *суводол* Б.
- суво́тина** ж. предео без воде Б.
- сувомра́зац** м. „врста ветра“ Леск.
- сувомра́зица** ж. хладно зимско време без падавина Б.
- сувомрзлнца́** ж. в. *сувомразица* Б.
- суворе́к** м. корито потока или реке која пресушује ДС; сува река Б.
- сугре́би** м. плт. трагови псећег гребања по леду или тлу Б.
- сулунда́р** м., мн. сулундаре́ леденице које се нахватају на предметима с којих се окапује вода за време јаког мрза РС.
- суновра́тина** ж. стрмина Б.
- суно́тина** ж. место које се сурвало, земљиште које клизи Врањ. Чешће као плт. *суноџине*.
- су́снежица** ж. редак, слаб снег Б.
- суте́ска** ж. теснац (не живи као апелатив, али сачувано у једном топониму).
- су́че** несвр. ковитла снег или кишу коју носи (о ветру, олују, сприји) РС.

³⁵ Није забележен термин *шле*, па је с тим значењем овде *земља* уопште, в. и *земљиште*.

- та¹лас м. део водене масе који се подиже изазван ветром Б.
- тамб¹из м. в. амбис.
- тамб¹ис м. в. амбис К.
- те¹нтаво (време) натмурено, тешко време, запара Б, в. време.
- тескоба¹ ж. узан простор, теснац Б.
- тескоча¹ ж. уска њива или ливада; узан пут ДС.
- тесн¹џ м. теснац, узан пролаз (између стена, зидова и сл.) Б.
- те¹шка вода вода непријатна за пиће (заборљива, слани, тешко се у њој кува, или споро од ње вари желудац) ДС.
- ти¹ња ж. талог устајале воде Б; нанос низ речну обалу К.
- ти¹ња¹к м. тиња прорасла барским коровом Б; пеј. тиња К.
- ти¹ње с. в. шиња.
- ти¹р м. издигнути појас земљишта дуж редова у башти Б Тим.
- топ¹илниште с. место где су топила в. ДС; место некадашњих топила (пошто се конопља више не гаји) Б.
- топ¹ило с. 1. место на реци где се топи конопља; 2. базен, поред реке, где се топи конопља да откисне Б; „мочило за конопљу“ РЈС.
- топи¹љак м. напуштено топило в. Б.
- топ¹ли¹к м. „изворили кладенац у којем зими не мрзне вода него се пуши“ Врањ.
- топо¹љак м. место под тополама Б, ДС.
- тор¹ина ж. овчије ђубриште Б.
- тор¹ниа ж. место где су торови (*шрљаци*).
- тор¹иште с. 1. место са торовима; 2. место које је нађубрено Б.
- то¹чила ж. плитки коритасти жлебови у стени Б.
- точи¹лар м. брусник, камен од кога се израђују точила и брусеви Б, РЈС.
- тра¹г м. отисак дивљачи у снегу или меком тлу ДС.
- тра¹п м. дугуљасто узвишење (не и удубљење) мање од брда Б; „део баште“ РЈС, ред баште — „у једн трап садимо пипер, у једн зелени лук, а у једн трап зеље, а узокол садимо петлихањи“ ДС; кућица за садњу неког расада К.
- требе¹ж м. в. *шребезина*.
- требе¹жина ж. 1. искрчена шума; 2. њива која је начињена чишћењем од камена Б, Загл 54.
- треса¹ва ж. тресетиште.
- треси¹ја ж. тресетиште; живо блато Б.
- трка¹лиште с. стрмина где се све лако „тркаља“, сурвава Б.
- трла¹чиште с. место где су били трљаци в. Б.
- трле плт. појате на пашњаку К.
- трл¹евина ж. нађубрена њива, на којој је била покретна трла К.
- трл¹иште с. место где су биле трле Врањ.
- трл¹о с. ограђен простор за чување оваца у пољу, обично покретном оградом Б.
- трља¹к м. трла, покретно сточарско станиште, у пољу. Гради се од покретне ограде (латно = од леса плетених од прућа) на њиви, тако да ту остаје торина и да ђубри њиву Б, ДС; обично „после жетве“ Луж; пеј. трљак „назив за старе, оронуте или напуштене трле“ К.

- трља̀чиште с. место где је, или где је био трљак в. Б.
 трмка̀рник м. пчелињак ДС.
 трмча̀рник м. пчелињак Б.
 трии́ца ж. „земљиште где расте трње“ Врањ.
 трња̀к м. честар обрастао глогом и трњем Б, ДС.
 трс м. 1. тршњак, 2. оно што је отршено (в. *џрша*) Б.
 трса̀к м. тршњар ДС.
 трша ж. тле очишћено ради обрађивања (трси се трње и коров, а крчи грмље) Б.
 тршѐвина ж. исто што и *џрша* Б; „крчевина“ РЈС, К.
 тумба ж. висока заобљена планинска глава, или заобљено брдо, у Б. није познато, али је познато и северније (средњи Тимок) и јужније (Власина). „Реч [...] значи узвишење, хум“ Пољ 127.
 тунел м. прокоп кроз брдо ради пролаза железничке пруге ДС.³⁶
 тупена̀р м. тупи врх издуженог брда ДС.
 туриште с. „место у планини и пољу где ноћи стока“ РЈС.
 туца̀ник м. пут од ломљеног камена, туцаника Б.
- ћера̀на ж. „радионица за израду цигала, мутавцијских производа и сл.“ Пир; у селу Доње Јајно (Лесковац) *ћерана* је дугачка зграда у којој се израђују ужад.
 ћеремидница ж. „локалитет где је копана земља за црепове, цигле и ћерамиде“ Врањ.
 ћеремиди́ница ж. „црепана“ Пир.
 ћереп м. место где се скупља вода непосредно изнад буке која је одводи на воденичне витлове Б.
 ћија̀мет м. в. кијамет Б.
 ћипелџ м. несносна летња врућина, врелина Б, в. *ћиплџ*.
 ћиплџ м. „јара врелина, неподношљива врућина“ Пир.
 ћиреча̀на ж. кречана (где се пече креч и где стоји [у рупи] угашен креч) Б.
 ћиче́р м. стење (в. *кичер*) Б.
 ћичко́ч м. блатиште Кожел (Књажевац).
 ћишча̀к, блатиште, расквашено тле (< кис-, у Тимоку).
 ћорсокак м. 1. слепа улица; 2. забачени део села ДС.
 ћувик м. 1. мање узвишење, брдашце; 2. вршак брда Б; 3. слаб ветар, ветрић Мер.
 ћуме с. кутак, комадић, мали простор под шумом Б.
 ћуменце с. шумица (Секо дрва у оној *ћуменце*, туј имало две липе) Б.
 ћумура̀на ж. 1. место где се прави дрвени ћумур; 2. место где се некад вадио угаљ Б.
 ћупри́ја ж. дрвени или камени мост Б, ДС.
 ћупри́јица ж. дем. < *ћурија* Б.
 ћупри́јиште с. место где је била ћуприја Б.
- у̀вала ж. 1. дубља долина између два узвишења Б; 2. мања котлина ДС.

³⁶ Иако књижевна, реч је ушла у говор села и добила и нека друга значења: тесан пролаз кроз жбуње, између зграда и сл.

увирáла плт. „место где увире вода“ Сокобања. У ствари, где вода понире, штуца.

úврата ж. место на њиви где се „склапају“ бразде Б.

úгар м. 1. земљиште узорано после жетве; 2. њива с које је посечена кукурузовина после бербе Б.

úдолина ж. већа (дубља и дужа) долина у коју се често стичу и споредне долине.

úзбрдица ж. узбрдна страна узвишења, ознака за тле које се гледа одоздо на више Б.

úзбрдичаво прид. стрмо место ДС.

úзбрдница ж. в. *узбрдица* Б.

узглавница ж. „део њиве који остане неузоран јер се налази на крају. Ако се њива оре уздужно, узглавница се узоре попречно (Ратаје, Врање); попречне бразде на ужим крајевима њиве (Куново)“ РЈС.

узóрница ж. „попречна бразда на ужим крајевима њиве“ РЈС.

улица ж. саобраћајница у насељеном месту.

у-лице земљиште окренуто сунцу ДС.

уло̀жина ж. „благо улегнуће између два брда“ РЈС.

уљ м. пчелињак.

ум м. брежуљак (ширње познато, али не и у Б).

ума ж. 1. врста глине (њоме су некад жене прале косу) Б, ДС; 2. врста глине од које се прави тугла К.

умовача ж. земља која има у себи уме Стол.

урајетен, -а, -о прид. „уситњен (земља)“ РЈС.

ури́тен, -а, -о прид. „обрађен, узоран (ливада, ледина, пашњак)“ РЈС.

уру̀пљив, -а, -о прид. „који има рупе, удубљења. — Знам га тој местиште, урупљиво је“ РЈС.

úсек м. узак пролаз кроз стеновито тле Б.

úспон м. узбрдно стрмо тле Б.

úстава ж. уређај на воденом току за заустављање или пропуштање воде ради покретања воденице (Пото́к не мо́ж да про́јдеш на *у́стави*ву, ту́ј се вода́ шир́и) Б.

усуво̀тина ж. в. *свлачо̀шина* ДС, „место где је земља утонула, склизнула, где се сурвава“ Загл 52.

усунóтина ж. „клизиште“ РЈС.

úток м. ушће Б.

úтока ж. 1. ушће; 2. река која се улива у већу реку Б.

утрина ж. необрађено земљиште општег власништа, обично голо Б.

утриња́к м. пеј. исто што и утрина в. Б.

уши пл. „два виса и уопште узвишена (подигнута) места и пролаз између њих“ Врањ.

фиригóн м. „место изложено ветру“ РЈС.

фириште с. „олуја“ РЈС.

фифулница ж. вејавица, мећава, в. *вивулица* Леск.

- цеђа** ж. „вододржно место из којег помало отиче вода, исцеђује се“ Врањ.
- цељџ** м. неугажен снег Б, ДС.
- целина** и **целина** ж. земља која није била обрађивана па је сад први пут орана („на *целину* се добро раца црвени лук“), исто што и: новина Б.
- цѣпиште** с. „узорана утрина или пашњак“ Врањ.
- цѣпљарник** м. „Дужи и ужи део обрадиве земље настао дељењем већег земљишног поседа“ Загл 54.
- цѣпѣтина** в. *цѣпѣтине*.
- цѣпѣтине** ж. плт. 1. њиве настале разоравањем и комадањем ширег простора; 2. в. *цѣпѣтине* Б.
- цѣрак** м. церов (обично млади) шумарак Б, ДС.
- цѣрике** ж. пл. церова шума Врањ.
- цѣрје** с. церова шума Б, РЈС.
- цѣрѣла** ж. скела, платформа за превоз путника и возила с обале на обали (Витковац — Алексинац).
- црвеница** ж. земља црвене боје Б.
- црвенична** ж. в. *црвеница* Б, ДС; „врста иловаче“ К.
- црепуља** ж. „црвенкаста земља која је погодна за прављење црепуља“ Врањ.
- црешњар** м. воћњак с трешњама Б.
- црквиште** с. место где је некад била црква Б.
- црѣори** место где вода цурком тече, цурка ДС.
- цуцка** ж. „сасвим мало брдашце или узвишење“ Врањ.
- цуцуљка** ж. брдашце као да је вештачка творевина Врањ.
- чагарљиво** (место) местоса ситним камењем, врворица Б, в. *месѣо*, в. *чегър*.
- чагољ** м. „неравнина на путу“ Леск.
- чајр** м. „пашњак“ Леск.
- чалија** ж. трњак, честар с чалијом Ниш.
- чамбѣра** ж. „извор захваћен већим издубљеним деблом (да се изворне би заројавао)“ ЦРек, у Леск. то је „дрвени суд код печења ракије“.
- чаѣше** ж. плт. удубљења у стенама, с горње површине Б, в. *ивора*.
- чеврдѣ** ср. „врх брежуљка“ Леск.
- чегър** м. „тврдо, каменито земљиште“ Пир.
- чекѣр** м. „ветровито место (земља на обрис)“ Врањ.
- чѣларник** м. пчелињак К.
- чѣлопѣк** м. место изложено сунцу, присојна страна брда Б, „присој, осунчано место“ Леск; „брег према сунцу“ РЈС.
- чѣпеља** м. стрмина (Забрзал уз *чѣпеља*) ЦТ.
- чѣсма** ж. објекат за снабдевање водом ДС.
- чѣстар** м. густиш Б.
- чѣшма** ж. чесма (овде су то новији објекти и ни једне нема из XIX века) Ниш.
- чѣкѣр** м. окомито стење (Галибабинац).
- чѣстѣц** м. чистина, чистац Б.
- чѣстина** ж. пропланак, без крупног растиња Б, „простор без растиња“ К.

- чи́сто (време) време кад је небо без облака Б, Мер, в. *време*.
- чиће́р м. „стеновито узвишење“ Загл 50.
- чкаља́ ж. бочна рупа у речном кориту Б.
- чкаљина́ ж. в. *чкаља* Б.
- чу́ка ж. 1. оштро узвишење, обично окомитих страна и са стењем Б; шиљато брдо Загл; 2. врх брда К; 3. „голо брдо“ Пир.
- чука́р м. врлет, камењар Б; „1. камењар, врлет; 2. каменит и оштар врх брда“ Пир; „брдо, по правилу са равним и широким врхом“ Врањ, брдашце К; благо узвишење Пољ 128; брдо мање од чуке Загл 95.
- чука́рче с. „мање брдо са заравњеним врхом“ Врањ.
- чука́рчек м. хумић земље који изрије кртица, кртичњак К.
- чумбу́ра ж. в. *чамбура*.
- чуће́р м. каменито брдо (главица) Б.
- ца́да ж. пут.
- цигра́к м. „ниско шибље пуно камења и трња“ Пир.
- цогла́н м. смрзнута *џомба* (в) на путу Б.
- џо́мба ж. неравнина на путу, може бити и од покретног материјала Б.
- џу́па ж. „њиве у падини; њиве у благој ували; котлиница. Дем. џупица“ Врањ.
- шавар́ в. *шаварак* Б.
- шавара́к м. место где расте шевар, рогоз Б.
- шаварљы́ка ж. „њива или ливада у којој расте и шавар“ Врањ.
- шамаќ м. „вододржно, подводно место“ Врањ; „Шамак означава подводно земљиште“ Пољ 113.
- ша́нац м. јарак Б.
- шевара́к м. в. *шаварак* Ниш.
- ше́талиште с. место где се о празнику омладина шета („озго́р-оздо́л“) Б.
- ши́мба ж. шума, гај, загран са дрвећем стасалим за греде Б, Загл 56.
- ши́љ „шиљато земљиште између два потока, мање од рта, које се снижава према њиховом ушћу“ Загл 51.
- шнљы́к м. 1. оштри врх узвишења; 2. окомак, оштра избочина стене Б, ДС.
- шиљега́рник м. „место на испасиштима где се чувају шиљежа (сиц!)“ РЈС.
- шнрина́ ж. поље, пространији простор Б, у Врањ шы́рина, „пространство“ К.
- шы́рника ж. „не тако много пространо земљиште“ Врањ.
- ши́рочина́ ж. „широк, отворен простор; ширина“ Пир.
- шка́рпа ж. коса страна заштитног насипа на путу („Копај тој на шарпу“, окоми-то) Б; „1. гола стена /.../, 2. зидана преграда на реци или потоку“ РЈС.
- шља́ка ж. 1. јаловина из рудника, 2. остатак несагореле материје угља Б.
- шља́ката́рник м. „место где има више воде и блата“ РЈС.
- шља́м м. блато, глиб и нанос који донесе поплава Б.
- шља́мута́к м. наплавак, наројина, оно што је нанела поплава Б.
- шљива́р м. воћњак са шљивама ДС, К.
- шљу́нак м. мање заобљено камење које доноси вода Б.

- шђдер м. ситан камен од одрона или туцаника Б, ДС.
 шђпка ж. чесмица која се прави од листа, коре дрвета или цевчице постављене у извор ДС.
 шђпот м. извор чија вода пада (често: извор из стене) Б.
 шђпур м. исто што и *шойой* в. Б.
 штра̑пка ж. отисак стопала у меканом тлу или снегу Б.
 штра̑бина ж. оштро стење по коси Б, К.
 штукавац м. извор који избија вертикално увис и с падом воде „дави се“, „заштукује“.
 шум̑а ж. тле обрасло дрвећем Б.
 шум̑ак м. храстова и церова шума Б, ЦТ, „забран шуме“ К.
 шумар̑ак м. ретка и ниска шумица Б.
 шум̑чка ж. „шумица“ РЈС.
 шум̑ница ж. дем. < шума Б, К.

ЗЕМЉОПИСНА ЛЕКСИКА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Према *Географској терминологији српскохрватског језика* Ј. Шица наш *Речник*, по природи ствари, може исказивати вишеструк однос.

Један број термина постоји у обема публикацијама, без обзира на фонетски инвентар, или творбене особине, што може у неком спољашњем елементу и раздвојити исте термине:

Шиц: дол 47, дио 33, забио 71, преседао 38, пријевој 38, грохот 46, хендек 57, халуга 70, према: дол, дел/деја, забел/забе(ја), преседлина, превој, граот(ак), јендек, алуга, а таквих парова има још, и на фонетском (пресека 48 — пресека, сутјеска 56 — сутеска, свој 84 — завој) и на творбеном плану (врхунац 35 — вр(ш)к), вала 49 — валуга, вртања 53 — вртача, провала 56 — провалија, пећера 47 — пећура, пећина, прлина 59 — прљуша, лужа 62 — луг, голица 63 — голина/голаш, реди-на 63 — редак, преорица 65 — преор, потрица 67 — утрина, топлица 79 — топлик), или пак у некој комбинацији поступка (пропад 55 — пропас, киселица 77 — кисела вода...).

1. Овакви случајеви доводе до ситуације да

а) истоветни термини имају истоветно, или блиско значење;

б) истоветни термини могу имати удаљенија или различита значења. Удаљавање може доћи од регионалне семантике (географске условљености) појма, или од прецизности описа (дефиниције) коју су записивачи могли обезбедити (с тим што у нашем случају највећи део одговорности за записивање носимо сами!).

2. Један број Шицових термина постоји и код нас, али као исто име за други појам. Пошто нам је намера само да представимо један регионални тематски лексикон, ми се овим односом наших фондова нећемо овде бавити.

3. Термин постоји код Шица, али је одсутан из нашег речника. Разлози могу бити:

а) непостојање дотичног термина на нашем подручју, због непостојања географских реалија које је требало именовати;

б) за исти појам код нас постоји други термин (и овом се проблематиком нећемо бавити, а разлике се могу видети упоређивањем дефиниција);

в) састављачу *Речника*, због неког ограничења у раду, термин није познат, али га, можда, у говору има.

4. Најзад, један број термина постоји у *Речнику*, али не и код Шица, без обзира на могуће разлоге.

Сматрамо да би била корисна информација ако дамо попис оних термина којих, у односу на Шицову *Терминологију*, код нас нема, идући према поглављима његове књиге:

Општи називи за копно (стр. 29): тло;

Називи за уздигнуте облике: 1 (стр. 29–32): голија, кик* (овим ћемо знаком обележити термине о којима ће ниже бити речи), крњак, мунтања*, обрш*, оглавак; 2 (32–34): чога, грбавина, хриб, хум*, прибрдица, тепе; 3 (34–35): хобер, лисиње, плешивица*, површ, пролисина, ртањ*, шљеме*, вијогор, вршина; 4 (35–36): кукаљ, побилје*, равник, равњак, зараванак, затаванак; 5 (36–37): брид*, чебель, грбина*, хрбат, камивао, водомеђа; 6 (38): пресрт, превала*; 7 (39): преслеж, пресло*; 8 (39): пријелом*; 9 (39–41): комац, нанижица, низдолица, пошик, пристранак, скала, слаз*, усјелина, увесје; 10 (41–42): бок, плећ, поребрица*, пружало, таложина, жупа; 11 (42–43): подбрдо, подбрежје, подгорје*, подкриље, суподина; 12 (43): избрежак, побрдица, прибрежак, закос; 13 (43–45): грич, грижа, хрид*, хрипа, хруста, кук, лит*, љут*, реветочина, станац*, тимор; 14 (46): громача, свалина, валовље, валут; 15 (47): леденик*, међугорје, побрђе*, погорје, прекобрђе, пригорје, загорје.

Називи за улегнуте облике

1 (47–49): дугодоллина, лака, пад*, придоле, пријебој, продол, пролог, пролом*, просјека*, влака; 2 (49–50): чабар, дубодоллина*, казан, удоље; 3 (50): подолје, полог; 4 (50–51): долиба, драга, думача, думан; 5 (51–54): дулиба, гарма, пониклица, пониква, стромор, сурдуп, шкрапа, виглед*, вртлина, зерце; 6 (54–56): алока, драча, грлац, гротло, капија, препад, просјелина, расјелина, врата; 7 (56–57): дубло, грота, утлина, звекара*; 8 (57–58): пријекоп, просапина; 9 (58): дуб, скуља.

Називи морфолошко-вегетативних облика

1 (59–60): крас, краса, лукиња, прлина*, рина; 2 (60): плаг; 3 (60–61): биба, блиња, низменост, подбарина, подводница, потонина, рит, удубина, угнуће, уљег; 4 (61–62): чрет, тоња, тресет*; 5 (62–63): брна, мура; 6 (63): мушаја, пустопољина, степа; 7 (64–65): дер, залежај; 8 (65–68): бргуд, канат, ластва, муша, палучак, пажит, пустопаш, травник; 9 (68–69): јалија, јаловица, мера, пласа, утес; 10 (69–72): дрмун, гвозд*, круг*, лијес*, мрчава, прашума, ситногорица; 11 (72): бе-

рак; 12 (72): корија; 13 (72–73): дер, пасика, разина; 14 (73–74): плеша*, пониквица, погалина;

Називи за објекте повезане са копненим водама

1 (74): ђол; 2 (74–75): берег; 3 (75–76): батин, брљака, мака, нетека, осушак, плошта, сплака; 4 (77–80): илица, источник, пиштет, подворац, убао*, врула, врутак; 5 (80–81): бистрица*, бујавица, млава*; 6 (81): струја*; 7 (81–82): блеча, граба, лог, мртваја, олук, претека, сухаја*, струга*, текне; 8 (83): грана, крак, рукавац; 9 (83): уточица; 10 (83–84): накља, обавит*; 11 (84): хлеб; 12 (84–85): брскут, ђердап*, праг; 13 (85): коловрат, вилиман; 14 (85–86): думбаљ, тајац*, ведрац, врућац; 15 (86): успор; 16 (86–87): богаз*, кракало; 17 (87): увор; 19 (88): међуречје, међувође, поречје; 20 (88): превлака, земљоуз.

Називи за објекте који стоје у вези са морем; прегледаћемо их све заједно:

1–19 (88–97): *дењиз, море, њловно, њучина, моришће, брак, ленга, одслека, осека, морина, њлих, њлима, слека; далга, вал, вуна; њелега; бјелавина, лагуна, младине, њолој, сека*; греда, мангура*, мело*; бад, мркијениџа, њлај; ада, ошок, њолуосџрво, њолуошок, шкољ; брк, њријечба, њријежсба, рџи; брна, њгало, јалија, њобрежје, њрибрежје, њржсина, жал; мореуз; мандраћ, њалада, враџло, залив, заџон, жайље; лиман, њоратџ, скла; њморје, њриморје, заморје, оџловак, њолуџина, снос*. Разумљиво је што је у овој тематској области највише одсуства Шицових термина, а и онда када се такав нађе, онда он припада оној групи речи које могу имати ширу (не само приморску) семантику (*одлив, џалас, њлићак, њруд* и сл.).

Један број термина из Шицове *Терминологије* означили смо звездицом. То су они случајеви које ми нисмо нашли у реченом облику, али неку везу видимо између њих и нашег подручја, а већину претпостављамо у основи неких микротопонима, што би могло бити да су и на подручју нашег *Речника* били познати. Овде ћемо их прегледати редом како су у тексту, наводећи уз њих страну *Терминологије*, и додајући напомене и евентуалне еквиваленте или сродне термине у нас.

Кик (стр. 31) нисмо регистровали, али са блиским значењем имамо *кичер* (тим. вар. *ћичер*); основу *монџ-* > *монџања* 31 видимо и у топониму *Мућеа* < *монџел* (с. Мужинац, код Сокобање) са јужноморавском променом *-л* > *-а*; *обрџи* 31 није у нашој географској терминологији, али реч „обрџине“ постоји са значењем „горњи, врховити делови растиња“, а постоји и фразем „бије обрџине“ = гази по високој росној трави, скидајући врхове (об-врх-) влажних струкова; *хум* 33 — село Хум, код Ниша; *џешивица* 34, *џлеша* 73 — на Сврљишким планинама један од највиших врхова, иначе голет, зове се Плеш; *рџањ* 34, истоимена планина северно од Сокобање управо има „купаст врх (брда)“ као код Шица; *џобиље* 35 — на подручју општине Меровина (западно од Ниша), где се била, са седлима, смењују у низу, постоји и село Биљег; *џвеме* 34 — поред „слемена“ као горње ивице крова, постоји и врх Слемен, југозападно од Зајечара; *брид* 36 — постоји „бриди“ за оштар ветар, и „рид“ за семантику Шицовог брид; *грбина* 37 — описно неко брдо може да „има грбу“, иначе реч позната за леђа и задњу страну свега што има и предњу; *џревала* 38 — више топонима Превалџ с географијом која која се може

описати апелативом превала; *ѵресло* 39 — али постоји: преслап, преслоп, преслеж; *ѵријелом* 39 — и у нашој ће се терминологији јавити основ лом- и префикс пре- иако ове речи нема; *слаз* 40, иначе „слазити“ = спуштати се, уз „спуст“ као географски термин; *ѵоробрѷца* 42 — страна брда је „ребрина“; *ѵодгорје* 43, као и *ѵобрђе*, *ѵогорје*, *ѵрекобрђе*, *ѵригорје*, *сагорје* — нису у нашој грађи, али мислимо да имају еквиваленте, о чему сведоче и оними Подгорац (код Ражња), Загорје (крај сличног говорног типа на територији Бугарске), Заплање (југоисточно од Ниша) итд.; хрид 44 — овде „рид“; *лиѷ* 44 нема, али: „литица“; *љуѷ* 45, са више оронима који гласе Љути вр; *сѷанац* 45, у синтагми „станац камен“; *леденик* 47 — као „леденица“ = скровиште где се чува лед спремљен преко зиме за летње хлађење пића; *ѵад* 48 — „пад-ина“, „падалиште“, место које има „пад“; *ѵролом* 49 — Пролом село, Проломска бања (југоисточно од Куршумлије); *дубодолина* 49 — синтагматски „дубока/длибока долина“, аугм. долинчина; *виглед* 53, али: Поглед, Доброглед као микротопоним у више регија; *звекара* 57 — чини нам се да нешто слично повезује Знепоље (звѷн-), а познато је и „звек“, док терминолошку паралелу видимо у „гласник“: посебан отвор на пећини кроз који излази звук из Пећине; *ѵрилина* 59 — „прљуша“ са истим значењем; *ѵресетѷ* 62 — „потресија“; *грез* 62 — вероватна основа ојконима Грезна (Књажевац); *гвозд* 69 — кад намерник погледа у каквом је горју смештено село Гостуша (у гудурама Старе планине), помисли да његово име чува успомену на некадашње гозд-; *круг* 70 — овде је то „коло“, а чести су топоними типа Околчести камен, Околчеста ливада, Околчеста вртача, шума; *лијес* 71 — постоје микротопоними: Лешје, Лесица, а в. и „подлесина“; *убао* 79 — западно од Ниша је мало језеро, које воду добија вертикално из земље, зв. „Облачинско језеро“, чини се да није далека веза са *ǫbli; *бисѷрица* 80 — као да се значење „брзица“ изгубило, сада само као име реке; *млава* 80 — река у Звижду; *сѷруја* 81 — у изразима „заватила га струја“, „понела га струја“ кад се мисли да га захватила јака вода; *обавиѷ* 83 — уобичајено је „туј поток *совија*...“); *ђердаѷ* 85 — не сем познате дунавске клисуре; *ѷајац* 86 — смирена вода „се утајила“, кад се каква мутна течност остави да се талог слегне, опет се каже „да се утаји...“; *сека* 91 — кад се вода повлачи, каже се „сеца“, „кад ћиша престане, вода че да секне“; *мангура* 91 — само као „магура“ у значењу брдо, а може бити и чест топоним.

Сличан попис дали бисмо и према *Прилогу Речнику срѷскохрватѷских географских ѷермина*, Велимира Михајловића. Наш се *Речник* и у односу на стање *Прилога* доста разликује. Разуме се, има међу 276 Михајловићевих допуна и оних термина који код нас постоје, уз све разумљиве специфичности, или неуједначености, а оно што је нама (у датом облику) непознато јесте следеће:

аврик, *алија*, *алилук/алилучина*, *антиа*, *аѷ*, *барњак*, *безданица*, *бехалина*, *бисѷерна*, *бисѷијерна*, *блинха* (*линха*), *бобија*, *богданац*, *бор*, *брдељак*, *бремена*, *бриждалина*, *брина*, *брно**, *брчкоѷа*, *бубан*, *букало*, *букаљ*, *буквара*, *ваље*, *висуљак*, *водоѷађа*, *водоѷеч*, *водоѷочина*, *времењац*, *времењаѷ*, *змајна*, *гњала*, *граја*, *гредар*, *грибља*, *грива*, *грудина*, *дола*, *долчина*, *дубеница*, *дољанак*, *дуга*, *бренда*, *жањ*, *жар*, *жвала*, *живобара*, *завиѷина*, *задев*, *зађев*, *зађева*, *заосѷровак*, *залиѷина*, *зайећак*, *зайодак*, *засељак*, *заскок*, *зайиѷије*, *издушак*, *јажвина*, *јафайѷ*, *је-*

зик, кадија, калуџа (локвањ, локањ, ровањ), камаљ, кајулина, киљан, киша*, клик, клешићина, кодра, козли, коловраћ, кољаћ, кошловар, кошља, криж, куњ, кумсало, лазба, лака, ласиња, лай, лашор, лизало, линха, лисник, лишањ, лоза, лом, ломина, лојарица, љућ, мајина, маква, мангура, мейех, миждалина, миљањ*, млаква, мрамор*, мулина, наводан, наклонан, нанижица, нерим/нерин, нуга, нуго, обарак, обер, обијачина, обојак, обруч, озон, одерина, окјук, оклећ(ац), околишије*, округак, омар, омејишије, омрко, орејак, орман, оселина, осојник, очага*, њалучак, њаљ, њишићалина, њишићељак/њишићењак, њишићет, њишићолина, њишићољина, њлам, њлаићја, њлиша, њлошићара, њлошићак, њодворак, њод, њодводник*, њодводница, њолица, њонов, њоселица, њоседак, њошочуљак, њредидо, њредјел/њредјељка, њрезданка, њрејовед, њријеслон, њријесћранак, њрикршица, њријеићја, њријор(ац), њријорак, њрло, њрослон, њроцијей, њрњак, њружшина, њуч, њусићалија, разија, раја, расеље, рвеник/рвеница, ребра, рибарчица, рива, ривина, ривоћина, рикоч, рига, русићина, саранха, сајрићја, сичак, скакавци, скакло*, склојоц*, склојина*, слајало, сливци, снежница/снијежница, сријеж, сћарача, сћай, сћећи, сћобор, сћомбор, сћруг*, сћуј, сук, сумјеша, сушулија, сушица, шаван, шейа*, шочак, шрзан/шрзна, шуљак, хава, хейада, хой, хулунга, увлачица, удуй, удуйлема, улица, хада, хамбулина, ходалице, хрвеница, хрћ, хрусћ, худуй, царевина, цијейац, цклад, цуцуљка, чайор, чеврњија, честиа, чело, чевар, шкрић, шкријац, шкрља, шкуља, шмага, шуба.

И овде има неколико обележених термина о којима бисмо додали:

киша — више топонима Китка/Ћитка; *миљањ* — на Тимоку, код Књажевца, постоји микротопоним Мељањ, али мислимо да то долази од назива за песковито тле; *мрамор* — ојконим, село у околини Ниша; *околишије* — с истим именом је једно сврљишко село, за које смо мислили да чува у основи некадашњи сточарски апелатив „окол“; *очага* — у атару села Белоиња (Сврљиг) постоји микротопоним Очановица, с ливадама и плитким изворима; *скакало* — в. *њрескакала*; *склојјац*, *склојина* — в. *склојчина*; *сћруг* — чест микротопоним на узвишењима где „ветар сћруже“.

Иначе, Михајловић на другом месту према топонимима Мртвина пише: „Судећи по следећим микротопонимима на Старој планини у Србији, вероватно је да је некада постојао и географски термин *мрћвина*³⁷“. Ово је и сада термин, али са значењем „осоје“, страна од сунца. Ту налазимо и *мрћвило*, опет са значењем које није у нашем *Речнику*. Наиме, мрћвило је код нас: змијско легло.

Идући за Шицом и Михајловићем, Љ. Недељков је пописала и класификовала географску терминологију Шајкашке у Бачкој³⁸. Међу 260 лексема колико је тамо регистровано доста је оних које се у нашим крајевима не чују, па и тај попис доносимо:

³⁷ Велимир Михајловић, *Анајтомска лексика у срјскохрватској ономасићји*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XIII/2, Нови Сад 1970, стр. 10.

³⁸ Љиљана Недељков, *Географски њермини у Шајкашкој*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXIV/1, Нови Сад 1991, стр. 155–160.

аић, ада, анџа, балван, бенџ, брља, буња, водоилав, вок, долма, дубљак, забарак, загњевача, зайшока, јамурача, кармић, каров, кириш, кокице, крашџељ, кришољ, ланац, ленија, лиман, мрџиваило, мрџивач, њарџов, њошџара, њолој, њрња-вор, оклинак, оклисак, њлећ, њриџелица, рашџе, риџ, рогаљ, салаш, сесија, сисџеј, слейица, сниза, џабла, џелел, џоња, форланд, шлајз, флашџер, чайаш, шор, шорићак, а можда још по нека, будући да се ни значење свуда не поклапа.

Већ на први поглед уочава се да порекло разлика стоји у бачком рељефу и наносу стране лексике.

Овако здружени, термини нашег речника, с онима које додајемо из Шицове књиге, па им прибравимо Михајловићеве и оне из рада Недељкове, мислимо да дају богатију слику српске географске терминологије уопште, уз уверење да ће даља теренска испитивања ту слику још више употпунити.

О ТЕРМИНОЛОШКОЈ СТРАНИ РЕЧНИКА

Полазимо од тога да су земљописни термини језички подаци и да је наша збирка од језичких података регионалног карактера. У њој има географских термина широке употребе, али и оних који су у локалној употреби. Земљописна лексика овде дата с обзиром на локалну употребу и на могуће одлике дијалекатског језичког система може се у односу на стандард (а по употреби то је сигурно) сматрати нестандардном, ненормираном.

Ова се лексика такође разликује у односу на топонимију, иако је, кад се ради о називима за облике тла и именима тога тла, разлика некад неухватљива (брдо лако постаје Брдо итд.). Најчешће се у народу ипак разликује апелатив од имена, иако је то јасније у сточарској него у географској терминологији. Тамо је свака бела овца *белуша* (и сл.), ако је белоруна, док ће *Белоша*, *Бекоша*, *Бела*, *Бека*... бити само она којој се такво име да,³⁹ коњ *зеленко* је сваки коњ одређене боје,⁴⁰ а само је један *Зеленко* коњ Дамњана Југовића...

То значи да ће бити посве јасно шта је река, кад је Река име (текућице или простора дуж реке; тако је, рецимо, поток l. „rivus“ или „vallis“), а шта ли је река Тимок. Али, „Сиђи до реке“ није толико лако, ако је уопште могуће, разликовно од „Сиђи до Реке“.

³⁹ О овоме више у: Н. Богдановић, *Онимизација сточарске лексике*; поговор издању *Топоними зоонимског јорекла* Вилотија Вукадиновића, Филозофски факултет у Нишу; Лексиколошка проучавања, књ. 2, Ниш 1995. Скоро да је аналогно томе и код радних организација; пословних радњи установа, где се под називом подразумева описно именовање (Основна школа), а под именом посебно име, у ствари име („Ђура Јакшић“). У Правопису српског језика (М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица), Матица српска, Нови сад 1993, у оваквим случајевима говори се о именима и општим називима животиња (т. 31), или о пуним и скраћеним именима и подударним општим називима (т. 30), прецизније „У називима појмова који имају шире (информативно) и уже (симболично) име...“ (т. 30а).

⁴⁰ „Боју зеленог коња, односно зеленка оличава собом претежно сивкаст тон...“ — М. Ивић, *О зеленом коњу*; Словограф, Београд 1995, стр. 95.

Дакле, за именовање простора служе општи називи, апелативи у терминској служби, и имена као ознаке конкретног дела простора. И док су термини својина сваког говорника једног језика (или говора као конкретног дијалекатског облика језика), имена се накнадно сазнају, специјално уче. Носилац српског језика погодиће увек кад је нешто *река* или *брдо*, уз схватљиво варирање тога појма од стварног искуства и реалног окружења у којем се живи, или у које се доспе, чак и кад му име дотичне воде није познато. Разлике у томе шта се поима под неким апелативом условљене су или постојањем више термина за исти тип реалије или искуством које се стекне у конкретној географској средини и конкретној језичкој комуникацији. Особа социјално оформљена у равничарској области терминологију побрђа усвојиће посредно, преко туђег искуства (из приче, или из књиге), и обратно, а могућа су и варирања унутар оваквих подручја (за неког је планина узвишење веће од сваког брда, а за неког је и Авала тек брдо у сенци планине у чијем је ланцу или масиву!).

Други раскорак видимо у постојању термина за ознаку облика или квалитета простора и оних реалија простора које су секундарне, не од природе дате, но су резултат човековог деловања или поимања стварности која се с временом мења. У прве би спадале речи за именовање рељефа и видних објеката на њему, читава скала лексема за именовање узвишења и удубљења међу њима, вода; квалитета тла или постојања растиња. Дакле, човек ће пред очима увек видети *брдо*, *долину*, *реку*, *шуму* или *камењар* и то именовати како је научио, дакле термином, али неће моћи препознати *конољшиће*, ако на њему већ нема коноље, нити распознати кад је нешто *воденичиште*, тј. „место где је некад била воденица“, нити *обложина* ако не зна да је ту некад била ораница итд. По овоме би се права географска терминологија тицала тих општепрепознатљивих реалија простора, док би ово друго била нека придодата, ако не секундарна, оно ипак географска лексика условно прихваћена као терминологија, чија употреба почива на свести о некадашњем присуству нечега што више може и не постојати — *кућшиће* (кућа), *селиштице* (село) итд.

Ми смо овде дали и једно и друго, због чега смо своју збирку и назвали земљописним речником а не географском терминологијом, јер нисмо тежили строгом одвајању речи с терминолошким карактером (и службом). Можда строга разграничења, кад је у питању народни говор ширег подручја, и нисмо могли остварити, већ смо тежили прикупљању што већег фонда речи којима се на било који (терминолошки или шире) начин може описати тле, његов квалитет и облици, и атмосфера у слојевима непосредно изнад тла.

Будући да фонду „и њој сродна лексика“ из наслова припадају рече које се односе на време и временске прилике, рекли бисмо да је ту много апелатива који иду уз реч „време“, које добро дефинишу оно на што се односе, али је тешко у њима видети строгу терминолошку једнозначност. Оно што смо сматрали значајним за азбучник, поставили смо као насловну реч одредница. Бројни апелативи (с могућношћу да им се придода терминолошка вредност) остају код збирних лексема: *вештар*, *време*, а њима треба додати и *место* и *земља*.

НАРОДНА ЗЕМЉОПИСНА ЛЕКSIKA И НАУЧНА ГЕОГРАФСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Географска литература о поједнима регијама које обухвата подручје нашег *Речника* доста је богата и потиче из различитих периода историје, углавном за последњих сто година. Некад је то „чиста“ географија, некад антропогеографија, онда етнографија с обавезним освртом на географске прилике или историја „природе и друштва“.

Ради увида у то како наука описује географске реалије нашега подручја прегледали смо један број монографија у издању Географског института „Јован Цвијић“ (САНУ) из Београда, с намером да видимо којим је то терминима описивана природа подручја са којег смо прикупљали лексику народних говора.

Мислимо да је терминологија географске науке, која има више дисциплина, врло богата, што је условљено самом потребом да се опише сва рачичитост рељефа, тла, вода и непосредног земљиног омотача, али и степеном развијености саме науке. То сазнање још више појачава потребу постојања једног свеобухватног речника географских појмова, прихваћених и коришћених у науци, али и оних у народним говорима, који би се условно могли назвати „регионалним терминима“.

Из нашег погледа одмах смо искључили и оставили географској науци ускостручне термине који би се могли назвати интернационализмима, и којима не оперише свакодневна комуникација дијалекатског говорника. То су речи типа: седиментне и магматске стене, где основна реч јесте својина и народне лексике, али њене детерминанте остају искључиво научни термини; затим: акумулација, баријера, депресија, домна епигенија, неоген, меандри, рејон, седименти, терцијар, понтијске акумулативни облици, акумулативне равни, плувиометријски (режим), еолски, те: хидрологија, топографија и сл.

Други слој представљају термини који подједнако функционишу и у науци и у свакодневном говору, који имају стандардни лик, и нису „намењени“ само опису географских реалија једне регије (код нас: југоисточне Србије). Код овог скупа може се појавити раскорак између значења које дотична реч има у науци и у народу. За пример наводимо реч *йадина*, која у науци значи мање или више стрму страну, гледано одозго, док у народу, бар тамо докле је допрла наша пажња, *йадина* је подножје у дну стране. Терминологија овог типа присутна је, према потреби студија, у сваком прегледаном раду, а овде дајемо попис само неких, типичних радова, разуме се — оних који описују подручје нашег речника и односе се на реалије у његовом простору.

Ни научна терминологија није имуна од метафора типа: *арџерија* = главна саобраћајница; *венац* (планински); *мрежа* (путна, речна); *ружса* (ветрова); *режим* (отицања, протицања); *йојас*; *чвор* (саобраћајни) итд.

М. Костић: *Нишка котлина*:

котлина, удолина, обод, (планински) венац, огранак, падина, пречага, гребен (планине), оквир, било, повија, усек, теснац, сутеска (стр. 295), клисура, део (обода), превој, прелаз, раскрсница, ливада, пашњак, шума (296), кремен, чука,

притока, тераса, раван, дно (297), црквишта, црквине (298), али и: железничко-друмска артерија, саобраћајни чвор.

Б. П. Јовановић и сар. : *Удолина Велике и Јужне Мораве*:

басен, водени ток, масив (планински), развође, вододелница, пукотина, плавина пассим.

Д. Дукић: *Хидрографске особине источне Србије*: кречњачки терен, скрашћени предео, стена, шкриљац, огранак (планине), крас, слив, отицај (23); падавина, протицај, поднебље, рељеф, речна мрежа, геолошка грађа слива, тле, биљни покривач, режим отицања, режим реке, ерозија, нанос, висина падавина, сума падавина, планина, падавина, површина (24); расподела падавина, максимум падавина, минимум падавина, количина падавина, снежни покривач (25); венац (планински), врх (планински), висина снежног покривача, снежница (вода), поплава, провала облака, надморска висина, ваздух, побрђе, било (26); предео, кошава, ваздушно струјање, фронталне падавине, северац, горњак, јужњак, удар (ветра), стални водоток (27); висина падавина, висина отицаја, највиша тачка, ката, висинска разлика, клисура, пад (страна), нагиб (планине), изворишна челенка, поток (28); подземни ток, крашка врела, издашност, издан, вододржљив, кречњак, загађена (крашка издан), издашна издан, плитка издан, суша, кишница, поплавни талас, бујичарски ток, дренажан слив, (29); кристаласти шкриљци, сува вододерина, тле, честице (тла), разлокавање, ораница, шума, (31); земљиште, површина, бујични ток, корито (реке), забаривање (равни), изданска вода, приобални појас, сутока, бујична река, речица, поток), плића и дубља вододерина (33); периодични водоток, суводолина, јаруга, шкриљави глинци, наслага леса, песак, глина, лес, живи песак (34); сталожеење (плавина) (37); високе воде, појас (земље), насип, приобаље, муљ 38; горњи, доњи, средњи ток (39); саставница, притока, врело, долина, река, корито, слив, нанос, глава, извире, поточић, јаруга, извор, кањон, појас шљунка и песка, низводно, рачвање, спруд (71), ушће, камен, језеро (72).

Како се види, добар део ових термина познат је и народу, али има и оних који остају у фонду научних сазнања и научног описа. Наш преглед и нема другу сврху до да укаже да поред научне постоји и народна терминологија и да би и за науку било корисно ако би се она пописала и објаснила, чему и наш *Речник* треба да послужи.

ГЕОГРАФСКА МЕТАФОРИКА

У науци није непозната метафоричност географске терминологије,⁴¹ однос ње и човековог лика, или неке његове делатности.

⁴¹ „...b) termini topografici, koji posredno opisuju geografski objekt i nose u motivu visok stupanj afektivnosti, koja, međutim, u terminološkoj uporabi vrlo brzo nestaje, pa se stoga na termine gleda kao na lekseme s nullim stupnjem afektivnosti. Oblici termina metaforičnog postanja redovito su kratki, funkcionalni, a predmet je metaforičke poredbе iz realnog svijeta (*grlo, ždrijelo, rukav, rasoha, lakat, glava, koljeno, žlijeb, sedlo* itd.)“: — P. Šimunović: *Istočnojadranska toponimija*, Logos, Split 1986, str. 220.

Глава, главица, лице, чело, челојек, ждрело, грло, грба, под-ручје, под-ножје, кук, загузје и загузина термини су којима се не може одрећи веза с деловима људског тела, а ткачка терминологија као да је пресликана (или је слика) с географске: *брдо, набрдила, кошалник, било, билца, грбен, ребрње, вишло, цейци, шибила...*⁴²

У занимљивом раду В. Михајловића *Анаџомска лексика у српскохрватској ономастици и географској терминологији*⁴³ даје се шири преглед човечје анатомске лексике у функцији географских термина и топонима. Ми ћемо указати само на оне лексеме за ознаку делова људског тела које доноси наш *Речник*, будући да на терену који *Речник* покрива служе за ознаку реалија у простору.

Глава, чешће *главица* (о значењима види речнички део), *лице*, *улица* (са значењем „места пред кућом“), *челојек*, *ушће*, *ждрело*, *ждрељак*, *грло*, *увраша*, *рукавац*, *ребрина*, *подножје*.

Ширбине и *зуби* су честа ознака стења.

У топонимији, међутим, такође постоји доста онима за које мислимо да основу дугују анатомској лексички која је до онима прошла кроз географску функцију: *Бабина глава* и *Бабин зуб* на Старој планини, *Зубешинац* и *Ширјици*, села у књажевачкој општини, *Преконога* у сврљинској и *Преконози* у алексиначкој општини, *Очановица*, *Бучицрево*, *Грбавча*, *Загузје*, *Пиздица* — све у атари-ма сврљинских села.

Свакако су метафоричног постања и термини *живица*, *здравица*, *мршвица*, као и топоними *Дебели* (дел), *Дебелица*, *Гладни* (дел), *Тљсти* (дел).

Метафорична употреба промовисала је у земљописну лексичку и извесне лексеме из сфере човекове одеће и човековог деловања (на себи и на ствари око себе). *Појас* (земље, песка и сл) свој садржај има у облику (издуженост), река *ојасује* тле, као и планина котлину; благи ветрић који „милује“ саму површину земље, попут прхлих дечјих пелена је *иовијарац*, а блага, таласаста стран зове се *иовија*.

ГЕОГРАФСКА ЛЕКСИКА И ШИРА СЕМАНТИКА

Не улазећи у то шта је основно а шта секундарно, шта је чему претходило или шта се на шта угледало, шта је чему одсјај или метафора, ми ћемо дати један ограничен преглед оних речи које у говорима које покрива *Речник* имају исти (или сличан) облик и поред значења које имају у *Речнику* поседују још неко. Сматрамо да ће то бити корисно онима који буду проучавали нашу географску тер-

⁴² Метафоричност се, дакако, види и у другим областима. „Метафора је толико дубоко проникла у језичко ткиво да би њено уклањање из језика онемогућило споразумевање међу људима. Нога стола, ухо лонца, глава шефера, ручица, ушће (или уста) реке, грлић боце, подножје горе — у свим тим и њима сличним метафорама, чију необичност нико више не осећа, људско тело је разделило своје делове међу предмете који не заслужују антропоморфизацију.“ Јан Парандовски, *Алхемија речи*; Београд 1964, стр. 151–152.

⁴³ Зборник за филологију и лингвистику, бр. 13/2, Нови Сад 1970, стр. 7–48.

минологију, било као регионалну, било као српску, или словенску. При томе нећемо тежити некој потпуности, свеобухватности. Сматрамо да ће и овако дата сличност географских термина и остале (истообличке) лексике бити довољно атрактивна и инспиративна да побуди даља проучавања. У тумачењима других значења остајемо на терену *Речника*, дакле — југоисточне Србије.

Алине. Ала је неко недефинисано аморфно биће, које производи зло. Алосано је оно што је изгубило форму, било у материјалном смислу (па је алосан човек који се запуштено одева, не пере...) било у духовном (па је то онај чије понашање одудара од схватања средине, који не пази на своје поступке, који се начинио алом).

Амбис је и појам свакога пада, не само физичког но и финансијског, политичког. Породица која се распада такође „пада у амбис“, као и домаћинство које се разара болештинама, несрећом и сл.

Арија, уместо заборављеног значења (ареа) добија значење чистине, где се деца играју и јуре. Отуда — јурија! Иначе, Леск. региструје и: *јалија* „ледина“ („Ја посадих вишњу у јалију, и ископах бунар у авлију“).

Арница. Због очигледне сличности с ор(а)ница и појаве прелаза $o > a$ у неакцентованом слогу, веже се за оранице, оралије, иако неки топоними показују да такво тле никад није могло бити орано, те је ближе значење које овај термин везује за арне = гр. јагње на пашњацима који поред *јагњила* (попут козила, копиља, шиљегарника, коњарника, говедарника...) имају и *арнич(ја)*.⁴⁴

Бабине вирће, ~ *џурће*. Вирће би могле бити што и *ви(хо)р*, *ви(ја)р*, док нам *џурће* нису јасне.

Бачкало, *бачкалишиће*. Свиња се бачка у каљузи, млеко се бучка у бучки, кад камен падне у воду чује се: бућ! (из плитке воде, међутим, чује се: пљис!).

Безгорица. О значењу гора = планина још казује клетва „Нек иде (зло, болест, вук...) у гору и у воду!“, а у значењу „дрво за грађу“ из алексиначког краја имамо „Ишли (на пилану) тамо, стругли гору за кров“. У Б је иначе с таквим значењем *шиба*. Од баба-Горице из Б чуо сам: „(Сви смо отишли из села) *још се њуј мајши гороломи* (= ломата по брдима!)“. Сад ни мајке више нема, преминула је недавно, али док се овај рад писао, често је говорила о своме детињству и споминјала *Гороломце*, блиску јој фамилију из родног села *Околишта* (Сврљиг).

Бачкољ. Већ смо писали о суфиксу *-ољ* као изразито пејоративном, којим се означава нешто (предмет) смањене вредности (*брићвољ*, *шерћољ*...) али указујемо сада и на нека друга значења која се обезвређују речима које су послужиле за основу изведенице. *Церцољ* је цвиљење, *йрейржол* — остаци печења који су подвргнути накнадном пржењу (жарењу), *йаршољ* — скуп свакојаке, обично поцепане одеће, *йарцаљ(и)* — такође, *сћрвољ* — комађе различитог, обично слабог меса и изнутрица, као и оно што је размрвљено, растурено, „пострвено“ *мрвољ/мрмољ* — остаци меса, месиште (мрша је мало пејоративно названо месо, с асоцијацијом на *мрц-ине*), итд.

⁴⁴ Најпотпунији преглед онимизираних оваквих термина имамо у: В. Вукадинвић: *Топоними зоонимског йорекли*, Ниш 1996.

Брдо. Поред *брдло*, рег. у Топлом Долу (под Миџором), чули смо и дем. *бр-де*, и „следећи“ дем. *брденце*, што би, онда, могло значити да *брде* постаје основни појам (термин).

Вейрушка. Овако се зове соко, који смотри с неба и, чини се, не помера се на небесном плаветнику.

Вунија. У Б ова реч има и значење „левак“, у широј околини с тим значењем је инка.

Грбељ. На *-ељ* смо у Балтаберилловцу (у Буцаку, под Старом планином) чули и за топоним *Врбељ* (негде у горњој половини врлети — што нам је сугерисало основу *врх- > вр-*).⁴⁵

Грзда. У Б „нагрздало се“ (нешто) значи згомилало се, нагомилало се, згрздало се... Нагрздају се ране на кожи, нагрзда се воће у китице (у пиротском крају то су гроњће, те и: нагроњћало се!). *Загрзла се* вода = зајазила се, зауставила се и нанела муљ. Код Књажевца постоји село Грзна.

Грснице, грсничийше. Грснице су општи назив за конопљу, а један снопић конопље је у Пир. *грс(т)*, у Б *грсница*.

Дулан. Дуло је и отвор на пушци, отворна тестији, у Нишу топоним (сада и насеље) Дурлан. *Дулац* је цев на чесми (Чешма с два *дула*!). У Морави њушка свиње је — *дулица*.

Живо блаџо. Везује се за Власинско блато (пре настајања Власинског језера), које је могло да прогута војску, с коњима и запрегама. Тако су многи невични настрадали у Првом светском рату.

Жљебина, жљебура. Човек *жљеби* кад иде уз брдо, *чейећи* удове. Кад падне раскорачен, каже се: „Паде па *се* *ражљеби*!“ *Жљебуран* је онај чије су усне вазда искривљене. Кад то неко неком намерно чини у лице, каже се: „*Жљеби* му *се*“.

Забел. Као апелатив, скоро да не живи, али постоје бројни микротопоними. У врањском крају, где је иначе *-л > -а*, *забел > забел(ј)а* могао је с променом места акцента постати *забеа*, а потом *забе*, како се сада често ти топоними чују уз промену рода (мало *забе*, нашо *забе*).

Загажња. Иста реч означава и врсту рибарске мреже.

Зарожак. Према рог, виле имају рог(у)ље или рогове; а онај мањи, с предње стране зове се *џарожак*.

Заселак може бити и место првог засељавања. У Алексиначкој Морави чули смо: „Ту е заселак, ту ги е било прво заселење.“

Засмејанила (вода). Сметана је масна скрама на млеку, скоруп, павлака. *Засмејани* или *зайлсџи* и јело које се хлади па на површини почне да се формира масна превлака (тусто = масно).

Кайчуг. Наставак *-уг*, иначе редак, препознајемо у: *џељуг*, *лајчуг*, *љојчуг*, *барчуг-а*, — свуда у речима које значе неку кумулацију с пејоративним призвуком.

⁴⁵ Висински положај и камењар искључују помисао на: *врб(а)*.

Коло. Нису ретки топоними типа: Околчести камен, Околчеста ливада, али и: Вилино коло — обично утрине, утабане чистине „Где ноћу долазе виле и играју коло!“.

Кука. Све што је закучасто: кука — направа којом се „скубе“ сено из пласта, део на справама којим се једна закачи за другу. *Скукало се* значи „савило се“ (чељаде од старости, бравче од болести); *скукљило се* — исто, још и вреже на сунцу, или младе биљке у башти; *кукљи ноће* — преплиће ноге у ору; *йойкукали се* = ухватили се или „у појас“ или у лактове (у колу). *Скучене* ноге има бравче на ражњу.

Љизгоч. Још један од ређих наставака, *-оч*, постоји и у речима: *кайоч* = пређа која се боји, заједно с водом и бојом. Иначе исто што и љизгоч је *ћичкоч* (? *кис* > *ћис*-. Постоји и „расћишкало се блато“. „ћишкаво“ је житко!).

Майорник, мойорник. Изгледа да је то она граница између целине простора (пута, поседа, ојака, леје, бразде...) и спољњег тла.⁴⁶

Мочар, мочвара, мочур, мочурка. Мочурљаво земљиште је оно из кога се непрестано цеди вода; мочка = мокраћа, људска и животињска; *мочало* = део тела из кога се излучује мокраћа; *йодмочал се* (хлеб) = хлеб који се врео, док још испарава, нечим покрије, па се пара кондензује тако да му овлажи доњу страну; *йомочуља, йомочко* = продругљиво: младо чељаде које се још упишава (од недораслости, или од страха...).

Наројина. Оно што је вода нанела. Вода рије ровине. Рије и свиња.

Обреж. Са чувањем брега као обале.

Обрисина. Широко распон значења основе. Ветари *бриди* и *брише*, оно што је однето је — *обрисано* (постоји и израз „бриши“ у значењу — Иди!).

Одушка. *Ойушийти* значи скинути бригу са себе („Падне брига на човека па ју не мој цело село *ойуши*“), *зайиши*, затвори нос, као и *зайиши* („Запишило му нос па не пұва“). *Ойуши* вода кад пробије уставу, насип.

Ойлазина. Плазина је део плуга, који се вуче по доњој (дубљој) страни бразде, по њеном дну и чини да дубина буде равномерна. За *ойлазину* се каже и: *грешка*.

Острила. То је кад се тле откида слој по слој. *Острила су* (сем бруса) још и калупи беле земље (каолина), у облику омање векне, којима се прало рубље.

Парасина. *Найарашена* је избраздана земља, а такође и што друго (најчешће лице с дугуљастим повредама на кожи).

Слоша. Ружан човек је *слушан*.

Сјруља. *Сјруља* је оштра земља у Пољаници, *сјруљкаво* (време) у Сврљигу. У К је познато и *сјруљо* куче, у смислу назло, оштро. За оштар ветар, не много хладан, али продоран, каже се да *сјруји*.

Усйон. У групи више речи чије значење карактерише појам неког телесног напора. *Прёйна* је попречна сметња (ствар „на смечу“), *зайон* — оно што затва-

⁴⁶ „Матор, главен ток на река од кај што се одведува вода во јаз“ — В. Пјанка, *Тойно масићкайта на охридско-йресјанскиот базен*, Скопје 1970. Тамо он наводи и: *Майорје, Майорица, Майорник*; стр. 160.

ра, кључаница у облику попречне летве; *најџон*, оно што представља силу коју треба савладати.

ОПШТЕ И ПОСЕБНО
или
МАКРО И МИКРО СИСТЕМИ

Према целини географске терминологије српског језика у појединим регијама, па и у југоисточној Србији, могуће је образовање ужих система.

Како се увек догађа да опште опстоји на вишем нивоу апстракције, у говору егзистира микросистем, а сваки покушај да се на једном месту, у истом списку или у истој равни, посматра целина система с микросистемима, неизбежна је опасност да се погађањем ширег циља промаши онај мањи (али зато прави!) у њему, односно да се жртвује прецизност зарад свеобухватности.

Отуда мислимо да је, попут дијалектологије, и у раду с терминологијама у народним говорима боље обрађивати уже подручје, уз регистрацију оне семантике која се тиче поимања везаних за што ужу социјалну (комуникативну) заједницу.

И на плану географске терминологије егзистирају микросистеми, који онда, природно, скоро да искључују синонимичност — која се, по правилу, образује с више јединица ако је говорно подручје шире. Ту не мислимо само на то да ће на ширем простору бити и више говорних навика јер има више говорника, већ је важније (и тиче се управо географије) што се термини односе на различите географске реалije чија специфичност може утицати на подршку посебне лексичке јединице.

И наше подручје, за које смо више пута рекли да је релативно уско, даје „шансу“ за лексичку дисперзију, за синонимичку која може бити условљена дијалекатским односима, односно стањем у фонолошком систему, или регионалним навикама, па и утицајима са више праваца.

Овде указујемо само на неке могућности образовања микросистема.

1. На пример, врт, башта, њива под поврћем, или комад окућнице под цвећем назива се *градина*. Место где је (била) градина је *градиништие*. Између ова два појма егзистира деминутив, који може (а) означавати уистину мањи простор (иако је увек различито шта ће у поимању неког човека или њуди неког краја бити „нормално“ а шта „мање“ од тога), (б) бити деминутив (дакле само наоко, по субјективној оцени, али граматички јасно оформљен), и (3) имати хипокористичну нијансу (дакле, посве субјективно) у говору. Такве лексеме су што се нашег подручја тиче: *градинка* и *градинче*. И док су *градина* и *градиништие* општи (макросистемски) термини, *градинка* и *градинче* већ имају регионални распоред, функционисање у микросистему. *Градинка* је својина источних, врлетних предела, где је божја благодет поседовати парче равне и плодне земље поред воде, а *градинче* је у Морави, где, поред баште, тек где-где скромно стоји и по нека *башишница*. Ту би се могле додати још две напомене. Прво, јача је деминуција изражена обликом средњег рода, и друго, *градинче* може имати и супротно, иронично значење (појављујући се у говору Поморавља, где се баште одликују управо величином).

А (деминутив)	градина	Б (аугментатив)
1. градинка	—	
2. градинче	градиниште.	

И још једно запажање (а колико ли тога има што и нисмо запазили?!). И тамо где је основни, први (или и једини) термин *башиџа* (*башича*, *бача*), и тамо где је *градина*, *градинче* може бити и само онај цвећарник око куће, па и то да *башиџа* остаје поврћу, а *градинче* цвећу.

Остаје нам празно место Б, јер нисмо забележили аугментатив.

2. Други пример: *руџа* — *руџиштије* — а између њих: *руџица*, *руџче* и *руџашка*, али и: *руџчага*. Дакле:

А.	рупа	Б —
1. рупица		рупчага
2. рупче		—
3. рупашка	рупиште.	

За позицију А важи већ дато објашње (в. случај 1). То су синоними с географским распоредом. *Руџица* је на најширем простору, али и с општим значењем (свака шупљина у некој материји, не само у тлу), *руџче* има много хипокористичности, а *руџашка* је ипак реч везана за јужно Поморавље.

Аугментатив је познат, и има извесно пејоративно „пуњење“.

Руџиштије, међутим, није само место где је била рупа, већ и место са више рупа, различитог порекла. Остављамо по страни чињеницу да се систем поимања може гранати, те да ће, ако те рупе буду начиниле свиње, тражећи у тлу корење, то онда бити *ровиштије* (изровано тле) итд.

Да све не буде одвећ једноставно, у овом случају имамо и занимљиву историјску димензију. Наиме, кад се има у виду да је *руџа* средњовековни термин за рудник, онда и *руџиштије* носи своју вредност ознаке места где су некад били рудокопи (нашем терену је Рупље, с рударском историјом).

3. Трећи случај. Обао камен различите величине, чешће мањи него већи, или овећи, заобљен од дугог котрљања у воденом току, код нас је *белуџи*, према коме је дем. *белуџак*/*белуџк*. Међутим, иако немамо прецизне увиде, постоје регије где је *белуџак* некако књижевни лик онога што је у народу *белуџи* (ваљда ту има утицаја и место акцента). У Б и његовој околини *белуџк* је основна реч (а *белуџи* није у употреби).

Према *белу̀ш/белу̀шк* лексема *белу̀шк* је аугментатив, са ознаком не „великог“ белутка, већ са значењем кумулације, „много белутака на гомили“! — са таквим значењем негде је тле под белуцима (облицима) означавано као *белчи-ћи*. (Опозицију обезбеђује однос *ь* : *а!*) Микросхема

	белу̀т белу̀тк	
А. 1. белу̀так		Б. 1. белута̀к

иначе некако померена, тражи даље прецизирање па се у класи А образује: 2. *белу̀че*, а у класи Б: 2. *белу̀шра̀к*, *белу̀шира̀к*, уз географски распоред који нам сада није сасвим познат.⁴⁷

4. Лоптасто (конкавно) удубљење у тлу, мањег обима (до корак-два у пречнику) јесте *ба̀йка*, мање удубљење *бабу̀нка/бобу̀нка*. Истога типа удубљење у речном кориту је *бобук*. *Бавка* би према *бойка* био облик с дисимилацијом *б* — *б/й* : *б* — *в*. На све ово скрећемо пажњу јер семантика одудара од значења нечег ис-*йу̀й*-ченог, овалног како је то у речима попут: *бобица*, или с ликом *йой/йу̀й* (*йу̀ја*, *йу̀јав*, *йу̀јунак*, *йойу̀шка*...).⁴⁸

5. *Бара* према основном значењу формира и дем. *барица*, и аугм. *барина*, *барчуга*. Међутим, правих бара, као стајаћих вода, мало је на нашем терену, па бара значи и вододржно тле, без водене површине. образује се придев за ознаку квалитета таквога тла које обично има бара, дакле: тла са доста воде у себи: *барно* место, *барушља̀во*, *барушља̀сто*, или именице углавном пејоративног значења: *барушљина*, док ће за планинце навикле на бистру и немирну (живу) воду баре у низини бити *барушља̀ци* или *барешља̀ци*.

6. На принципу активно (у функцији) — неактивно (напуштено) образују се паралелизми: *шрло/шрла* — *шрлишѝе*, *шрљак* — *шрљачишѝе*, *шор-шоришѝе*.

Међутим и овде се откривају неки путеви гранања ових односа.

Према *шрли* негде су *шрља̀ци* места на испашаи, са више трла. Трљак је дакле ознака неке кумулације (као дрво — *дрворак*, трава — *шраволак*, рупа — *руљак*...). Напуштањем катунског типа сточарења, од трљака најчешће на крају остане само једна *шрла*, али се *шрљак* задржава као термин тога осамљеног објекта. Сада се, могуће је, *шрло* веже за један, а *шрљак* за други крај. У сеоским домаћинствима где сточарење није на планини, већ у самом селу, па и у систему економских зграда (амбар, плевња, појата, кочина, кокошарник...) *шрљак* је

⁴⁷ О могућим правцима ширења синонимских низова в. и: Н. Богдановић, *Лексичка дисперзија у говорима југоисточне*; у: *Говори призренско-тимочке области Србије и суседних дијалеката* (Зборник радова са научног скупа у Нишкој Бањи 1992), Ниш 1994, стр. 241–251.

⁴⁸ Види и: И. Поповић, *О словенским коренима *бой-, йой- и неким њиховим дериваџима*; Јужнословенски филолог XIX, књ. 1–4, Београд 1951–52, стр. 159–171.

ограђени простор испред појате, непокривен, с могућом настрешницом (*наслон*) или без ње.

Што се тора тиче, тамо где је трљак преузео значење „ограђеног простора испред појате — стаје за овце или козе“, тор означава ђубриво из појате, од овчије или козје балеге и отпадака хране. У Б људи разликују *џор* из појате, и *ђубре* из (говеђе) штале.⁴⁹ Различито место акцента омогућује да се *џорина* задржи за „ђубриво“, *џорина* за место на пашњаку где су били торови, а *џорина* за „земљиште које је тако родно као да је нађубрено, наторено“.

У црнотравској Кални основни облик су *џрле*, место на њиви где су биле трле је *џрлевина*, а *џрљак* се доживљава као пејоративни облик за ознаку напуштених, оронулих трла.

7. Извесна одређења поприлично су релативна, условљена позицијом човека-гледаоца, (п)осматрача. С погледом навише, из *јодножја*, он региструје *узбрдицу*, све му је *усјон*, мање или више *сјрм*, тамо до *врха*, када се уочавају *косе*, *седла*, *јреслаји* и *јреседлине*. Идући *узбрдо*, он уочава *заравни* (оне никад нису у подножју) на којима се одмара запрега и путник, па се стога зову *јочивала* или *одморишћа*. Стигне ли на *висину*, преко *јревалца* ће низа *сјрану*, *низбрдицом*, видеће пред собом *јадине*, *долове* и *долине*, некад и *дубодолине*, не мора ићи *јуштем* већ *сјранјушницом*, или низ *ребрину*.

8. Релативност појмова некада ће се означавати увођењем додатних, деривираних облика, који неће бити „речи субјективне оцене“, како се обично каже за деминутиве (обично и хипокористике) и аугментативе (обично пејоративе).

За Моравца, који појам реке гради на снази своје завичајне реке, све су друге текућице мање, тј. речице, а оне из планинских предела можда потоци и поточићи. За планинце *река*, *речица*, *јошок* и *јошочић* свакако су термини с диференцираним значењем.⁵⁰

НАЗИВИ ЗА БИЉНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Називи за биљне заједнице и тле покривено неком врстом (родног или шумског) дрвећа, или другог растиња показују извесну творбену типологију.

⁴⁹ Деривати су: да (*на*)*џори* њиву; *џоришће* в., *џорљава* земља.

⁵⁰ Изгледа да је посебна ствар свакодневне комуникативне ситуације свест о значењској (терминологичкој или не) страни лексема, а сасвим друга када се томе фонду лексике даје неки вредносни значај. Са скоро анегдотским искуством срели смо се кад смо пришли прегледу завичајне збирке речи за речник црнотравског села Кална. Грађу је сакупио пок. Стојан Глигоријевић и она се (као својина САНУ) налази на обради у Центру за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу. Очекивао сам да ћу свој Речник обогатити бројним терминима за планински рељеф, али се добром и питомам Стојану учинило да је, изгледа, то неважно, то и иначе (будући тешко покретљив болесник) кроз прозор свога стана гледа сваки дан, па је од свега што именује побрђе унео само реч *равшика* и то као „њива, зараван на узвисини“. И то је све од сликовите земљописне лексике (која нам је, иначе, позната из личних сусрета са Црнотравцима) међу више од 33 000 листића, колико их у грађи има.

Наставком *-је*, по образцу за збирне именице творе се апелативи од фитонима мушког рода: *бресје, бџје, габарје, гложје, горуње, дрење, њрње, церје*, али и од именица женског рода (по одбитку финалног вокала): *бучје, јеље, крушје, лијје*. Облик *леиће* мислимо да се везује за основу *леск-*, за што постоји и *лешићар(је)*.

Овако настали фито-географски апелативи могу, свођењем на основу с консонантским завршетком (*бучј-*) и наставком *-ак*, творити апелативе где је прецизније значење, ипак: шума, а мање шибље или дрвеће: (*багрењ-е >*)⁵¹ *багрењак, горуњак, дрењак, јасењак, јељак, њрњак*. Овакви облици стоје наспрам ликова: *багремак*, где је наставак дошао на основу: *багрем*, као и: *бресћак, вишњак, грабак, габрак, глождак, јелак, крушак, лијак, сливак, церак*.⁵²

Наш је утисак да кад се ови облици изводе од збирних именица, имају значење кумулације (*дрв-ак* = дрвишта, према: *дрв-љак* = нагомилано, насукобљено и скоро пеј. дрвље). То је очигледно у речима: *багремак* „багremов шумарак”, *багрењак* „густиш, честар багрења”). *Багрењак* у односу на *багremак* има аугм. / пеј. нијансу (ми ту у говору осећамо неку разлику у дужини акцентованог слога, или баз изразитост пејоративне нијансе).⁵³

И изван серије ликова с јотованим *л, н* (= *љ, њ*), оваква образовања захватају: (*бресје >*) *бресјак, бучјак, крушјак*. Разлика у ликовима има географски распоред, јер је дијалекатски условљена.

Наставком *-ар* од фитонима женског рода, по одбитку моционог вокала образују се: *багремар, букар, дуњар, вишњар, крушар, лијар, шљивар*, а од основе *багрењ-е*: *багрењар, њрњар*. Чини нам се да творенице с овим наставком више припадају земљописној терминологији него други типови.

Ове изведенице и саме постају основе за извођење назива земљишта на којем расте биљка од које се изводи назив наставком *-н-ик*: *јабучарник, крушкарник, лешићарник, сливарник*.

Сам наставак *-ик* није познат,⁵⁴ нема образовања типа *врб-ик, буквик, борик*, сем једног, мислимо, ипак, књишког примера: *дреник*.

Географија ових творбених типова није прецизна, и пуна је преклапања. Тако, међутим, није код типа: *габр-ике, церике*, које су одомаћене у врањском крају, или: *буч-ина, грајчина* — познатих у сокобањском крају (на планинама Девизи и Озрену).

Извесну групацију намеће ситуација са ознаком места на којем успева растиње или биље које сам човек гаји, па према унапред датој замисли формира

⁵¹ Уколико би се узело да да основа за грађење није збирна именица (на *-ље*), онда би се за ову реч морало узети *багрem*, а не *багрем*!

⁵² Овакво, кумулативно значење суфикса *-ак* у словенским језицима истиче се у раду Т. И. Вендине *Диференцијација славјанских језыков по даним словообразования*, Москва 1990, стр. 59: „Отмечанне в славјанских језыках помiна collective являються, как правило, обозначениями совокупности деревьев, кустарников, реже др. растений, названных мотивирующим словом“.

⁵³ Маркираност — немаркираност се негде обележава и местом акцента: *зѣмљишће* неутрално, *земљиште* пејоративно.

⁵⁴ Види и: Марковић 2000, стр. 47: „Изгледа да овај суфикс није тако чест на овом простору“.

биљну заједницу (*малињак, шљивак*), према оној кад заједницу образује самоникло растиње.

И још једно запажање. Једном створена заједница, заједно с местом на којем обитава, може се схватити као ентитет па затим од облика једне категорије градити и множину: лозје > лозја / лојза (као виноград — виногради), бресја, услед чега долази и до другог мешања па да збирно *бресја* почне означавати и дистрибутивну множину („брестови“) — „Колки бресја се посушише у последње време!“.

МИТОЛОГИЈА И ГЕОГРАФСКА ЛЕКСИКА

Није необично да се реалије у простору смештају у митску причу, да постају топоси мита, препознатљиви простор у који се утемељује фабула. Наше је мишљење да је у таквим случајевима апелативна, географска лексика изворнија, да је првобитна.

Уистину, ако је подручје мита подручје имагинације, наслуђивања, духовне креације, па се често митолошка ситуација смешта у непознато време (кад је „бог одил по земљу“, у старо време, у глуво доба...), у непознате (у недођин, у невидиму гору) и далеке пределе (иза девет гора и вода, иза девет села...), зашто се не би (из)мишљени догађаји сместили и у ближе горе, воде, долове и висове, нарочито ако су таква места сеновита, тајновита, хучна или бучна, непроходна, под маглом или стално изложена ветру.

Делови простора постоје пре сваке приче и име као секундарна стварност долази из људскога искуства. Сигурно је да се први утисци освајају чулима па ће тако оно што се види, што се чује, бити примарно у дефинисању извора утиска. Доживљај ствара ситуацију именована која је цивилизацијска чињеница, наспрам вековне природне егзистенције именованог објекта.

Ми мислимо, дакле, да је географски појам, заједно са језичком ознаком која га именује оно што је прво, а да је евентуално „обогаћивање“ постојећег имена митским окружењем изведено. Дакле, не треба у свакој Периној ували тражити светилиште бога Перуна, нити је сваки Озрен потомак мита о Озирису, али, мислимо да се може десити и обрнут случај, да митски појам постане географски апелатив.

Митологији припадају термини: *алине, алишћа, бабине вирће, бабине цурће*, — све са значењем вихора који врти у круг, полазећи са тла и идући ка небу, све ширећи „левак“ свога дејства.

Једно од значење апелатива *оришће* је „место где се игра оро“, где се о свечанику скупља младеж на игранку. Међутим, наилази се на чистине у пољу, које се такође означавају појмом *оришће*. Обично буду тако утабане као да је ту играло коло, а зна се да због тога што је место у планини, далеко од насеља, и ту стварно нико није играо. Објашњење је да је то састајалиште нечастивих сила. „Ту се окупљају виле и самовиле те ноћу играју“. Овде је, дакле, митско објашњење апелатива који већ има „немитско“ значење, па и паралелу *изришће*, „место где у шуми расту самоникле печурке“. Ту, опет, нико није играо, већ су места кружног

облика (по неколико корака у пречнику, највише), као и код *колишћа* — чистина кружног, околчестог облика.⁵⁵

Нисмо нашли *коло* као географски апелатив, али у топонимији имамо више онима с колом у основи. Једно је и „Самовилско коло, с — узвишење, брдо изнад Буљесовца, назив настао према веровању мештана да су на том брду становале виле које су „омајавале“ пролазнике.“⁵⁶

Трећи тип везе, мислимо, имамо у односу слутан и *слошћа*. У Б је *слошћа* невреме, а *слуштан* — ружан, огрубео човек. Кад се одећом наружи, каже се „наслутил се“. Глагол *слушћии* је познат само у изразу „не слуги на добро“, који се употребљава само у вези с неким предосећањем или стрепњом да дотични знак најављује несрећу, незгоду или неповољу (слаб род у пољу, неповољно време, размирицу у кући или у држави и сл.). Овде се уплиће веровање да сусрет с таквом, ружном *слушном*, „обележеном“ особом, предсказује неку *слошћу*, која тешко да има стварне изворне везе са слутњом.⁵⁷

Миро је освећено дрво, гдегде је у његовом подножју укопан крст, а и једно и друго посвећени су неком свецу, са заветом да ће се поштовати (празновати) и обредовати, све у вери да ће светац бити добар заштитник усева и омогућавати добар род у пољу.⁵⁸ *Миро* припада обредној (некад и више митолошкој) терминологији. Ипак, у лесковачком крају (село Стајковац⁵⁹) *мира* означавају обрадиве потесе наспрам утрине, која је необрадива, сеоска, општедруштвена својина („Стоку пасемо по утрину, а њиве су ни по *мира*“).

Ако је удео митонима у апелативном фонду географске лексике доста скроман, са микротопонима није тако. Многа конкретна места носе имена од неке митологеме. Таква су сва гробља, заветна места, многа црквишта и манастиришта, многи извори, раскршћа.⁶⁰

Овде, међутим, скрећемо пажњу на један тип именовања који спаја географску метафорику са митом. Ради се о употреби термина *глава* и *главица* за појам узвишења. По правилу главица као да је резервисана за географију, и ту је без

⁵⁵ „Митске слојеве“ у микротопонимима беличког краја Јованка Радић налази код тополекса *круг* и *коло* (Круглац, Коласте и сл.) „које поред могућности да у неким случајевима реално укажу на природни изглед географског објекта (*Коласћо језеро*), могу исказивати и свесно настојање да се површином кружног облика штити од злих демона који према народном веровању не улазе у унутрашњост круга“ — Ј. Радић, *Топонимија Белице*, Ономатолошки прилози XVI, Београд 2003, стр. 174.

⁵⁶ Ј. Маринковић: *Микројойонимија Врања и околине*; Ономатолошки прилози, X, Београд 1989, стр. 78.

⁵⁷ М. Томић у *Речнику радимског говора* (Српски дијалектолошки зборник, XXXV, Београд 1989) на стр. 46 даје: „злота“, лоше време; вејавица: < рум. *zloata*.

⁵⁸ Остали називи су: запис, потпис, миросано дрво, а можда и још неки. Шире о томе: М. Радовановић: *Завешћени крстоци у јужној Србији*; Етно-културолошки зборник, књ. 4; Сврљиг 1998, стр. 173–176, као и: О. Младеновић, М. Радовановић: *Завешћени крстоци у Заглављу и Буцаку*; у: Тимочка Крајина у 19. веку, Књажевац 1988.

⁵⁹ По обавештењу Б. Соколовић, студенткиње српског језика Филозофског факултета у Нишу, која потиче из тог села, којој захваљујемо на овој и другим информацијама из говора Стајковца.

⁶⁰ В. о томе: Р. Раденковић: *Трагови њаганских и хришћанских митова у јойонимији сављичког краја*, Зборник Шесте ономастичке конференције Југославије, САНУ, Београд 1987, стр. 183–195.

деминутивног значења, док је глава више везана за топонимију. Али, као да и ту има неког правила, па глава добија различите атрибуте (Рудна глава и ојконим Р. Глава), а добија их неретко, додуше, и главица. Фолклорног или митског карактера су именовања типа: Говеђа глава, Коњска глава, Лисича глава и сл. Атрибути долазе од обичаја да се на маркантним местима на пободеним кочевима или о грану каквог дрвета близу пута окачују костури појединих животиња које имају какав удео у веровању људи или неку митску функцију.⁶¹

ОНИМИЗАЦИЈА ГЕОГРАФСKE ЛЕКСИКЕ

Онимизација географске лексике је природан процес претварања апелатива у топониме, као имена конкретних реалитета у простору,⁶² по начелу: општи назив неке географске реалије > име конкретног дела простора. Тако *брод* „прелаз преко воде“ постаје *Брод*, конкретно место на конкретном воденом току (код нас у атару села Лалинца; насеље у општини Црна Трава, на реци Власинки итд.), са ширењем и на земљиште око прелаза, па и онда кад водени ток пресуши или пође другим коритом (Идемо у Брод; Оремо у Брод, и сл.).

С једне стране, овде се апелативна функција укида, јер у свести говорника „брод“ наставља да живи као име места, а с друге, име места чува некадашњи апелатив (формално, с одупирањем облика накнадним фонетским и морфолошким променама), који постаје сведок постојања једнога појма и једнога термина и онда када се из говора (па некад и из језика) апелатив изгуби (сада село Хум, код Ниша, чува успомену на „хум“ као ознаку узвишења, иако се у говору више не употребљава, а такође и на „х“ које више није својина гласовне системе дотичног дијалекта). Тако је данас с апелативима *гара*, *гарина*, за које нико више нема објашњење значења, док у исто време постоје и топоними и села и засеоци с именима Гарина, Горње Гаре, Долње Гаре (црнотравски крај).

Међутим, у условима постојања више реалија с карактеристикама апелатива, оним се резервише само за једну реалију. У атару, који остаје основна комуникативна јединица оптималне употребе географске терминологије, само ће једно место имати једно име (макар и од географског апелатива), док ће остала места која су се могла с географске тачке гледишта означавати истом терминолошком јединицом добити још неку детерминанту по којој би се то место диференцирало од других места истих карактеристика. Разуме се, диференцијација је довољна ако реалија добије посебно име. Дакле:

брдо > *Брђанка*, али

(једно) брдо > *Брдо*, а

(друго) брдо > *Средње* (Мало, Велико, Оштро итд.) *брдо*.

⁶¹ О чему је писао и Т. Ђорђевић, в. *Зле очи у веровању јужних Словена*; Српски етнографски зборник, XLIII; Београд 1938, стр. 130–132.

⁶² То није „привилегија“ само ове лексике. О сличном поступку код сточарске лексике, када се простор именује апелативима из сфере сточарења в. у: Н. Богдановић: *Онимизација сточарске лексике*, објављено као поговор монографије В. Вукадиновића: *Топоними зооинског јорекла*, Ниш 1996.

У атару са више *извора* само један може бити *Извор*, а ако се још неки тако именује, добиће неку детерминанту: *Мали извор*, *Големи извор*, *Ракин извор*, итд.

На основу прегледа прилика у сврљишком крају, располажемо следећим сазнањем. У 38 атара општине Сврљиг записали смо 2688 топонима. Записали смо и 232 лексеме које бисмо према критеријумима за овај Речник сврстали у „географске“.⁶³ Педесет осам од њих није прешло у топониме, док преостале 174 улазе у састав 1238 микротопонима. Дакле, 48 процената топонима је географског порекла, а највише их је: кладанац — 39, дол — 49, камен — 57, падина 65 и дел — 70. Падина и дел се јављају у скоро приближном броју, што је природно, јер свака узвисина има и своју падину.⁶⁴

Сврљигу суседно подручје Голак (сокобањски крај) има следеће стање: 236 забележених топонима у атарима трију села, 73 настала од географских апелатива. Број топонима по јединици географске лексике расте с бројем атара који се узимају у обрачун. Овде у односу на укупан број забележених топонима, ови географског постања чине 32 процента.⁶⁵

Северно од Голака, у Сокобањској котлини, узимајући само оронимску лексику (ону која именије узвишења, стране и појаве на странама), видимо следеће: према 1480 забележених топонима, „географски“ су 195 (настали на од 32 географска апелатива), што чини 13 процената.⁶⁶

„СКРИВЕНИ“ ГЕОГРАСКИ ТЕРМИНИ

Полазећи од чињенице да током времена може у терминологији неке области, па и области земље-описања, доћи до промена које неке термине воде напуштању а друге установљавају, помишљамо да се то могло догађати и у географској терминологији југоисточне Србије.

Како је, на другој страни, у основи многих топонима и ојконима управо апелативна географска лексика, нама се чини да се у таквим топонимима и ојконимима крију и неки термини који сада више нису међу живима, не функционишу у редовној комуникацији, или их ми нисмо могли чути на терену.

Било би корисно када би се они могли реконструисати, односно пронаћи у ткиву данашњих изведеница. То би онда употпунило постојећу географску терминологију, а било би и корисна информација о њеној историји.

⁶³ Грађа о којој је реч прикупљана је по концепцији која није укључивала и лексеме које овде, у географске, укључујемо иако су оне метеоролошке. Ипак, мислимо да то не би много променило одnose јер је релативно мало топонима именованих према лексици која именује метеоролошке појаве (*Вешрила*, *Вешрен*, *Маглен* и сл. ако они, како мислимо, заиста стоје у некој вези с временском лексиком). Број топонима касније је увећан, али се однос овде показан није променио.

⁶⁴ Н. Богдановић: *Географска имена у сврљишком крају*, *Onomasica jugoslavica*, бр. 10, Загреб 1982; стр. 283–292.

⁶⁵ Н. Богдановић: *Микројойонимија Голака*, *Ономатолошки прилози*, бр. VII, Београд 1986, стр. 483–498.

⁶⁶ Рачуница изведена према грађи у: В. Вукадиновић: *Микројойонимија Сокобањске котлине*, *Ономатолошки прилози*, XI, Београд 1990, стр. 367–398.

Овде дајемо један број таквих топонима (ојконима) за које мислимо да у основи имају апелативну географску реч.

Гургусовац, некадашње име Књажевцу < *gur, алб. „стена“.⁶⁷

Дервен, некадашње (до 1903. године) име данашњег Сврљига, тур. *derbend*.

Завој, потопљено село на Височици (Пирот) и другде, као и *Зајадје*, чести микропоними, не према правцу одласка сунца, већ према томе што су „запала“, смештена на дубљим, окомитим падинама.

Кадибогаз, гранични прелаз на Старој планини између Књажевца и Зајечара < тур. bogaz = тур. „4. кланац, тјеснац, тијесан планински пролаз“.⁶⁸ Данас нисмо чули „богаз“ у овом значењу, већ само као фолклорну успомену „стазе и богазе“ у по некој песми.

Куџина (Прва и Друга, некад Еминова и Марина) < кут- < псл. *kqt- скровито место на улазу у клисуру која повезује Заплање и Нишку котлину.

Пандирало, топ. на извору Сврљишког Тимока < йон-ирати.

У народним говорима нисмо наишли да се го или гологлав зове *плеш* (ив). Облик 'плеше' доноси Шиц у списку термина. На нашем терену *Плеш* је ороним, један голи врх на Сврљишким планинама.

Ум, село Хум (Ниш) < хлмь.

Цеја, у долини Јужне Мораве < *жсеја* „стеновито брдо, камењар“, од оронимске базе geb, *геп⁶⁹

Супротну ситуацију, да је неки ојконим постао терминизован апелатив, такође можемо наћи на терену. Наиме, од суфикса *-ишије*, којим се често стварају речи за ознаку места на којем је нешто некад било (*куџишије*, *воденичишије*, *конољишије* и сл.) и Мораве, реке кривудава, настало је *моравишије*, за ознаку оних делова некадашњег корита које је река напустила. Таквих је топонима скоро у сваком селу Алексиначког Поморавља. *Моравишија* су, дакле, исушени меандри муљевитог и плодног тла, што је довело до друге апелативне вредности, па се „плодно и муљевито земљиште“, које није морало бити део речног корита, такође зове *моравишије*.⁷⁰ Разуме се, у одговарајућим говорним зонама („Наше је брдно и посно, неје кај *моравишије*“, у Књажњвачком крају рекло би се: Када че ореш онуј твоју *ишмочину*“ — питање је иронично, јер се односи на камењар!). И сама Морава није далеко од назначеног поступка. О томе сведочи Вук: „Коријен

⁶⁷ Mikel Ndreca: *Fjalor Chqip-serbocroaticht*, Rilindja, Priština 1980.

⁶⁸ А. Шкаљић: *Турцизми у српскохрватском језику*, Сарајево 1986, стр. 146.

⁶⁹ М. Павловић, *Onomastica illirica — onomastička studijska situacija, problemi i metodi; Onomastica jugoslavica 1*, стр. 36. и 37.

⁷⁰ Сва је прилика да исти однос имамо и у постојању *Нишавишија*, једног равничарског места под пшеницом у атару села Јелашинице, код Ниша; в. Јовица Васић: *Јелашиница* (Хроника), Одбор САНУ за проучавање села и Културно-просветна заједница Србије, Библиотека „Хронике села“, књ. 43, Београд 1996, стр. 15.

ове ријечи у млогим језицима значи воду (...). Зато су Срби готово сваку већу воду називали Моравом.⁷¹

Слично сазнање саопштава и Љ. Недељков,⁷² која је анализирала постојање хидронимских апелативних база у топонимији југоисточне Србије. Већину њених географских апелатива налазимо у нашем речнику, али има и један број таквих који се садрже у микротопонимима, али не и у општој употреби, па се може судити или да нису забележени, или да су напуштени.

ГЕОГРАФСКА СИНОНИМИКА

Иако је подручје нашег речника релативно уско, ипак се показује широка синонимичност термина. Порекло ове синонимике је различито. На фонетском плану разлике у ликовима су плод језичке (дијалекатске) ситуације, о чему је већ било речи. Следећа неподударност облика долази због коришћења различитих форманата за образовање истозначних термина. Потом, различите језичке навике у упрошћавању гласовних скупова могу учинити да се почетно истоветни ликови разједначе. Права синонимичност огледа се у коришћењу два различита термина за мање-више сличну реалију у простору. Најзад, не треба искључити ни стране утицаје, било да су термини могли бити наслеђени (*џумба*), било да су касније примљени (*сокак*).

Овде ћемо дати један преглед синонима, како бисмо идући не од речи већ од њеног значења, указали на скупове термина који би се могли схватити синонимским. Свесни смо да то неће у сваком конкретном случају бити „речи које исто значе“, како се популарно синоними дефинишу, јер значења прихватамо онако како смо их прикупили, „похватили“ на терену, а тумачења нису увек најсавршенија, нису најпрецизнија, нису из исте главе нити су у самим регијама истоветни облици који би могли да представе појам. Неједнаки су нам и извори. Некад су то речници прављени с амбицијама да буду регистри народног поимања и његових језичких ознака, некад мање-више занимљиве збирке речи које су састављачи по неком критеријуму одабрали за публикување, а некад смо термине преузимали од стручњака других струка, који из свог стручног угла код неке појаве запажају најпре, или једино, страну која их занима.

Ипак, неће се моћи одрећи појмовна веза оних термина које будемо сврставали у скупине.

⁷¹ Вук Караџић: *Географско-статистичко описаније Србије*; у: Даница за 1827, стр. 222. Доп. рецензента: „Проф. Ивић је причао да Банатске Хере *ђерам* зову Морава, што он објашњава чињеницом да су Хере са Мораве отишли у Банат у време када је вода Мораве била питка“ (С. Р.).

⁷² „У оквиру лексиколошких истраживања у Институту за јужнословенске језике у Новом Саду прикупљала сам народне географске термине и микротопонимију Војводине и приметила да је мноштво географских термина сачувано само у микротопонимима, а не и у лексци ових говора (истичање наше)“; у: Љиљана Недељков: *Хидронимски апелативи у топонимији југоисточне Србије*; Говори признско-тимочке зоне и суседних дијалеката, Филозофски факултет у Нишу, Ниш 1994, стр. 359.

Ићи ћемо оним редом како се речи буду појављивале у азбучнику Речника (ради каснијег лакшег коришћења), ако то неко буде пожелело, не дајући првој речи никакво посебно првенство у односу на речи које за њом следе. Код фонетских и морфолошких синонима даваћемо само оне који се изменом гласовне (и графичке структуре) налазе на другом месту у азбучнику, као и оне код којих претпостављамо да су грађени другим суфиксом (не, дакле, и увек деминутиве и аугментативе, мада ће и њих бити кад нам се учини да је то због нечега потребно).

Нећемо означавати страницу издања јер се увек ради о одредницама које имају своје азбучно место у Речнику.

авлија, двор, дворишће;

алине, бабине вирће, бабине џурће, вијан-вешар, вир-вешар, вирушћа, вишљец, вршунка;

алуја, олуја;

амбис, шамбиз;

аргач, (ј)егрек, шрло, шрла, шрљак;

арија, арница, јалија, јурија, ошрадија, ошредија;

бавка, байка, бобунка, бобук;

баир, брег;

башлак, блашо, бачкало, бачкалишће, глиб, глибанец, глибочина, заглабачка, кал, каљиншће, качкало;

башиа, башча, бача, градина;

белуш(ьк), булуван, облуншак;

било, дел, деја, коса, рид;

брв, брвно, вешаљћа;

брдо, брдо;

бук, бука, бучњак, бучало, рийаљћа, слай, скок, скакала;

валог, валог, валуга;

варник, кречар;

вешрила, вешриншће, вешровешина, вешромешина, сшружшишће;

бара, барчуга, барешњак, лужак;

вејавица, вејалица, виволица, вивулица, вијалица, вијулица, вирулица, врњава, врњавина;

вис, висина, висоћа, височина,

вр, вршанка, вршина;

врвина, љушанка, љушинка, љошека;

врворица, граош, гроош, гру(в)ач, љезуљ;

врло, врлеш, врлешно, врљак;

вир, виришће, вршлог, вршлошина, вршолоја;

вузаљћа, вузганица, клизаљћа, љизгавица, љизгоч, љољевица, љезуљ, љрзаљћа;

гарина, гаришћа, гарешина,

гмуца, грмуда, груда, џоглан;

голак, голаш, година, голеш;

градеж, заграца, ограда, оград(њ)а, ограћа, огред(њ)а, љлош;

грбељ, грбина, гробен;
 гусџак, гушџак, чесџар;
 дибидо(л)чина, длбочина, дно, дол, долина, долињац, долџч, долџк, дос;
 дувка, дуйка, дуйни камен;
 еле, мрџвина, мрџвица, осој(е);
 жежница, челојек;
 жљџб, жљџбина, жљџбура;
 браник, бранишџе, забран;
 завиџак, завијуџак, заврџа, заврџина, кључ, кривина, окука;
 загон, заметџ;
 зайис, крс, миро, џошџис;
 сидине, сидурине;
 змијарник, мрџвило;
 игришџе, колишџе;
 вракњџца, врашњџца, кайџа, лџса;
 кайина, окайна, џошџкайна;
 клизишџе, клизошџина, џодлесина, свлачишџе, свлачошџина, смџчишџе, суношџи-
 на, усувошџина, усуношџина;
 кованљк, џаник, џрмчарник, џрмкарник, челарник, уљ.
 креж, (с)креж, смрзлошџина;
 крџана, ћирџана;
 крџошџина, раскрџе, раскрџница;
 лаз, лџзина, лџзурка;
 локва, локвина, лоћка, лочка;
 међурек, међувода, средорек;
 џандирало, џон(д)ирало, џониралџа;
 џонор, џройас
 сийавиџа, сийак, сийар, сийџљ;
 склад, слог;
 џошџрџија, џрџија, џрџсава;

ЈЕЗИК РЕЧНИКА

Могло би се рећи да је географска терминологија у комуникативном смислу језички систем, боље: систем језичких јединица за ознаку реалија у простору. Природно је да, дакле, има своје гласовне, обличке, фразеолошке особености. У нашем случају те су особености регионалне и дијалекатске природе, све у оквиру истог језика.

Под дијалекатским особеностима ми овде подразумевамо особине које су део локалног или социјалног идиома а карактеришу се одступањем од језичког стандарда. То значи, у условима постојања истоветног термина у стандардном језику и код нас, дијалекатско се испољава а) као одступање на прозодијском, фонетском или морфолошком плану, б) као одступање на плану унутрашње диференцијације међу типовима призренско-тимочких говора.

Под регионалним језичким особинама (подразумевајући да су и оне претходне регионалне), ми ипак издвајамо творбене одлике, тј. различите поступке да се истим наставцима, или пак да се другим формантима сагради, састави, обликује исти апелатив (*брежњк/брекче*). У регионалне особености спадале би оне лексичке разликости да се уместо једне речи за исти појам у другом крају исте језичке територије (у нашем случају југоисточне Србије) користи друга (*грабје/грајчина/ габарје/ габрак; њролаз/ њролука*).

Примерице: *дел* и *деја* биле би дијалекатске одлике у односу на стандардни термин *део*, док би *дел/деја* биле регионалне разлике према *рид*, итд.

У регионалне разлике спадали би и неки поступци образовања лексема за исте семеме, што се, ако се гледа на целину подручја, може схватати и дублетизмом или (граматичком) синонимиком. Тако се према неутралном земљиште у Б пеј. означава променом места акцента (*земљиште*), а у К хип. посебним наставком (*земљице!*).

Напомене се односе на језичке ликове одредница, првих речи у инфомацији. Будући да се даје изворна форма, неопходно је указати на њена дијалекатска обележја, утолико више што термини долазе из више извора, који иако припадају истом дијалекатском идиому (говори призренско-тимочке области српског језика) носе обележја више дијалекатских типова: тимочко-лужничког (Т-Л), коме припада и говор Бучума, сврљишко-заплањског (С-З) и призренско-јужноморавског (П-Ј), одакле такође има доста одредница, нарочито из околине Врања.

Акцент је експираторан и у зонама П-Ј у неким случајевима (нарочито у речима с отвореном ултимом) повучен је са старог места (*вода, гора* према: *вода, гора* у Т-Л и С-З).

Полугласник, овде бележен знаком њ, глас напрегнуте артикулације боје гласа „а“, својствен целини призренско-тимочких говора, присутан је у речима попут: *бигър, брзџ, венџ, кљешџ, њесџ, њречџ, целџ, чистџ, модрџ, сивџ, чегър, шилџ*; у речима деминутивима: *брежњк, вирњк, вирчњк, вршњк, градњк, долчњк, њушњк*; на месту турског наставка -*лук* (< лик): *кованљк, њашалњк*. Однос њ/а може у неким случајевима бити диференцијални знак различитости у значењу: *белушњк* = дем. од белут, а *белушњак* = кумулативно и аугментативно „мноштво белутака“ (в. напред).

Прасловенске групе *tj, *dj > *ч*, *џ* у Т-Л говорима: *ћичер, заграџа, меџа, меџак, разграџа*.

Финално *л* постоји у зонама Т-Л и С-З говора, док се у П-Ј јавља као *а*: *дел, забел*, према: *деја, забеја*, али свуда *дол*.

Вокално *л*: *длбочина, кошлц*, као одлика Т-Л говора, наспрам С-З: *кошљџ/кошљац*, или *длбина* у једним говорима према: *длубина/дибина* у другима.

Глас *х* > *ѻ*: *алуга, вр, вра, ум*.

Група *кв* > *к*: *букар*, ако се претпостави да је претходно дошло до облика *букава*;

Група *вн* > *мн*: *рамница, рамњак*.

Финалне сугласничка група *-сџ* > *-с*: *брс, мос, раскрсје* (< *крс-*), *брес-је*.

Јотовање суфиксом *-је* не покрива цело подручје па се јављају дублети: *гробје/гробље, грмеје/грмље*, или облици попут: *расџушје, њодградје, ливадје* итд.

Дијалекатска разлика доноси и дублет: *лозје/лојзе*.

У тимочко-лужничкој зони *к*, *г* испред *е*, *и* прелази у *ћ*, *ђ*: *ћићельц*, *ћиша*, *ма-ћил(к)а*, а такође и *к* кад се нађе иза: *ј*, *љ*, *њ*: *клизальћа*, *рићальћа*, *йућаньћа*.

Дијалекатске варијације образују синонимске парове засноване на некој фонетској алтернацији. То би, дакле, били фонетски синоними, с географским распоредом, али та географичност не стоји у разлици у рељефу, већ у језичким системима заједница које на различитим теренима живе.

а / њ

бигар/ бигър, бездан / бездън, далай / дальй, модрац / модръц;

е / а

леја / лаја;

а / е

грамада / гремада, оградња / огредња; бучало / бучело; чукар/ чућер;

о / а

бошунџа / башунџа;

о / у

валога / валуга;

про / пре

йролука / йрелука;

(б>)пк / вк

байка / бавка, дујка / дувка;

р / л

јарак / јалак;

ѿ / ј

егрек / јегрек, ендек / јендек;

ј / в

йојајџа / йоватџа;

л / љ

белуша / бељуша.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

а) Извори

- Б *Бучум* (село у општини Сврљиг, узето за основни, полазни пункт).
- Врањ *Момчило Златановић, Називи географских термина у Врањској котлини*, Оно-матолошки прилози, бр. I, САНУ, Београд 1979, стр. 129–140.
- Врањ2 *Момчило Златановић: Речник говора јужне Србије*², Врање 1998.

- ДС село Доњи Стрижевац, Бабушница (материјал дипломског рада Наташе Николић).
- Загл Јакша Динић: *Ономасџика Заглавка*, Ономатолошки прилози, XVII, Београд 2004.
- К Кална, село у општини Црна Трава, грађа за речник; сакупио Стојан Глигоријевић, збирка у власништву Српске академије наука и уметности, Београд.
- Кам1 Властимир Јовановић: *Речник села Каменице код Ниша*, СДЗБ LI, Београд 2004.
- Кам2 Властимир Јовановић: *Додаџак Речнику села Каменице код Ниша*, СДЗБ LIV, Београд 2007.
- Леск Бранислав Митровић, *Речник лесковачког говора*, Београд 1992.
- Леск2 Јован С. Михајловић: *Лесковачки говор* (Речник стр. 79–89), Лесковац 1977.
- Луж Љубисав Ђирић, *Говор Лужнице*, СДЗБ ХХIХ, Београд 1983, Речник стр. 125–164.
- Мер Пејчић-Митић, Марија: *Метеоролошка лексика у говору Сврљига* (на бази говора села Мерцелата), Прилози културној историји Сврљига, бр. 5, Сврљиг 2007.
- Пир Новица Живковић, *Речник њироџског говора*, Народни музеј Понишавња, Пирот 1987.
- Пољ Момчило Златановић, *Тойоними Пољанице*, Прилози проучавању језика, Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сада 1974, бр. 10, стр. 109–141.
- Рс село Рсовац, општ. Пирот.
- Стол село у Лужници.
- Тим Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Београд 1988.
- ЦРек Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*; СДЗБ ХХХII, Београд 1986, стр. 245–500.
- ЦТ Радосав Стојановић: *Црноџравски речник* (рукопис).

У Речнику се повремено појављују и неки издвојени примери забележени у неком селу. Ради идентификације, овде и та села наводимо: Белоније (Сврљиг), Витковац (Алексинац), Гулијуан (Сврљиг), Јаловик Извор (Књажевац), Пирковац (Сврљиг), Рибаре (Рибарска бања), Тијовац (Сврљиг), Шарбановац (село код Сокобање).

б) Литература

- Белић, Александар: *Дијалекти источне и јужне Србије*, СДЗБ I, Београд 1905.
- Богдановић, Недељко: *Географска имена у сврљишком крају*, *Onomastica jugoslavica*, бр. X, Загреб 1982, стр. 285–292.
- Богдановић, Недељко: *Географски називи у џойонимији сврљишког краја*, Нишки зборник, бр. 8, Ниш 1979.
- Богдановић, Недељко: *Анаџомска лексика у македонској географској џерминологији*, Јужнословенски филолог, XLVI/1–2, Београд 2000, стр. 125–130.
- Видоески, Божидар: *Географскаџа џерминологија во дијалектџиџе на македонскиџи јазик*, МАНУ, Скопје 1999.
- Вујичић, Драгомир: *Богатџиџво географских аџелатџива на џодручју језерске висоравни*, Прва југословенска ономастичка конференција, ЦАНУ, Титоград 1976, стр. 25–30.
- Гавриловић, Душан: *Срџска крашка џерминологија*; Савез географских институција Југославије, Београд 1974.
- Златановић, Момчило: *Називи географских џермина у Врањској коџлини*; у: *Ономастички прилози*, књ. 1; Београд 1979, стр. 129–141.

- Исаковић, Алија: *Рјечник старе рударско-геолошке терминологије*; Институт за геолошка истраживања, Сарајево, 1970.
- Јовановић, Бранислав П. и сар.: *Удолина Велике и Јужне Мораве*; Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“, књ. 22; Београд 1969; стр. 1–92.
- Караца, Мевлида: *Рјечник географских термилошких вишеструкости и проблеми стандардизације у овој области*; Зборник радова са савјетовања о питањима стандардизације географских назива у језицима народа и народности СФРЈ, СГДЈ, ГФБиХ, Сарајево 1984, стр. 310–318.
- Костић, Михајло: *Нишка котлина*; Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“, књ. 21; Београд 1967; стр. 295–367.
- Костић, Михајло: *Алексиначка котлина*; Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“, књ. 22; Београд 1969, стр. 453–592.
- Кунавер, Јуриј: *Гавриловић Душан, Српска крашка терминологија југословенских народа*, II, Гоздарски вестник XLVI; 1974.
- Мастило, Наталија: *Стандардизација географско-наставно-научне терминологије као предуслов стандардизације географских назива*, Зборник радова са савјетовања о питањима стандардизације географских назива у језицима народа и народности СФРЈ, СГДЈ, ГФБиХ, Сарајево 1984, стр. 319–325.
- Пејчић-Митић, Марија: *Метеоролошка лексика у говору Сврљига*, Прилози културној историји Сврљига, бр. 5, Сврљиг 2007.
- Михајловић, Велимир: *Прилог речнику српскохрватских географских термина*; Прилози проучавању језика, бр. VI; Нови Сад 1970; стр. 153–181.
- Михајловић, Велимир: *Анаџомска лексика у српскохрватској ономастици и географској терминологији*; Зборник за филологију и лингвистику, бр. XIII/2; Нови Сад 1970, стр. 7–48.
- Недељков, Љиљана: *Географска терминологија у Шајкашкој*; Зборник за филологију и лингвистику, бр. 34/1, Нови Сад 1991; стр. 155–160.
- Недељков, Љиљана: *Хидронимски ајелашиви у џойонимији југоисточне Србије*; у: *Говори прирзренско-тимочке области и суседних дијалеката (зборник)*; Филозофски факултет у нишу, ниш 1994; стр. 359–376.
- Павловић, Звездана: *Хидронимски систем слива Јужне Мораве*; Институт за српски језик САНУ, Београд 1994.
- Павловић, Звездана: *Конинуанше глагола *duti*; Наш језик, књ. 32, св. 3–4, Београд и 1998, стр. 192–197 (у вези с апелативом дуло).
- Пеев, Коста: *Од землоделскаџа терминологија во македонскиџе народни говори*; Савјетовање о терминологијама народне материјалне и духовне културе; АНУБиХ, Сарајево 1977, стр. 17–24.
- Петерца, Мирослав: *Стандардизација географских назива на џериџорији Југославије*; Зборник радова са савјетовања о питањима стандардизације географских назива у језицима народа и народности СФРЈ, СГДЈ, ГФБиХ, Сарајево 1984, стр. 5–29.
- Пижурџа, Мато: *Прилог Ровинског српскохрватској географској терминологији*; у: *Втора Југословенска ономастичка конференција (зборник реферата)*, Скопје 1980, стр. 245–286
- Пипер, Предраг: *Језик и џростџор*, Библиотека XX век и Чигџа штампа, Земун — Београд 1997.
- Скарић, В.: *О географској номенклаџури Босне и Херцеговине*, Гласник географског друштва, св. 13, Београд 1927.

- Степановић-Николић, Слађана: *Службена и народна микротопонимија Сврљига*, Прилози културној историји Сврљига, књ. 2, Сврљиг 2002.
- Суперанская, А. В., Подольская, Н. В., Васильева, Н. В.: *Общая терминология*, Москва 1989.
- Толстой, Н. И.: *Славянская географическая терминология*, Москва 1969.
- Цвијић, Јован: *Прилог географској терминологији нашој*; Говори и чланци, књ. 3, Београд 1923, стр. 67–90.
- Цвијић, Јован: *О хрватској географској терминологији* (поводом чланака Гг. Шеное и Франића); Говори и чланци, књ. 3; Београд 1923; стр. 91–96.
- Цвијић, Јован: *Имена река и њојока у хрватским и српским земљама*; Говори и чланци, књ. 3, Београд 1923; стр. 97–100.
- Шиц, Јозеф: *Географска терминологија српскохрватског језика*; Дејче новине — Д. Милановац, Матица српска — Нови Сад, Вукова задужбина — Београд 1994.
- Шојат, Антун: *Географски термини у топонимији кајавскога јодручја*; Прва југословенска ономастичка конференција; Титоград 1976, стр. 201–211.

Неделько Богданович

ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ И ЕЙ ПОДОБНАЯ ЛЕКСИКА ЮГО-ВОСТОЧНОЙ СЕРБИИ

Резюме

Данная книга является результатом представления о том, что в противовес географической официальной и научной терминологии, используемой в науке, обучении, военных дисциплинах и кадастре, существует и народная терминология, во многом совпадающая с предыдущей, однако во многих отношениях отличная от нее. Происхождением различий могут быть региональные уяснения и особые восприятия географических форм, и иривычка замеченные характеристики ареала именовать. Определенную роль играют также диалектные особенности говоров, на которых осуществляется коммуникация понятиями географической природы. В этом есть немалое участие той лексики, которая возникла на определенной территории, на которой образуется географическое понятие, которое потом переносится, более или менее удачно, на другие земные поверхности, на которых именуются сходные реальности, и таким образом уменьшается терминологическая точность отдельных лексем. Так как наименование пространств осуществляется в каждой части языковой и национальной территории, есть возможность создания большого числа синонимов, или на основе языка народа, который тут живет, или путем перенятия чужих названий для форм или особенностей земной поверхности. Исходя из всего сказанного, автор считал целесообразным, для того чтобы получить цельную и достоверную сербскую географическую терминологию, приступить к регистрации слов и выражений, имеющих характер такой терминологии в отдельных регионах, говорах и диале-

ктах, а потом все это предоставить для проверки научной общественности, и таким образом содействовать созданию географической терминологии сербского народа в целом.

На основании собственных познаний и представлений, приобретенных спонтанным исследованием и с помощью подготовленного вопросника, автор прежде всего обработал территорию Сврлига (восточная Сербия), а затем таким же образом повторил исследования и в других местах юго-восточной Сербии. При этом он использовал также материал, содержащийся в диалектных словарях призренско-тимочеккой диалектной области.

На основании всего имеющегося материала составлен словарь, содержащий слова и выражения, с помощью которых определяется и описывается территория сербского языка, охватывающая юго-восточную Сербию. При этом учтены все синонимические различия и разновидности в значении и форме имеющихся терминов. Там, где автор лично не записал данные, им использованы определения, взятые из других источников. Автор так поступал сознательно, имея ясное представление о том, что составитель сочинения, из которого заимствованы некоторые данные, также ответственно и точно записал форму и значение слова, включенного в данное собрание. При таком способе во многих местах выявлялись менее значительные или более значительные различия в значении определенного термина на территории, ставшей коммуникативной базой (больше всего это заметно к востоку от Южной Моравы, до границы с болгарским языком на востоке и от македонской границы на юге до горы Ртань, или до Сокобаньской котловины на севере и Вратарничского ущелья также на севере).

В народном представлении земная поверхность не отделяется от поднебесья и поэтому в народной речи трудно отделить земную поверхность от непосредственной воздушной оболочки и от того, что в ней происходит. Погодные условия (с ветром, осадками, температурой, светом и т.д.) непосредственно оказывают влияние на почву и формируют ее внешний видимый облик, структуру, растительный мир, транспорт, возделывание земли... Поэтому автор к географической терминологии подключил и погодную лексику, считая ее составной частью географических слов. Он это делает сознательно, несмотря на то что таким поступком он, может быть, «затуманивает» кругозор, однако он понимает, что из туч идет дождь, что дождь создает грязь, что грязь создает скользкость, скользкую почву, со всеми последствиями этого явления и т.д.

Имея перед глазами идеал создания единой народной географической терминологии, автор сравнил свое собрание с работами Й. Шица, В. Михайловича, Л. Неделькович, прибавляя к своему словарю материал из их работ, в отдельной части, те слова, которые, по его сведениям, не встречаются на территории, которую он исследовал. Таким образом он указывал на то, что *здесь имеется*, а также на то, что *имеется в других регионах* (понятно, что в этих добавлениях отсутствует значительная степень экспликации, однако они комплементарны с состоянием в говорах юго-восточной Сербии).